

Ηλίας Κολοβός

قلم KALEM

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΤΟΥΡΚΙΚΑ
ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ
ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΑ

Φροντιστήριο Ιστορικών Επιστημών
Τομέας Βυζαντινών Ερευνών
Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών
Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
Αθήνα 2025

Στο εξώφυλλο:

قلم καλέμ: κάλαμος χρησιμεύων εις γραφήν παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς καὶ ἐν γένει παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς Ἀνατολῆς, κ. καλέμι (*Λεξικὸν Τουρκο-Ἑλληνικὸν ὑπὸ Ἰ. Χλωροῦ, καθηγητοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς ἐν τῇ Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ διευθυντοῦ τοῦ Πατριαρχικοῦ Ὀθωμανικοῦ Γραφείου*, Κωνσταντινούπολι 1899, τ. Β΄, σελ. 1302)

Gentile Bellini (Βενετία, περ. 1429 - 1507, Βενετία), Καθήμενος γραφέας, 1479-1481. Σχέδιο με μολύβι. Υδατογραφία και χρυσόσκονη στο χαρτί. Isabella Stewart Gardner Museum, Βοστώνη, Η.Π.Α. Η ψηφιακή αναπαραγωγή του σχεδίου βρίσκεται στον δημόσιο χώρο.

Ο Τζεντίλε Μπελλίνι, επίσημος ζωγράφος της Γαληνοτάτης Πολιτείας της Βενετίας, εστάλη το 1479 στον σουλτάνο Μεχμέτ Β΄ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στην Κωνσταντινούπολη. Μεταξύ των σχεδίων του μεταξύ 1479-1481, το παρόν σχέδιο ολοκληρώθηκε με χρώμα και χρυσόσκονη, γεγονός που δηλώνει ότι ίσως προοριζόταν για τον σουλτάνο.

Οι εικόνες στις σ. 64, 66 και 68, πανομοιότυπα από το χειρόγραφο του Osman Nuri, Tuhfe-i Nuriye (Χανιά, 1797) προέρχονται από το αρχείο της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών/Γεννάδειος Βιβλιοθήκη και δημοσιεύονται εδώ με την ευγενική της άδεια.

Προτεινόμενος τρόπος αναφοράς
Ηλίας Κολοβός, *Kalem: Εισαγωγή στα οθωμανικά τουρκικά και στην οθωμανική παλαιογραφία*, Φροντιστήριο Ιστορικών Επιστημών. Τομέας Βυζαντινών Ερευνών Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2025. [Διαθέσιμο στο <https://hdl.handle.net/10442/19205>]

© ο συγγραφέας και το
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ, 2025
ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
Λεωφ. Βασιλέως Κωνσταντίνου 48, 116 35 ΑΘΗΝΑ
Τηλ. (+30) 210 72 73 554
Ηλεκτρονική διεύθυνση: iie@eie.gr
Ηλεκτρονικό βιβλιοπωλείο: <http://history-bookstore.eie.gr>

Το έργο αυτό διατίθεται με άδεια Creative Commons
Αναφορά Δημιουργού – Μη εμπορική χρήση – Όχι παράγωγα έργα 4.0 Διεθνές
Προκειμένου να δείτε αντίγραφο της άδειας επισκεφθείτε:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.el>

Περιεχόμενα:

Εισαγωγικά.....σελ. 4	σελ. 4
1 – Το οθωμανικό αλφάβητο.....σελ. 5	σελ. 5
2 – Ζητήματα φωνητικής και ορθογραφίας.....σελ. 15	σελ. 15
3 – Ονόματα.....σελ. 17	σελ. 17
4 – Ρήματα.....σελ. 42	σελ. 42
5 – Η παραγωγή των λέξεων στα αραβικά.....σελ. 51	σελ. 51
6 – Αριθμοί και ημερομηνίες.....σελ. 57	σελ. 57
7 - Εξάσκηση στην οθωμανική παλαιογραφία.....σελ. 63	σελ. 63
8 – Τα οθωμανικά αρχεία και οι τύποι των λυτών εγγράφων.....σελ. 70	σελ. 70
9 – Είδη γραφών .....σελ. 79	σελ. 79
10 – Κριτικά σημεία (<i>sigla</i>) προς χρήση για την έκδοση οθωμανικών χειρογράφων, εγγράφων ή επιγραφών .....σελ. 85	σελ. 85
Επιλογή βοηθημάτων και βιβλιογραφίας.....σελ. 86	σελ. 86

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Το παρόν εγχειρίδιο φιλοδοξεί να συνδράμει τους νέους ιστορικούς επιστήμονες, που εξειδικεύονται στις οθωμανικές σπουδές, στα πρώτα βήματά τους στα οθωμανικά τουρκικά. Το υλικό που περιλαμβάνει συγκεντρώθηκε αρχικά παλαιότερα, το 2007 και 2008, για τα σεμινάρια οθωμανικών τουρκικών που δίδαξα επί δύο δεκαετίες στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης και ενημερώθηκε για το σεμινάριο που προσφέρω πλέον ως Διευθυντής Ερευνών στο Φροντιστήριο Ιστορικών Επιστημών (Τομέας Βυζαντινών Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών) και στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του Προγράμματος Οθωμανικής Ιστορίας (Τομέας Νεοελληνικών Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών) του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.

Το εγχειρίδιο προϋποθέτει ότι οι σπουδαστές γνωρίζουν ήδη σύγχρονα τουρκικά ή ξεκινούν την εκμάθησή τους παράλληλα με την εισαγωγή στα οθωμανικά τουρκικά. Στόχος του είναι, πέρα από να τους συνδράμει στην εκμάθηση του οθωμανικού αλφαβήτου, να τους εισαγάγει στις ιδιαιτερότητες των οθωμανικών σε σχέση με τα σύγχρονα τουρκικά. Προτεραιότητα δόθηκε στην κατάρτιση πινάκων, οι οποίοι μπορούν να λειτουργούν ως συνοδευτικό υλικό στην προσπάθεια των σπουδαστών, παρά στην αναλυτική φιλολογικού τύπου ανάλυση των υπό εκμάθηση φαινομένων.

Για τη σύνταξη του εγχειριδίου, επωφελήθηκα ιδιαίτερα από την *Initiation à l'ottoman* (Παρίσι 1996) του συναδέλφου και φίλου οθωμανολόγου Nicolas Vatin. Σε ό,τι αφορά τη γραμματική, ακολούθησα κατά κύριο λόγο την ευσύνοπτη μετάφραση στα αγγλικά του έργου του J. Németh (*Turkish Grammar*, μετάφρ. T. Halasi-Kun, 'S-Gravenhage 1962).

Ευχαριστώ επίσης τον συνάδελφο οθωμανολόγο Δημήτρη Λούπη που είχε την καλωσύνη να διαβάσει και να κάνει παρατηρήσεις στο παρόν εγχειρίδιο, καθώς και να μου διαθέσει ευγενικά δικές του αντίστοιχες σημειώσεις για να συμβουλευτώ.

1. ΤΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΑΛΦΑΒΗΤΟ

1.1. Το οθωμανικό αλφάβητο (βλ. Πίνακες 1-A, 1-B και 1-Γ) βασίστηκε στο αραβικό αλφάβητο. Αυτή είναι η κύρια διαφορά των οθωμανικών με τα τουρκικά της σύγχρονης Τουρκίας, η σύνταξη των οποίων έχει διαφοροποιηθεί ελάχιστα. Η χρήση του αραβικού αλφαβήτου για τα οθωμανικά δημιουργεί αρκετά προβλήματα στην πράξη, καθώς, εφόσον η αραβική γραμματική έχει την ιδιαιτερότητα να μην απαιτεί γράμματα για τα φωνήεντα, το αραβικό αλφάβητο αποτελείται αποκλειστικά από σύμφωνα. Το αραβικό αλφάβητο αδυνατεί να αποδώσει το σύνολο των φωνηέντων που χρησιμοποιεί η τουρκική γλώσσα, αν και, από την άλλη πλευρά, διαθέτει σε πολλές περιπτώσεις περισσότερα από ένα σύμφωνα για κάθε σύμφωνο των τουρκικών (επιπλέον, τα οθωμανικά δανείστηκαν και ορισμένα σύμφωνα από το περσικό αλφάβητο). Κατά συνέπεια, όσο κι αν φαίνεται παράδοξο, η σωστή και πλήρης ανάγνωση ενός κειμένου στο οθωμανικό αλφάβητο προϋποθέτει ουσιαστικά την καλή κατανόηση του γενικού του νοήματος. Για την εκμάθηση του αλφαβήτου προτείνουμε καταρχάς την εκμάθηση των «βασικών» γραμμάτων· τα «παραγόμενα» γράμματα διαφοροποιούνται σε ό,τι αφορά την ύπαρξη και τη θέση των στιγμών (βλ. Πίνακα 1-A). Στη συνέχεια, θα πρέπει να κατανοηθεί η διάκριση μεταξύ «ασυνεχών» γραμμάτων, η μορφή των οποίων δε διαφοροποιείται στην αρχή, στο εσωτερικό ή στο τέλος των λέξεων, όπως συμβαίνει με τα «συνεχή» γράμματα (βλ. Πίνακα 1-B). Τέλος, ο σπουδαστής των οθωμανικών θα πρέπει με ιδιαίτερη προσοχή να αντιστοιχίσει τα γράμματα του οθωμανικού αλφαβήτου με τα γράμματα των σύγχρονων τουρκικών, που προέρχονται, μετά τη μεταρρύθμιση του 1928, από το λατινικό αλφάβητο, καθώς επίσης και με τα ειδικά σύμβολα που χρησιμοποιούνται για τη μεταγραφή των οθωμανικών, προερχόμενα επίσης από το λατινικό αλφάβητο (βλ. Πίνακα 1-Γ). Το σύστημα μεταγραφής που υιοθετήθηκε εδώ (στην πρακτική των οθωμανικών σπουδών δεν υφίσταται ένα κοινά αποδεκτό σύστημα) έχει ως βάση την προσπάθεια για όσο το δυνατόν μεγαλύτερη πληρότητα στην απόδοση του οθωμανικού αλφαβήτου. Η αξία των γραμμάτων του οθωμανικού αλφαβήτου και ο τρόπος σχηματισμού των φωνηέντων της αραβικής και της τουρκικής επεξηγούνται στη συνέχεια της ενότητας.

Πίνακας 1.Α: Βασικά και παραγόμενα γράμματα

Βασικά γράμματα		Παραγόμενα γράμματα			
ا	<i>Elif</i>				
ب	<i>Be</i>	پ	<i>Pe</i>	ت	<i>Te</i>
ج	<i>Cim</i>	چ	<i>Çim</i>	ح	<i>Ha</i>
د	<i>Dal</i>	ذ	<i>Zal</i>		
ر	<i>Re</i>	ز	<i>Ze</i>	ژ	<i>Je</i>
س	<i>Sin</i>	ش	<i>Şin</i>		
ص	<i>Sad</i>	ض	<i>Zad</i>		
ط	<i>Tı</i>	ظ	<i>Zı</i>		
ع	<i>Ayn</i>	غ	<i>Gayn</i>		
ق	<i>Fe</i>	ق	<i>Kaf</i>		
ك	<i>Kef</i>				
ل	<i>Lam</i>				
م	<i>Mim</i>				
ن	<i>Nun</i>				
و	<i>Vav</i>				
ه	<i>He</i>				
ی	<i>Ye</i>				

Επεξήγηση: Τα επτά βασικά και παραγόμενα γράμματα που βρίσκονται σε πλαίσιο δεν ενώνονται ποτέ με τα επόμενά τους γράμματα στα αριστερά («ασυνεχή γράμματα»). Κατά συνέπεια η μορφή τους δε διαφοροποιείται στην αρχή, στο εσωτερικό ή στο τέλος των λέξεων, όπως συμβαίνει με τα υπόλοιπα γράμματα («συνεχή γράμματα») (βλ. Πίνακα 1-Β).

Πίνακας 1.Β: Οι μορφές των «συνεχών» γραμμάτων στην αρχή, στη μέση και στο τέλος των λέξεων

Γράμμα	Μεμονωμένο	Στο τέλος	Στη μέση	Στην αρχή
<i>be</i>	ب	ب	بب	ب
<i>pe</i>	پ	پ	پپ	پ
<i>te</i>	ت	ت	تت	ت
<i>se</i>	ث	ث	ثث	ث
<i>cim</i>	ج	ج	جج	ج
<i>çim</i>	چ	چ	چچ	چ
<i>ha</i>	ح	ح	حح	ح
<i>hi</i>	خ	خ	خخ	خ
<i>sin</i>	س	سس	سسس	سا
<i>şin</i>	ش	شش	ششش	شا
<i>sad</i>	ص	صص	صصص	صا
<i>zad</i>	ض	ضض	ضضض	ضا
<i>ayn</i>	ع	عع	ععع	عا
<i>gayn</i>	غ	غغ	غغغ	غا
<i>fe</i>	ف	فف	ففف	فا
<i>kaf</i>	ق	قق	ققق	قا
<i>kef</i>	ك	كك	ككك	كا
<i>lam</i>	ل	لل	للل	لا ¹
<i>mim</i>	م	مم	ممم	ما
<i>nun</i>	ن	نن	ننن	نا
<i>he</i>	ه	هه	ههه	ها
<i>ye</i>	ي	يي	ييي	يا

1. Τα γράμματα lam και elif σχηματίζουν την εξής μορφή (*lamelif*): لا

Πίνακας 1.Γ: Συγκεντρωτικός πίνακας του αλφαβήτου και των αντιστοιχιών για τη μεταγραφή του

Γράμμα	Μεμονωμένο	Αρχή	Μέση	Τέλος	Μεταγραφή ¹	Σύγχρ. Τουρκικά
<i>elif</i>	ا	اب	باب	با	ā a e i i o ö u ü	â a e i i o ö u ü
<i>be</i>	ب	با	ببب	بب	b, b̄	b
<i>pe</i>	پ	پا	پپپ	پپ	p	p
<i>te</i>	ت	تا	تتت	تت	t	t
<i>se</i>	ث	ثا	ثثث	ثث	s̄	s
<i>cim</i>	ج	جا	ججج	جج	c, ç	c
<i>çim</i>	چ	چا	چچچ	چچ	ç	ç
<i>ha</i>	ح	حا	ححح	حح	h̄	h
<i>hi</i>	خ	خا	خخخ	خخ	h̄ ^v	h
<i>dal</i>	د	دا	ادا	اد	d	d
<i>zal</i>	ذ	ذا	اذا	اذ	z̄	z
<i>re</i>	ر	را	ارا	ار	r	r
<i>ze</i>	ز	زا	ازا	از	z	z
<i>je</i>	ژ	ژا	اژا	اژ	j	j
<i>sin</i>	س	سا	سسس	سس	s	s
<i>şin</i>	ش	شا	ششش	شش	ş	ş
<i>sad</i>	ص	صا	صصص	صص	ş̄	s
<i>zad</i>	ض	ضا	ضضض	ضض	ž, d̄	z d
<i>ti</i>	ط	طا	اطا	اط	t̄, d̄	t d
<i>zi</i>	ظ	ظا	اظا	اظ	z̄	z
<i>ayn</i>	ع	عا	ععع	عع	‘	
<i>gayn</i>	غ	غا	غغغ	غغ	ğ	g ğ v
<i>fe</i>	ف	فا	ففف	فف	f	f
<i>kaf</i>	ق	قا	ققق	قق	k̄	k
<i>kef</i>	ك	كا	ككك	كك	k ğ ğ̄ ȳ v̄	k g ğ y v n
<i>gef</i>	گ	گا	گگگ	گگ	g	g
<i>lam</i>	ل	لا	للل	لل	l	l
<i>mim</i>	م	ما	ممم	مم	m	m
<i>nun</i>	ن	نا	ننن	نن	n	n
<i>nazal n</i>	ن	نا	ننن	نن	ñ	n
<i>vav</i>	و	وا	اوا	او	v	v
<i>he</i>	ه	ها	ههه	هه	ū v u ü o ö õ	û u ü o õ
<i>te-i</i>	marbuta			ة	e a ĭ	e a
<i>ye</i>	ي	يا	ييي	يي	y	y, î
<i>hemze</i>	ء				ī i i è à	i i e a

¹ Χρησιμοποιούμε ως βάση το σύστημα μεταγραφής του International Journal of Middle East Studies για τα οθωμανικά τουρκικά (<https://www.cambridge.org/core/services/aop-file-manager/file/57d83390f6ea5a022234b400/transchart.pdf>), με προσθήκες που επεξηγούνται στη συνέχεια.

1.2. Τα φωνήεντα.

Τα φωνήεντα των αραβικών (a, u και i) δηλώνονται με ειδικά σημεία που ονομάζονται *χαρεκέδες* στη γραμματική (*hareke*: «κίνηση»), τα οποία ωστόσο κατά κανόνα δε σημειώνονται στη γραφή. Τα γράμματα elif, van και ye و ى ُ χρησιμοποιούνται για να αποδώσουν τα μακρά φωνήεντα ā, ū, και ī, αντίστοιχα.

Πίνακας 1.Δ: Τα φωνήεντα των αραβικών (χαρεκέδες)

	fethe (αραβ.) ή üstün (τουρκ.) <i>Παράδειγμα:</i> رَمَضَانَ ramazān («ραμαζάνι»)	a (= a, e στα τουρκικά)	Με την προσθήκη του elif δηλώνει το μακρό ā στα αραβικά
	kesre (αραβ.) ή esre (τουρκ.) <i>Παράδειγμα:</i> كَاتِبٌ kātīb («γραφέας») فَقِيرٌ faqīr («φτωχός»)	i (= i, i στα τουρκικά)	Με την προσθήκη του ye δηλώνει το μακρό ī στα αραβικά
	zamme (αραβ.) ή ötürü (τουρκ.) <i>Παράδειγμα:</i> حَقُوقٌ ḥuḳūḳ («δίκαιο»)	u (= u, ü, o, ö στα τουρκικά)	Με την προσθήκη του van δηλώνει το μακρό ū στα αραβικά
	Με το σημείο ceẓm (αραβ.) ή sükun (τουρκ.) δηλώνεται η μη ύπαρξη φωνήεντος μεταξύ των συμφώνων. <i>Παράδειγμα:</i> مَكْتُوبٌ mektūb («επιστολή, γράμμα»)		

Η διάκριση μεταξύ μακρών και βραχέων φωνηέντων των αραβικών δεν υφίσταται στα τουρκικά, με εξαίρεση σε ορισμένες περιπτώσεις τη λόγια γλώσσα. Για να αποδοθούν και τα άλλα φωνήεντα των τουρκικών, στα οθωμανικά αναπτύχθηκε ένα σύστημα το οποίο συνδυάζει τη χρήση των γραμμάτων elif, van και ye:

1. En αρχή ην το άλεφ (l) = a, e. Με το elif αποδίδονται στην αρχή, στο εσωτερικό και στο τέλος των τουρκικών λέξεων τα φωνήεντα a, e. Παραδείγματα: اغا ağa («αγάς»), بابا baba («πατέρας, μπαμπάς»), ال el («χέρι»), سكسان seksen («ογδόντα»). Ενίοτε, το a στην αρχή των τουρκικών λέξεων δηλώνεται επιπλέον με το σημείο medda πάνω στο elif (l̄), ώστε να διακρίνεται από το e, π.χ. آتا ata («πρόγονος»)¹. Τα φωνήεντα a, e στο τέλος των τουρκικών λέξεων ή και εσωτερικών καταλήξεων αποδίδονται επίσης με το γράμμα he (◌). Παραδείγματα: اغايه ağaya («στον αγά»), العه elde («στο χέρι»), كله جكم geleceğim («θα έρθω»).

2α. Elif + ye (ي) = i, i (στην αρχή των λέξεων)

2β. Ye (ي) = i, i (στη μέση και στο τέλος των λέξεων)

Με το συνδυασμό elif και ye αποδίδονται στην αρχή των τουρκικών λέξεων τα φωνήεντα i, iː στη μέση και στο τέλος των λέξεων αρκεί μόνο του το ye. Παραδείγματα: ايرماق ırmak («ποτάμι»), ايكى iki («δύο»). Στην παλαιότερη φάση των τουρκικών υφίσταται επίσης μεταξύ των φωνηέντων ένα κλειστό é το οποίο έχει εκλείψει στα σύγχρονα τουρκικά. Το κλειστό é αποδόθηκε με το συνδυασμό elif + ye στην αρχή των λέξεων και με το ye στη μέση των λέξεων. Παραδείγματα: ايتمك ètmek («κάνω»), ويرمك vèrmek («δίνω»).

3α. Elif + van (و) = u, ü, o, ö (στην αρχή των λέξεων)

3β. Van (و) = u, ü, o, ö (στη μέση και στο τέλος των λέξεων)

Με το συνδυασμό elif και van αποδίδονται στην αρχή των τουρκικών λέξεων τα φωνήεντα u, ü, o, öː στη μέση και στο τέλος των λέξεων αρκεί μόνο του το van. Παραδείγματα: اوزون uzun («μακρύς, επιμήκης»), اوچ üç («τρία»), اوچاق ocağ («τζάκι»), اورتو örtü («σκέπασμα, κάλυμμα»). Στο εσωτερικό των τουρκικών λέξεων, ωστόσο, τα φωνήεντα σε πολλές περιπτώσεις αποδίδονται με τους *χαρκεδες*, στην πράξη δηλαδή εννοούνται χωρίς να σημειώνονται. Παραδείγματα: اغالر ağalar («αγάδες»), كيلسا kilise («εκκλησία»), بلوك bölük («λόχος»).

¹ Αντίστοιχα, το e στην αρχή των τουρκικών λέξεων δηλώνεται ενίοτε με hemze πάνω από το elif.

1.3. Τα σύμφωνα

Όπως έχει ήδη επισημανθεί εισαγωγικά, το αραβικό αλφάβητο διαθέτει σε πολλές περιπτώσεις περισσότερα από ένα σύμφωνα για κάθε σύμφωνο των τουρκικών:

Για το φθόγγο h στα τουρκικά, το αραβικό αλφάβητο διαθέτει τρία γράμματα, ha, hi και he (ح ح ه), τα οποία χρησιμοποιούνται στις αραβικές λέξεις των οθωμανικών με βάση την ιστορική τους ορθογραφία. Το he χρησιμοποιείται επιπλέον, όπως έχει ήδη σημειωθεί παραπάνω, για να αποδοθούν τα φωνήεντα a, e στο τέλος των τουρκικών λέξεων ή και εσωτερικών καταλήξεων (βλ. και παρακάτω για το te-i marbuta).

Για το φθόγγο s στα τουρκικά, το αραβικό αλφάβητο διαθέτει επίσης τρία γράμματα, se, sin και sad (ص س ش), τα οποία χρησιμοποιούνται στις αραβικές λέξεις των οθωμανικών με βάση την ιστορική τους ορθογραφία. Το γράμμα se (ث) χρησιμοποιήθηκε σε ορισμένες περιπτώσεις στα οθωμανικά για να αποδώσει το φθόγγο θ των ελληνικών ονομάτων, π.χ. ثالاسا salasa, θάλασσα.

Για το φθόγγο z στα τουρκικά, το αραβικό αλφάβητο διαθέτει τέσσερα γράμματα, zal, ze, zad και zi (ظ ض ز ذ). Και σε αυτή την περίπτωση, τα παραπάνω γράμματα χρησιμοποιούνται στις αραβικές λέξεις των οθωμανικών με βάση την ιστορική τους ορθογραφία. Το γράμμα zad (ض) στα τουρκικά προφέρεται ενίοτε d, π.χ. قاضي kāḍi («καδής»), και σε αυτή την περίπτωση χρησιμοποιούμε στη μεταγραφή το σύμβολο ḍ. Το γράμμα zal (ذ) χρησιμοποιήθηκε σε ορισμένες περιπτώσεις στα οθωμανικά για να αποδώσει το φθόγγο ḍ των ελληνικών ονομάτων, π.χ. روزو rozo, ρόδο.

Δύο γράμματα, te και ti (ط ت) είναι σε χρήση για το φθόγγο t των τουρκικών. Ισχύει και εδώ η ιστορική ορθογραφία για τις αραβικές λέξεις των οθωμανικών. Το γράμμα ti (ط) χρησιμοποιήθηκε στις τουρκικές λέξεις για να αποδώσει επίσης το d, π.χ. طونمه ḍonanma («στόλος»). Σε αυτή την περίπτωση χρησιμοποιούμε στη μεταγραφή το σύμβολο ḍ.

Τα γράμματα kef και kaf (ق ك) των αραβικών αποδίδουν στα τουρκικά το φθόγγο k (k' όταν μετά το kef ακολουθούν τα μακρά ā, ū). Και σε αυτή την περίπτωση, ισχύει η ιστορική ορθογραφία για τις αραβικές λέξεις των οθωμανικών.

Για το g ή το μαλακό (*yumuşak*) g (ğ) των τουρκικών, τέλος, στα οθωμανικά χρησιμοποιήθηκαν τα γράμματα kef και ġayin (ك غ).

Ορισμένα από τα σύμφωνα του αραβικού αλφαβήτου δεν έχουν σχεδόν καθόλου φωνητική αξία στα τουρκικά, όπως το ayn (ع) και η hemze (ء).

Παρ' όλα αυτά, το γεγονός ότι το αραβικό αλφάβητο διαθέτει σε πολλές περιπτώσεις περισσότερα από ένα σύμφωνα για κάθε σύμφωνο των τουρκικών χρησιμοποιήθηκε στα τουρκικά, χωρίς αυτό να αποτελεί απαρέγκλιτο κανόνα, για να αντιστοιχηθούν τα σύμφωνα στην αρμονία των φωνηέντων, με βάση τη διάκριση δηλαδή «οπίσθιων» (όσων εκφωνούνται με τη γλώσσα στο πίσω μέρος του στόματος) ή χοντρών και «εμπρόσθιων» (όσων εκφωνούνται με τη γλώσσα στο μπροστινό μέρος του στόματος) ή λεπτών φωνηέντων:

Πίνακας 1.Ε: Η «αρμονία των συμφώνων με τα φωνήεντα» στην οθωμανική γραφή

Σύμφωνα που συνήθως χρησιμοποιούνται μαζί με τα λεπτά φωνήεντα (e i ö ü) στις τουρκικές λέξεις:	Σύμφωνα που συνήθως χρησιμοποιούνται μαζί με τα χοντρά φωνήεντα (a ı o u) στις τουρκικές λέξεις:
he (ه), π.χ. هريف herif («τύπος, υποκείμενο, ερίφης»)	ha, hi (ح خ), π.χ. حيوان hayvan («ζώο»), خاتون hatun («κυρία»)
sin (س), π.χ. سرچه serçe («σπουργίτι»)	şad (ص), π.χ. şırça («γυαλί»)
te (ت), π.χ. تورك Türk («Τούρκος»)	ti (ط), π.χ. طاش taş («πέτρα»)
kef (ك), π.χ. بولمك bölmek («διαίρω»), كول kül («στάχτη»)	kağ (ق), π.χ. بولمق bulmaq («βρίσκω»), قول qul («δούλος», «δούλος της Πύλης»)
gef (ك), π.χ. كتمك gitmek («πάω»)	gayn (غ), π.χ. غزته gazete («εφημερίδα»)
τουρκικό kef (ك), π.χ. اكرى ağrı («στραβός»), بك beğ («μπέης»)	eğri gayn (غ), π.χ. اغرى ağrı («πόνος»), باغ bağ («αμπέλι»)

Αν και, όπως έχει επανειλημμένα επισημανθεί, το αραβικό αλφάβητο διαθέτει σε πολλές περιπτώσεις περισσότερα από ένα σύμφωνα για κάθε σύμφωνο των τουρκικών, σε μία περίπτωση, αυτή του γράμματος *kef*, συμβαίνει το αντίθετο. Το *kef* στα οθωμανικά χρησιμοποιήθηκε για να αποδώσει περισσότερους από έναν φθόγγους των τουρκικών.

Πίνακας 1.ΣΤ: Η χρήση του *kef* (ك) στα οθωμανικά

1. Αραβικό <i>kef</i> (<i>kef-i arabi</i>): ك	كتاب <i>kitāb</i> («βιβλίο»), كاتب <i>kātib</i> («γραφέας»)
2. Περσικό <i>kef</i> (<i>kef-i farsī</i>) ή <i>gef</i> : گ	گل <i>gūl</i> («ρόδο»)
3. Τουρκικό <i>kef</i> (<i>kef-i türkī</i>): گ	گری <i>gri</i> («στραβός»), بے <i>be</i> («μπέης»)
4. Ένρινο <i>kef</i> ή <i>nun</i> (<i>nasal nun</i>): ك	صوڭ <i>soñ</i> («τέλος»)

Η δεύτερη εκδοχή του *kef* στα οθωμανικά, το *gef* (گ), προέρχεται από το περσικό αλφάβητο, και αποδίδει το φθόγγο *g* (σημειώνεται ενίοτε). Η τρίτη εκδοχή του *kef*, το «τουρκικό» *kef*, προκύπτει από τη χρήση του για να αποδοθεί το μαλακό *g* (ğ) των τουρκικών, το οποίο, ακούγεται και μεταγράφεται ενίοτε στα σύγχρονα τουρκικά με *y* (και τότε μεταγράφουμε με *ý*, π.χ. بے *beý*, «μπέης») και σε ορισμένες λέξεις με *v* (και τότε μεταγράφουμε με *v*, π.χ. دوڭمك *döngmek*, «δέρνω»)¹. Στα οθωμανικά προσιδιάζει επίσης η τέταρτη εκδοχή του *kef* (ك), οι τρεις τελείες της οποίας δε σημειώνονται πάντοτε. Η εκδοχή αυτή αποδίδει το ένρινο *ñ* (π.χ. της αγγλικής λέξης *long*) των τουρκικών. Ο φθόγγος αυτός, που αναφέρεται ενίοτε ως «κωφό» *nun* (*sağır nun*), διατηρείται ακόμα σε αρκετές περιπτώσεις στην Μικρά Ασία.

Από το περσικό αλφάβητο προέρχονται επίσης τα γράμματα پ چ ژ , με κοινό στοιχείο την προσθήκη τρίτης τελείας, τα οποία αποδίδουν τους φθόγγους *p*, *ç* και *j* αντίστοιχα. Ο τελευταίος φθόγγος συναντάται μόνο στις δάνειες από τα περσικά λέξεις ή σε δάνεια από άλλες γλώσσες που διαθέτουν αυτό το φθόγγο, π.χ. τα γαλλικά. Αντί για τα δύο πρώτα γράμματα, στα οθωμανικά κείμενα συναντάμε συχνά τα βασικά γράμματα του

¹ Αντίστοιχα, το *gayn*, που επίσης αποδίδει το μαλακό *g* (ğ) των τουρκικών μεταγράφεται σε ορισμένες λέξεις στα σύγχρονα τουρκικά με *v*, π.χ. قولاڭوز *kılavuz* («οδηγός»).

αραβικού αλφαβήτου ب ج (b, c). Σε αυτή την περίπτωση, μεταγράφουμε με τα σύμβολα b και c.

Μια ιδιαιτερότητα της ορθογραφίας ορισμένων περσικών λέξεων που χρησιμοποιήθηκαν στα οθωμανικά είναι η χρήση του ναν μετά το ha ως αρχικό γράμμα και πριν από το elif. Στα τουρκικά, αυτό το ναν προφέρεται ως βραχύ o ή καθόλου. *Παράδειγμα:* خواجه h^vāce («νοικοκύρης· γέροντας, ανώτερος, δάσκαλος»)· στα τουρκικά η λέξη εξελίχτηκε στην προφορά σε hoca («δάσκαλος· χότζας»).

Ιδιαίτερος λόγος θα πρέπει να γίνει για τη hemze (◌), η οποία στα αραβικά προφέρεται ως «σταμάτημα της γλώσσας» αλλά στα σημερινά τουρκικά δε διατηρείται σχεδόν καθόλου στην προφορά. Η hemze δεν αποτελεί αυτόνομο γράμμα. Τοποθετείται πάνω ή κάτω από το elif (π.χ. مأمور me'mūr, «υπάλληλος»), πάνω στο ναν (π.χ. سؤال su'āl, «ερώτηση») ή στο ye, το οποίο, σε αυτή την περίπτωση, γράφεται συνήθως χωρίς τις δύο τελείες από κάτω (π.χ. قرأت , kıra't «ανάγνωση»). Αυτά τα τρία γράμματα λειτουργούν ως φορείς της hemze, αν και σε ορισμένες περιπτώσεις παραλείπονται και η hemze μένει στο κείμενο ως αυτόνομο γράμμα (π.χ. قرأت kıra't).¹

Τα διπλά σύμφωνα στα αραβικά σημειώνονται, όχι βέβαια απαραίτητα στα οθωμανικά, με το σημείο teṣdīd ή ṣedde (◌◌). *Παράδειγμα:* مادّه madde («ύλη»).

¹ Ο φορέας εμφανίζεται ξανά όταν χρησιμοποιηθούν καταλήξεις ή σε περίπτωση προσδιορισμού.

2. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΦΩΝΗΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑΣ

2. 1. Η αρμονία των φωνηέντων

Οι κανόνες της αρμονίας των φωνηέντων, που αποτελεί ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της φωνητικής της τουρκικής γλώσσας, είναι οι εξής:

α) Αν η πρώτη συλλαβή μιας τουρκικής λέξης έχει χοντρό φωνήεν, κάθε φωνήεν που ακολουθεί είναι επίσης χοντρό· αντίθετα, αν η πρώτη συλλαβή έχει λεπτό φωνήεν, κάθε φωνήεν που ακολουθεί είναι λεπτό.

β) Αν η πρώτη συλλαβή μιας τουρκικής λέξης έχει στρόγγυλο φωνήεν, κάθε φωνήεν που ακολουθεί είναι επίσης στρόγγυλο· αντίθετα, αν η πρώτη συλλαβή έχει μη στρόγγυλο φωνήεν, κάθε φωνήεν που ακολουθεί είναι μη στρόγγυλο.

	Μη στρόγγυλα φωνήεντα		Στρόγγυλα φωνήεντα	
Χοντρά φωνήεντα	a	ı	o	u
Λεπτά φωνήεντα	e	i	ö	ü

Στη φωνητική των παλαιών οθωμανικών, μέχρι το 1700, ωστόσο, ίσχυε **μόνο το πρώτο σκέλος των κανόνων της αρμονίας των φωνηέντων**:

Χοντρά φωνήεντα	a	ı	o	u
Λεπτά φωνήεντα	e	i	ö	ü

Παρά το γεγονός ότι το δεύτερο σκέλος των κανόνων της αρμονίας των φωνηέντων τέθηκε σε εφαρμογή στην τουρκική γλώσσα στη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου, μετά το 1700, το καθεστώς αυτό διατηρήθηκε στην ορθογραφία μέχρι και την εγκατάλειψη του οθωμανικού αλφαβήτου το 1928. Για το λόγο αυτό στη μεταγραφή επιλέγουμε να διατηρήσουμε αυτή την ορθογραφία, που υπακούει μόνο στο πρώτο σκέλος του κανόνα της αρμονίας των φωνηέντων (εκτός αν δηλώνεται διαφορετικά στο κείμενο).
Παραδείγματα: قاپو kapu (σημ. kapı), ایچون içün (σημ. için), دگول degül (σημ. değil), اولدی oldı (σημ. oldu), مومجی mumcı (σημ. mumcu), بنم کتابیم benüm kitābum (σημ. benim kitabım).

2. 2. Πάθη συμφώνων

Σύμφωνα με τους κανόνες της φωνητικής των τουρκικών, οι καταλήξεις με αρχικό d ή c, μετατρέπουν αυτά τα σύμφωνα σε t και ç αντίστοιχα, όταν προηγούνται τα εξής γράμματα: k, t, p, h, s, ş, f, ç. Στην ορθογραφία των οθωμανικών, ωστόσο, οι καταλήξεις παρέμειναν στην αρχική τους μορφή (π.χ. كيتدى gitdi, «έφυγε»), παρά το γεγονός ότι δεν είχαν πλέον φωνητική αξία: η γραφή, για παράδειγμα, كتى (gitti, στη μορφή που έχει στη σύγχρονη ορθογραφία των τουρκικών) συναντάται σε πρώιμα οθωμανικά κείμενα, όταν η ορθογραφία δεν είχε σταθεροποιηθεί και βρισκόταν πιο κοντά στη φωνητική. Στη μεταγραφή, ωστόσο, επιλέγουμε να διατηρήσουμε την ορθογραφία, ώστε να αποδοθεί με ακρίβεια η μορφή του εκάστοτε κειμένου που μεταγράφουμε.

2.3. Τόσο σε ό,τι αφορά τα φωνήεντα, όσο και σε ό,τι αφορά τα σύμφωνα, η ορθογραφία των οθωμανικών δεν είναι σταθερή στις τουρκικές λέξεις: θα συναντήσουμε συχνά την ίδια λέξη γραμμένη με διαφορετικό τρόπο ακόμα και στο ίδιο κείμενο. Αντίθετα, ωστόσο, η ορθογραφία των λέξεων που προέρχονται από τα αραβικά και από τα περσικά είναι πάντοτε σταθερή.

3. ΟΝΟΜΑΤΑ

3.1. Άρθρο

Η τουρκική γλώσσα δε διαθέτει άρθρο. Τα ονόματά της ισοδυναμούν με τα έναρθρα της ελληνικής γλώσσας. Επί των αορίστων ονομάτων, τίθεται η αόριστη αντωνυμία και αριθμητικό **bir** («ένας, μια, ένα»).

Ενίοτε στα οθωμανικά χρησιμοποιείται το αραβικό οριστικό άρθρο **el**. Το lam του άρθρου της αραβικής, όταν ακολουθεί όνομα με αρχικό ένα από τα «ηλιακά γράμματα» του αραβικού αλφαβήτου, αφομοιώνεται με αυτό στην προφορά και στην μεταγραφή (όχι στην γραφή στο αραβικό αλφάβητο): όταν ακολουθεί όνομα με αρχικό ένα από τα «σεληνιακά γράμματα» του αραβικού αλφαβήτου, παραμένει ως έχει. *Παραδείγματα:* الشمس es-šems («ο ήλιος»), القمر el-kamer («η σελήνη»).

Πίνακας 3.Α: Ηλιακά και σεληνιακά γράμματα του αραβικού αλφαβήτου

	Ηλιακά γράμματα		Σεληνιακά γράμματα
<i>te</i>	ت	<i>elif</i>	ا
<i>se</i>	ث	<i>be</i>	ب
<i>dal</i>	د	<i>cim</i>	ج
<i>zal</i>	ذ	<i>ha</i>	ح
<i>re</i>	ر	<i>hi</i>	ه
<i>ze</i>	ز	<i>ayn</i>	ع
<i>sin</i>	س	<i>gayn</i>	غ
<i>šin</i>	ش	<i>fe</i>	ف
<i>šad</i>	ص	<i>kaf</i>	ك
<i>žad</i>	ض	<i>kef</i>	ق
<i>ti</i>	ط	<i>mim</i>	م
<i>zi</i>	ظ	<i>vav</i>	و
<i>lam</i>	ل	<i>he</i>	ه
<i>nun</i>	ن	<i>ye</i>	ي

Επιπλέον, στην περίπτωση των προσδιορισμών (βλ. παρακάτω 3.2.5), το φωνήεν του αραβικού άρθρου αφομοιώνεται από το τελικό φωνήεν της προηγούμενης λέξης.

3.2. Ουσιαστικά

3.2.1. Γένη

Στα τουρκικά, όπως και στα περσικά, δεν υφίστανται γραμματικά γένη. Στα αραβικά, τα ουσιαστικά διακρίνονται σε αρσενικά και θηλυκά.

Την κατάληξη των θηλυκών στα αραβικά σχηματίζει το *he*, με την προσθήκη δύο τελειών (ة), προφερόμενο –a, ή, αν ακολουθεί φωνήεν, –at (*ta marbuta*). Στα οθωμανικά, τα αραβικά θηλυκά που καταλήγουν σε «συνημμένο *te*» αποδίδονται στο τέλος είτε με –e ή –a, συνήθως χωρίς τις δύο τελείες (ة), είτε με –at ή –et το οποίο γράφεται με *te* (ت).

Παραδείγματα: اراده *irāde* και σπανιότερα ارادت *irādet* («βουλή, θέληση, διαταγή»)¹.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα αραβικά θηλυκά σχηματίζονται με κατάληξη το *elif* (ل) ή το *ye* (ي). Αυτή η χρήση του *ye* στο τέλος για να αποδοθεί ένα μακρό *a*, το οποίο, για να αποφευχθεί η σύγχυση, μεταγράφουμε ως *à*, αποτελεί μια ιδιαιτερότητα της ορθογραφίας και άλλων αραβικών λέξεων.

Παραδείγματα: دعوا *da‘vā* ή دعوى *da‘vā* («αγωγή»), عيسى *‘Isà* («Ισά, ο Ιησούς»), موسى *Mūsà* («Μουσά, ο Μουσής»), يحيى *Yahyà* («Γιαχιά, ο Ιωάννης»), مصطفى *Muṣṭafà* («Μουσταφά»).

¹ Σε ορισμένες περιπτώσεις, η σημασία διαφοροποιείται ανάλογα με τη χρήση των καταλήξεων –e/-a ή –at/–et. Παραδείγματα: *maliye* («οικονομικά, οικονομική υπηρεσία») και *maliyet* («κόστος»).

3.2.2. Αριθμοί

Ο πληθυντικός της τουρκικής γλώσσας σχηματίζεται με την κατάληξη *-ler/-lar*. Στα οθωμανικά χρησιμοποιούνται επίσης πολύ συχνά οι πολλαπλοί τρόποι σχηματισμού του πληθυντικού στην αραβική και στην περσική γλώσσα.

Ο ομαλός πληθυντικός των αραβικών αρσενικών ονομάτων¹ σχηματίζεται με την κατάληξη *ين* - īn. Ενίοτε, όταν πρόκειται για ονόματα έλλογων όντων, ο πληθυντικός σχηματίζεται με την κατάληξη *ون* - ūn. *Παραδείγματα*: *مورخ* müverriḥ («ιστορικός»), *مورخين* müverriḥīn και (σπανιότερα) *مورخون* müverriḥūn.

Ο ομαλός πληθυντικός των αραβικών θηλυκών ονομάτων² σχηματίζεται με την κατάληξη *ات* -āt. Εάν το όνομα λήγει σε *ت* ή *ه*, αυτό αποβάλλεται. *Παραδείγματα*: *اراده* irāde και σπανιότερα *ارادت* irādet («βουλή, θέληση, διαταγή»), πληθ. *ارادات* irādāt, *تحرير* taḥrīr («γραφή· απογραφή»), πληθ. *تحريرات* taḥrīrāt («γράμματα»)³.

Η αραβική γλώσσα διαθέτει επίσης δυϊκό αριθμό, ο οποίος σχηματίζεται με τις καταλήξεις *ين* -eyn ή (ενίοτε) *ان* -ān. *Παραδείγματα*: *والد* vālid («γεννήτορας»), δυικ. *والدين* vālideyn («γονείς»), *بر* ber («στερεά, ήπειρος») *برين* berreyn («οι δύο ήπειροι, δηλ. η Ρούμελη και η Ανατολία»), *ثلث* ṣūls («ένα τρίτο») *ثلثان* ṣūlsān («δύο τρίτα»)⁴.

Στα περσικά, ο πληθυντικός των εμψύχων σχηματίζεται με την κατάληξη *ان* -ān, ενώ ο πληθυντικός των ανψύχων με την κατάληξη *ها* -hā. *Παραδείγματα*: *مرد* merd («άνδρας»), πληθ. *مردان* merdān («άνδρες»), *دفتر* defter («κατάστιχο»), πληθ. *دفترها* defterhā («κατάστιχα»)⁵.

¹ Για τον ανώμαλο πληθυντικό των αραβικών βλ. παρακάτω, Πίνακας 5.Γ.

² Βλ. παραπάνω, §3.2.1.

³ Σημειώστε ιδιαίτερα τα εξής: *نبات* nebāt («φυτό»), πληθ. *نباتات* nebātāt, *صلوات* ṣalāt («προσευχή»), πληθ. *صلوات* ṣalanāt, *ذات* zāt («πρόσωπο»), πληθ. *ذوات* zevāt.

⁴ Όταν ακολουθεί δυϊκός αριθμός, η αραβική κατάληξη των θηλυκών γράφεται πάντοτε με -t (ت): *اجاره* icāre («εκμίσθωση· μίσθωμα, ενοίκιο») *اجارتين* icāreteyn («διτέλεια, η προκαταβαλλόμενη και η ετήσια κατ' αποκοπή πληρωμή όσων αγοράζουν βακουφικά κτήματα»).

⁵ Στον πληθυντικό των εμψύχων, αν το όνομα λήγει σε *ه*, αυτό τρέπεται σε *ك*: *بنده* bende («υπηρέτης, δούλος»), πληθ. *بندهگان* bendegān· εάν το όνομα λήγει σε *ا* ή *و*, λαμβάνει επιπλέον ένα *ی* πριν από την κατάληξη: *دانا* dānā («σοφός»), πληθ. *دانایان* dānāyān. Ο περσικός πληθυντικός έχει συχνά σημασία ενικού στα τουρκικά, με αποτέλεσμα η λέξη να λαμβάνει επιπλέον την κατάληξη του πληθυντικού των τουρκικών: *یار* yār («φίλος»), *یاران* yārān («φίλος, φίλοι»), *یارانلار* yārānlar («φίλοι»).

3.2.3. Κλίση

Για την κλίση των ονομάτων στα τουρκικά, χρησιμοποιούνται οι εξής καταλήξεις:

Πίνακας 3.Β: Οι καταλήξεις των πτώσεων στα τουρκικά

	Μετά από σύμφωνο		Μετά από φωνήεν	
Ονομαστική	-	-	-	-
Γενική	ك	-üñ/-uñ (και -iñ/-iñ)	ك	-nüñ/-nuñ (-niñ/-niñ)
Αιτιατική	ى	-i/-ı (και -ü/-u)	ى ¹	-yi/-yı (και -yü/-yu)
Δοτική	ه	-e/-a	ه	-ye/-ya
Τοπική	ده	-de/-da	ده	-de/-da
Αφαιρετική	دن	-den/-dan	دن	-den/-dan
Οργανική	ين	-in/-ın	ين	-yin/-yin

Η αιτιατική, όταν προηγείται καταληκτική αντωνυμία του τρίτου προσώπου ή η επιθετική αντωνυμιακή κατάληξη –ki (كى), σχηματίζεται με την κατάληξη –n(i) (ن). *Παραδείγματα:* اوین evin(i), αιτιατική του اوى evi («το σπίτι του»), سن ده dedesin(i), αιτιατική του ده ده سی dedesi («ο παππούς του»). Δεν πρέπει να συγχέουμε, στην περίπτωση που προηγείται σύμφωνο, αυτή την κατάληξη με την κατάληξη της γενικής, η οποία σχηματίζεται με το ένρινο kef ή nun (ك).

Η τοπική, στα οθωμανικά, συναντάται συχνά με σημασία δοτικής (δηλαδή κατεύθυνσης σε πρόσωπο ή αντικείμενο). *Παράδειγμα:* اوده كیتدم evde gitdüm («πήγα στο σπίτι»).

Η οργανική συναντάται σε εκφράσεις όπως یازین yazın («το καλοκαίρι»), μετά το απαρέμφατο των ρημάτων, σε εκφράσεις όπως اولمغین olmağın («όντας», «επειδή υπήρξε», ή «όταν υπήρξε»)² καθώς και μαζί με την πρόθεση ile στη μορφή –len ή –leyin, όπως صباحین sabāhleyin («το πρωί»).

¹ Σε ορισμένες περιπτώσεις η αιτιατική μετά από φωνήεν δηλώνεται με τη hemze (ه). Παράδειγμα: ده ده dedeyi («τον παππού»).

² Βλ. και παρακάτω, §4.7.2.6.

3.2.4. Οι κτητικές καταλήξεις

Πίνακας 3.Γ: Οι κτητικές καταλήξεις

	Μετά από σύμφωνο		Μετά από φωνήεν	
Ενικός				
1 ^ο πρόσωπο	م	-üm/-um (και -im/-im)	م	-m
2 ^ο πρόσωπο	ك	-iñ/-uñ (και -iñ/-iñ)	ك	-/
3 ^ο πρόσωπο	ى	-i/-1 (και -ü/-u)	سى	-si/-s1 (και -sü/-su)
Πληθυντικός				
1 ^ο πρόσωπο	مز	-ümüz/-umuz (και -imiz/-imiz)	مز	-müz/-muz (και -miz/-miz)
2 ^ο πρόσωπο	کز	-üñüz/-uñuz (και -iñiz/-iñiz)	کز	-ñüz/-ñuz (και -ñiz/-ñiz)
3 ^ο πρόσωπο	ى	-i/-1 (και -ü/-u)	سى	-si/-s1 (και -sü/-su)

Οι κτητικές καταλήξεις που λήγουν σε -üm/-um κ.ο.κ. κατά κανόνα δε δηλώνουν το φωνήεν τους με ναν. *Παράδειγμα:* اوم ενüm («το σπίτι μου»).

Οι κτητικές καταλήξεις που λήγουν σε -im/-im κ.ο.κ., οι οποίες στα σύγχρονα τουρκικά έχουν γενικευτεί μέσα από την επέκταση της αρμονίας των φωνηέντων, σημειώνονται συχνά στα οθωμανικά με ye, το οποίο δεν ενώνεται με τη λέξη την οποία προσδιορίζει. *Παράδειγμα:* اويم ενim («το σπίτι μου»).

3.2.5. Κλίση και ονομαστικοί προσδιορισμοί με βάση την αραβική γραμματική

Τα αραβικά ονόματα κλίνονται στον ενικό αριθμό με τις εξής πτωτικές καταλήξεις, οι οποίες σχηματίζονται με τη χρήση των *χαρεκέδων* και διακρίνονται σε οριστικές (όταν προηγείται το άρθρο ال) και αόριστες:¹

	Οριστική	Αόριστη
Ονομαστική	ُ -u	ُ -un
Γενική	ِ -i	ِ -in
Αιτιατική	َ -a	َ -an

Παραδείγματα: الْكِتَابُ el-kitābu («το βιβλίο»), كِتَابٌ kitābun («ένα βιβλίο»).

Οι οριστικές πτωτικές καταλήξεις των αραβικών χρησιμοποιούνται ιδιαίτερα συχνά στα οθωμανικά για το σχηματισμό των ονομαστικών προσδιορισμών. Παρατηρούμε ότι το elif του αραβικού άρθρου αφομοιώνεται από το u της ονομαστικής, το οποίο στα οθωμανικά τρέπεται σε ü. Η κατάληξη της γενικής κατά κανόνα ούτε σημειώνεται ούτε προφέρεται στα οθωμανικά, καθώς οι ονομαστικοί προσδιορισμοί αυτού του είδους λαμβάνουν συνήθως στη συνέχεια πτωτικές καταλήξεις των τουρκικών· παραμένει ωστόσο όταν ο προσδιορισμός περιλαμβάνει και ένα τρίτο ή και (σπάνια) περισσότερα ονόματα. *Παραδείγματα:*

كتاب الوزير kitābü'l-vezīr («το βιβλίο του βεζίρη»)

كتاب الوزير السلطان kitābü'l-vezīri's-sultān («το βιβλίο του βεζίρη του σουλτάνου»)

Η τιμητική προσφώνηση, σύμφωνα με τον κανονισμό του Μεχμέτ Β', με την οποία ξεκινούσαν τα σουλτανικά φερμάνια που απευθύνονταν σε σαντζακμπέηδες, ήταν η εξής:

قَدوت الامراء الكرام عمدت الكبراء الفهامة زو القدر والاحترام صاحب العز والاحتشام المختص بمزيد عنايت

الملك الاعلا ... سنجاقى بكى

ḳıdvetü'l-ümerāi'l-kirām, 'umdetü'l-küberāi'l-fihām, zū'l-ḳadr ve'l-ihtirām, şāhibü'l-'ızz ve'l-ihtişām, el-muhtāş bi-mezīd-i 'ināyeti'l-meliki'l-'alā ... sancağı beyi («Παράδειγμα των μεγάλων διοικητών, στήριγμα των έξοχων μεγιστάνων, ισχυρέ και σεβαστέ, ένδοξε και μεγαλοπρεπή, σε σένα που προσιδιάζει η μεγάλη ευσπλαχνία του ύψιστου Βασιλέα, σαντζάκμπεη ...»)

¹ Οι αόριστες πτώσεις σχηματίζονται με το διπλασιασμό των *χαρεκέδων*, που δηλώνει ότι μετά το φωνήεν προφέρεται ένα nun χωρίς να σημειώνεται (tenvīn).

Σχετικά με την ορθογραφία στα οθωμανικά τουρκικά των ονοματικών προσδιορισμών με βάση την αραβική γραμματική, θα πρέπει να σημειωθούν τα εξής:

1. Όταν το όνομα που προσδιορίζεται λήγει σε ت ή ة, αυτό μετατρέπεται σε ◦ (a, e).

Παράδειγμα:

دار السعادة darü's-sa'āde («ο οίκος της ευτυχίας, ο σουλτανικός γυναικωνίτης»)

2. Όταν το όνομα που προσδιορίζει το όνομα που ακολουθεί λήγει σε ◦ (a, e), αυτό μετατρέπεται σε ة ή σε ت

Παράδειγμα:

تذكرة الشعراء Tezkiretü'ş-şu'arā («βιογραφία των ποιητών»)

3. Όταν το προσδιοριζόμενο όνομα είναι η λέξη «d=n», το τελευταίο γράμμα του ονόματος που προσδιορίζει το όνομα που ακολουθεί διαβάζεται στα οθωμανικά με fethe (e), σημείο το οποίο, όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, κατά κανόνα δε χρησιμοποιείται στην οθωμανική γραφή.

Παράδειγμα:

نصر الدين Naşreddīn («Νασρεντίν»)

4. Όταν το όνομα που προσδιορίζει το επόμενο λήγει σε ى αυτό διαβάζεται i,i.

Παράδειγμα:

مفتى الانام müfti'l-enām («(κυριολ. ο μουφτής του ανθρώπινου γένους) ο σείχουλισλάμ»)

5. Όταν το όνομα που προσδιορίζει το επόμενο λήγει σε ى με şedde (teşdīt) = yy αυτό διαβάζεται με zamme (u).

Παράδειγμα:

ولى النعم veliyyü'n-ni'am («ευεργέτης (επίσης τίτλος του σείχουλισλάμ)»)

Τέλος, στους εμπρόθετους προσδιορισμούς στους οποίους το άρθρο των αραβικών ακολουθεί την πρόθεση, το τελευταίο γράμμα των προθέσεων των αραβικών διαβάζεται με fethe (e), σημείο το οποίο, όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, κατά κανόνα δε χρησιμοποιείται στην οθωμανική γραφή (Οι μονοσύλλαβες προθέσεις, ωστόσο, δεν ακολουθούν τον παραπάνω κανόνα). Σε περίπτωση που η πρόθεση λήγει σε ى, αυτό διαβάζεται ως e. *Παραδείγματα:* قبل الفتح kable'l-feth («πριν την κατάκτηση»), بعد اليوم el-yevm, ba'de'l-yevm («σήμερα, στο εξής»), لدى الوصول lede'l-vuşıl («κατά την άφιξη») - αλλά بالجملة bi'l-cümle («όλοι, όλες, όλα»).

3.2.6. Ονοματικοί προσδιορισμοί με βάση την περσική γραμματική (*izāfet*)

Στα οθωμανικά χρησιμοποιούνται ιδιαίτερα συχνά οι ονοματικοί προσδιορισμοί που σχηματίζονται σύμφωνα με την περσική γραμματική, με τη χρήση του λεγόμενου *izāfet -i/-1* (το οποίο κατά κανόνα δε σημειώνεται στη γραφή, παρά μόνο κατ' εξαίρεση με τη χρήση του *kesre*), το οποίο ενώνει το προσδιοριζόμενο ουσιαστικό με το ουσιαστικό ή το επίθετο που το προσδιορίζει.¹

Παραδείγματα:

اهل اسلام ehl-i İslām («ο λαός του ισλάμ, οι μουσουλμάνοι»)

دولت عليه devlet-i 'aliyye («το υψηλό κράτος (η Οθωμανική Αυτοκρατορία)»)

Οι ονοματικοί προσδιορισμοί μπορεί να περιλαμβάνουν περισσότερα από δύο ονόματα.

Παράδειγμα:

ممالیک دولت عليه memālik-i devlet-i 'aliyye («οι επαρχίες του υψηλού κράτους [=η Οθωμανική Αυτοκρατορία]»)

Θα πρέπει να προσέξουμε ιδιαίτερα ότι στους προσδιορισμούς του τύπου *izāfet* τα επίθετα ακολουθούν τα ουσιαστικά.

Το *izāfet -i/-1* δηλώνεται με τη *hemze*, όταν το πρώτο συνθετικό του προσδιορισμού λήγει σε *ı* ή *e*.

Παραδείγματα:

کرهء ارض küre-i arz («η σφαίρα της γης, η υδρόγειος»)

کشتیء نوح kešti-i Nūh: («η κιβωτός του Νώε»)

Το *izāfet -i/-1* δηλώνεται με το *ı* = *yı*, όταν το πρώτο συνθετικό του προσδιορισμού λήγει σε *ı* ή *u*.

Παραδείγματα:

دریای سفید Derya-yı Sefid: («η Άσπρη Θάλασσα (η Μεσόγειος)»)

اردوی همایون ordu-yı hümāyūn: («ο σουλτανικός στρατός»)²

¹ Στα περσικά μπορούν επίσης να συντεθούν δύο ονόματα χωρίς κανένα ενδιάμεσο. Παραδείγματα: خوشدل *hōšdil* («καλή καρδιά, καλόκαρδος»), میخانه *mejhāne* («οίκος του οίνου, καπηλειό»). Τέτοιου είδους σύνθετα ονόματα είναι ιδιαίτερα συχνά στην οθωμανική λογοτεχνία.

² Στη θεωρία, το *izāfet -i/-1* δεν χρησιμοποιείται για τις τουρκικές λέξεις, παρά μόνο για τις περσικές και αραβικές, που αφθονούν στα οθωμανικά. Στα οθωμανικά, ωστόσο, χρησιμοποιήθηκε αρκετά συχνά και για τις τουρκικές λέξεις.

3.2.7. Παραγωγικές καταλήξεις των ουσιαστικών

3.2.7.1. Παραγωγικές καταλήξεις σχηματισμού ουσιαστικών από ουσιαστικά στα τουρκικά

جى -ci/-ci	Κατάληξη που δηλώνει το επάγγελμα ή τη συνήθη απασχόληση κάποιου, π.χ. يازى yazı («γραφή»), يازىجى yazıcı («γραφέας»)
جق جق -cik/-cık, -cek/-cak, ججز ججز -ciğiz/-ciğiz, -ceğiz/-cağız	Καταλήξεις των υποκοριστικών, π.χ. اوغلان oğlan («αγόρι»), اوغلانجق oğlancık («αγοράκι»)
داش -daş	Κατάληξη που δηλώνει το «συν-», π.χ. يول yol («δρόμος, ταξίδι»), يولداش yoldaş («συνταξιδιώτης, συνοδοιπόρος· σύντροφος»)
لق لك -lik/-lık,	Κατάληξη των αφηρημένων και τοπικών ουσιαστικών, π.χ. دوست dost («φίλος»), دوستلق dostluk («φιλία»), طاغ dağ («βουνό»), طاغلق dağlık («ορεινή περιοχή»)

3.2.7.2. Παραγωγικές καταλήξεις σχηματισμού ουσιαστικών από ουσιαστικά στα περσικά

چه -ça,-çe	Κατάληξη των υποκοριστικών, π.χ. باغ bāg («κήπος»), باغچه bāgçe («κηπάριο»), پ پā («πόδι»), پاچه pāça («ποδαράκια, πατσάς»)
ستان -istān گاه-gāh دان -dān زار -zār	Καταλήξεις που δηλώνουν την τοποθεσία, π.χ. مجارستان Macaristān («Ουγγαρία»), درگاه dergāh («αυλή· τεκές δερβίσηδων»), شکردان šekerdān («δοχείο για τη ζάχαρη»), لاله lālezār («κήπος με τουλίπες»)
بان-bān ή وان-vān کار -kār ή -gār گر -ger	Καταλήξεις που δηλώνουν επάγγελμα, π.χ. دربان derbān («θυρωρός»), باغچوان bāgčevān («κηπουρός, μπαξεβάνης»), ساخته کار sāhtekār («πλαστογράφος»), زرگر zerger («χρυσοκόπος»)

3.3. Επίθετα

Στα τουρκικά η διάκριση μεταξύ ουσιαστικών και επιθέτων, ιδιαίτερα στη σύνταξη, δεν είναι καθόλου αυστηρή: συναντάμε συχνά ένα ουσιαστικό σε χρήση ως επίθετο ή το αντίθετο. Σε πολλές περιπτώσεις, τα επίθετα σχηματίζονται με καταλήξεις ουσιαστικών, καθώς και αντίστροφα.

3.3.1. Η παραγωγή επιθέτων από ουσιαστικά στα αραβικά

Για την παραγωγή επιθέτων από ουσιαστικά στα αραβικά χρησιμοποιείται η κατάληξη *ى* (ī). *Παραδείγματα*: شمس *šems* («ήλιος») > شمسی *šemsī* («ηλιακός»), شمال *šimāl* («βορράς») > شمالي *šimālī* («βόρειος»).

Το θηλυκό των επιθέτων με αυτή τη μορφή χρησιμοποιείται ιδιαίτερα συχνά στα οθωμανικά, με σημασία ουσιαστικού. *Παραδείγματα*: شمسيه *šemsīye* («ομπρέλα»), حرب *ḥarb* («πόλεμος») > حربي *ḥarbī* («ο ανήκων στην επικράτεια του πολέμου, ο εχθρός») > حربيه *Ḥarbiye* («Υπουργείο Πολέμου»), خارج *ḥāric* («έξω») > خارجي *ḥāricī* («εξωτερικός») > خارجيه *Ḥāricīye* («Υπουργείο Εξωτερικών»), مال *māl* («πλούτος») > مالي *mālī* («οικονομικός») > ماليه *Mālīye* («Υπουργείο Οικονομικών»).

Όταν η αραβική λέξη λήγει σε *ا* (*ى*) ή (αν πρόκειται για μη αραβική λέξη) σε *ه*, τότε αυτό τρέπεται σε *و* πριν την κατάληξη *ى*: *Παραδείγματα*: معنى *ma‘nā* («νόημα») > معنوي *ma‘nevī* («πνευματικός»), فرانسہ *Fransa* («Γαλλία») > فرانسوي *Fransevī* («Γάλλος, γαλλικός»).

Όταν η αραβική λέξη ανήκει στο θηλυκό και λήγει σε *ه* ή *ت*, τότε αυτό αποβάλλεται. *Παραδείγματα*: مكة *Mekke* («Μέκκα») > مكى *Mekkī* («ο κάτοικος της Μέκκας»), سياست *siyāset* («πολιτική») > سياسي *siyāsī* («πολιτικός»)¹.

Όταν η αραβική λέξη λήγει σε *hemze* (η οποία συνήθως δεν σημειώνεται στα οθωμανικά), τότε αυτή εμφανίζεται εκ νέου επί του φορέα της πριν από την κατάληξη. *Παραδείγματα*: جزء *cüz’* («μέρος, τμήμα») > جزئي *cüz’ī* («μερικός, λίγος»).

¹ Δεν ισχύει όταν η λέξη λήγει σε *ت*: ذات *zāt* («πρόσωπο») > ذاتي *zātī* («προσωπικός»).

3.3.2. Παραγωγικές καταλήξεις σχηματισμού επιθέτων από ουσιαστικά στα τουρκικά

جه -ce/-ca	اوزونجه uzunca («αρκετά μακρύς»)
جق جك -cik/-ciğ, cek/-cağ	Καταλήξεις των υποκοριστικών, π.χ. اوغلان oğlan («αγόρι»), اوغلانجق oğlancık («αγοράκι»)
لی -li/-li ¹	Κατάληξη που δηλώνει την κατοχή ενός πράγματος ή μιας ιδιότητας («με») και επιπλέον την εντοπιότητα ή το ανήκειν, π.χ. طوز طوزلی tuz tuzlu («αλάτι»), عثمان عثمانی 'Osman 'Osmanlı («Οσμάν»), عثمانلی عثمانلی 'Osmanlı («Οθωμανός»)
سز -siz/-siz	Στερητική κατάληξη («χωρίς»), π.χ. طوز طوزسز tuz tuzsuz («ανάλατος»)
سی متراق میسی -msi/-msi, -mrtak, -si/-si	Καταλήξεις που δηλώνουν την ομοιότητα, π.χ. ارکک erkek («άνδρας»), ارککسی erkeksi («ανδροπρεπής»)

3.3.3. Παραγωγικές καταλήξεις σχηματισμού επιθέτων από ουσιαστικά στα περσικά

انه - āne ²	ديوانه dīvāne («παράφρονας, τρελός»), ديوانه dīvāne («κακό πνεύμα»),
کار -kār, gār ³	دانش dāniš («γνώση, σοφία, παιδεία»), دانشمند dānišmend («σοφός, μορφωμένος»),
مند -mend	خطر ḫaṭar («κίνδυνος»), خطرناک ḫaṭarnāk («επικίνδυνος»),
ناک -nāk	شرم šerm («ντροπή»), شرمسار šerm-sār («ντροπαλός»),
سار -sār	شرمگین šermgīn («ντροπαλός»), امید ümid («ελπίδα»),
کین -gīn	امیدوار ümidvār («εύελπισ, ελπιδοφόρος»), هنر هنرور hūner («τέχνη, ικανότητα, εμπειρία, επιτηδειότητα»),
وار -vār	هنرور hūnerver («ικανός, επιδέξιος»)
ور -ver	
آسا -āsā	Κατάληξη που δηλώνει την ομοιότητα, π.χ. شیر آسا šīrāsā («σαν λιοντάρι»)
ین -īn	Κατάληξη που δηλώνει την ύλη, π.χ. زرین zerīn («χρυσός»)

¹ Συχνά το συναντάμε με τη μορφή لو -lü/-lu, π.χ. دولتلو devletlü («ευτυχής, ευδαίμων· εξοχότατος»).

² Χρησιμοποιείται επίσης για το σχηματισμό επιρρημάτων. Παράδειγμα: برادرانه birāderāne («αδελφικά»).

³ Βλ. παραπάνω §3.2.7.2.

3.4. Αντωνυμίες

3.4.1. Προσωπικές αντωνυμίες

		Ενικός αριθμός					
		1 ^ο πρόσωπο		2 ^ο πρόσωπο		3 ^ο πρόσωπο	
Ονομ.	بن	ben	سن	sen	او اول ¹	ol ή o	
Γεν.	بنم	benüm	سنى	senüñ	اونك انك	anuñ ή onuñ	
Αιτ.	بنى	beni	سنى	seni	اونى انى	anı ή onı	
Δοτ.	بكا	baña	سكا	saña	اوكا اكا	aña ή oña	
Τοπ.	بنده	bende	سنده	sende	اونده انده	anda ή onda	
Αφαιρ.	بندن	benden	سندن	senden	اوندن اندن	andan ή ondan	
		Πληθυντικός αριθμός					
		1 ^ο πρόσωπο		2 ^ο πρόσωπο		3 ^ο πρόσωπο	
Ονομ.	بز	biz	سز	siz	اونلار انلر	anlar ή onlar	
Γεν.	بزم	bizüm	سزى	sizüñ	اونلرك انلرك	anlaruñ ή onlaruñ	
Αιτ.	بزى	bizi	سزى	sizi	اونلرى انلرى	anlari ή onlari	
Δοτ.	بزه	bize	سزه	size	اونلره انلره	anlara ή onlara	
Τοπ.	بزده	bizde	سزده	sizde	اونلرده انلرده	anlarda ή onlarda	
Αφαιρ.	بزدن	bizden	سزدن	sizden	اونلردن انلردن	anlardan ή onlardan	

Στα οθωμανικά, η προσωπική αντωνυμία του πρώτου ενικού αντικαθίσταται συχνά από τη λέξη **بنده** bende («κπηρέτης, δούλος»), με την οποία δηλώνεται ο ομιλών όταν απευθύνεται σε ανώτερο, στο τρίτο πρόσωπο του ενικού. *Παραδείγματα:* Bu bendeñüz geldî, «ήρθε ο δούλος σας (δηλαδή εγώ)» (επίσης χρησιμοποιείται η λέξη **κūl**, επίσης «ο δούλος σας»).

Η προσωπική αντωνυμία του δεύτερου πληθυντικού αντικαθίσταται συχνά από τις εξής εκφράσεις: **ذاتك** zātuñuz («η εξοχότητά σας»), **جنابك** cenābuñuz, **حضرتك** hazretüñüz («η υψηλότητά σας) (ή, ως πληθυντικός μεγαλοπρεπείας, **حضرتلری** hazretleri, «η εξοχότητά του»).

¹ Θα πρέπει να μην συγχέεται με το τακτικό αριθμητικό **اول** envel («πρώτος,-η,-ο»).

3.4.2. Δεικτικές αντωνυμίες

Ενικός αριθμός

	بو	bu	شو شول	şol ή şu	او اول	ol ¹ ή o
Γεν.	بونك	bunuñ	شونك	şunuñ	اونك انك	anuñ ή onuñ
Αιτ.	بونى	bunı	شونى	şunı	اونى انى	anı ή onı
Δοτ.	بوکا	buña	شوكا	şuña	اوکا اكا	aña ή oña
Τοπ.	بونده	bunda	شونده	şunda	اونده انده	anda ή onda
Αφαιρ.	بوندن	bundan	شوندن	şundan	اوندن اندن	andan ή ondan

Πληθυντικός αριθμός

Ονομ.	بونلر	bu(n)lar	شونلر	şu(n)lar	اونلار انلر	anlar ή o(n)lar
Γεν.	بونلرك	bunlaruñ	شونلرك	şunlaruñ	اونلرك انلرك	anlaruñ ή onlaruñ
Αιτ.	بونلرى	bunları	شونلرى	şunları	اونلرى انلرى	anları ή onları
Δοτ.	بونلره	bunlara	شونلره	şunlara	اونلره انلره	anlara ή onlara
Τοπ.	بونلرده	bunlarda	شونلرده	şunlarda	اونلرده انلرده	anlarda ή onlarda
Αφαιρ.	بونلردن	bunlardan	شونلردن	şunlardan	اونلردن انلردن	anlardan ή onlardan

Επίθετα που σχηματίζονται με βάση τις δεικτικές αντωνυμίες (οι οποίες μπορούν να έχουν επίσης χρήση επιθέτων) είναι τα εξής: ایشبو işbu ή (στα παλαιότερα κείμενα) اوشبو uşbu (αυτός, -ή, ό), بويله böyle, شويله şöyle,² اويله öyle ή ايله eyle (τα οποία επίσης χρησιμοποιούνται ως τροπικά επιρρήματα).³ Με βάση τις δεικτικές αντωνυμίες σχηματίζονται επίσης τα εξής τοπικά επιρρήματα: بورادهburada (εδώ), شوراده şurada (εδώ), اوراده orada (εκεί), τα οποία λαμβάνουν επίσης τη δοτική και την αφαιρετική.

Οι δεικτικές αντωνυμίες των αραβικών που χρησιμοποιούνται στα οθωμανικά είναι οι εξής: ذا zā (αυτός, εκείνος), هذا hazā (αυτός), هذه hazīhi (αυτή), ذلك zālik, zālike (εκείνος). Οι αντωνυμίες αυτές, όταν ακολουθεί το άρθρο των αραβικών, αποκτούν σημασία επιθέτου. Παράδειγμα: هذا الكتاب hazā'l-kitābu (αυτό το βιβλίο).

Οι δεικτικές αντωνυμίες των περσικών που χρησιμοποιούνται στα οθωμανικά είναι οι εξής: اين īn (αυτός), آن ān (εκείνος).

¹ Οι τύποι şol και ol χρησιμοποιούνται μόνο ως επίθετα.

² Εντοπίσαμε και τον τύπο شيله.

³ ايله Eyle olsa: εφόσον είναι έτσι, ούτως εχόντων των πραγμάτων.

3.4.3. Αυτοπαθής αντωνυμία

Ως αυτοπαθής αντωνυμία χρησιμοποιείται στα τουρκικά η λέξη **kendü** , **کندی** kendü, **kendi** ή **کنديسى** kendisi («ο ίδιος, η ίδια, το ίδιο»), η οποία χρησιμοποιείται επίσης ως προσωπική αντωνυμία, σε κλίση ή μαζί με προθέσεις.

3.4.4. Αλληλοπαθής αντωνυμία

Ως αλληλοπαθής αντωνυμία χρησιμοποιείται στα τουρκικά το αριθμητικό **bir**, επαναλαμβανόμενο με την προσθήκη κτητικών καταλήξεων: **biribir** biribir ή **birbir** birbir. Επίσης στα τουρκικά χρησιμοποιείται η αλληλοπαθής αντωνυμία των περσικών: **yekdiğer**.

3.4.5. Ερωτηματικές αντωνυμίες

کیم	kim	ποιος; ποια; ποιό;
هانكى ھانكى ھانكى	kangi (συχνότερα στα οθωμανικά) ή hangi	ποιος; ποια; ποιο; (από)
نه	ne	τι;
نه دكلو, نصل	naşıl, ne deñlü	πώς; τι είδους;
نيجه	nice	πώς; τι είδους; πόσοι; πόσες; πόσα;
نقدر, نه قدر	ne kadar	πόσος; πόση; πόσο;
نه مقدار	ne miqdār	σε τι ποσότητα;
نه درجه	ne derece	σε ποιο βαθμό;
قاچ	kaç	πόσοι; πόσες; πόσα στον αριθμό;
نه مقوله, نه شکل, نه درلو, نه کونه	ne durlu, ne şekil, ne maqūle, ne gūne	τι είδος;

3.4.6. Αόριστες αντωνυμίες

کیمی...کیمی	kimi...kimi	ο ένας... ο άλλος
کمسنه, کیمسه, کمسه	kimse (ή συχνότερα στα οθωμανικά) kimesne	κάποιος
نسنه	nesne	κάτι
بری	biri	ένας
بریسی	birisi	ένας από...
هر کیم	her kim	όποιος
هر نه	her ne	ό,τι
هر کس	herkes	ο καθένας, η καθεμιά, το καθένα
هر شی	her şey	το καθετί
هیچ	hiç	κάτι, τίποτα
هیچ بری	hiçbiri	κανείς, καμμία, κανένα
هیچ بر کیمسه	hiç bir kimse	κανείς
فلان	filān	τάδε
هر	her	κάθε
هر هانکی, هر قنغی	her hangı, her hangi	καθένας
هر بر	her bir	καθένας
بعض	ba'zı	ορισμένοι ¹
باشقه	başka	άλλος, άλλη, άλλο
آخر	āḥar	άλλος, άλλη, άλλο
دیگر	diğer	άλλος, άλλη, άλλο
بر قاق	birkaç	ορισμένοι
کافه	kāffe	όλοι
جمله	cümle	όλοι
هپ	hep	όλοι
هر نه قدر	her ne kadar	όσοι

¹ Στην περίπτωση αυτή το izāfet i έχει ενσωματωθεί στην αραβική λέξη, στη χρήση της στα τουρκικά· στη λέξη μπορούν να χρησιμοποιηθούν στη συνέχεια κτητικές καταλήξεις.

3.4.7. Οι προσωπικές αντωνυμιακές καταλήξεις με βάση την αραβική γραμματική

	Ενικός	Δυϊκός	Πληθυντικός
1 ^ο πρόσωπο – Μετά από όνομα	ى -ī		نا -nā
Μετά από ρήμα	نى -nī		
2 ^ο πρόσωπο – αρσενικό	ك -ka		كم -kum
2 ^ο πρόσωπο - θηλυκό	ك -ki	كما -kumā	كن -kunna
3 ^ο πρόσωπο – αρσενικό	ه -hu		هم -hum
3 ^ο πρόσωπο - θηλυκό	ها -hā	هما -humā	هن -hunna

Οι αντωνυμιακές καταλήξεις χρησιμοποιούνται στα αραβικά για να δηλώσουν τη γενική των ονομάτων (ουσιαστικά δηλαδή πρόκειται για κτητικές καταλήξεις) και το αντικείμενο των ρημάτων. Στα οθωμανικά χρησιμοποιούνται σπάνια.¹

Παραδείγματα (με ονόματα): kitābī (το βιβλίο μου), kitābuka (το βιβλίο σου), kitābuki (το βιβλίο σου), kitābuhu (το βιβλίο του), kitābuhā (το βιβλίο της), kitābunā (το βιβλίο μας), kitābukum (το βιβλίο σας), kitābukunna (το βιβλίο σας), kitābukumā (το βιβλίο σας), kitābuhum (το βιβλίο τους), kitābuhunna (το βιβλίο τους), kitābuhumā (το βιβλίο τους). *Παραδείγματα* (με ρήματα): ketebehu (το έγραψε), ketebeha (το έγραψε), ketebehum (τα έγραψε), ketebehunna (τα έγραψε), ketebehuma (τα έγραψε).

¹ Οι καταλήξεις -hu, -hunna και -humā μετατρέπονται το u σε i όταν προηγείται αμέσως πριν i ή = ή ο δίφθογγος -ay: fī kitābihi (στο βιβλίο του), όμως minhu (επειδή δεν προηγείται αμέσως πριν i). Οι προθέσεις που λήγουν σε ye το τρέπουν στο δίφθογγο ey όταν λαμβάνουν αντωνυμιακή κατάληξη: ileyhu (προς αυτόν), 'aleyhu (σε αυτόν). Η πρόθεση li τρέπεται σε le όταν λαμβάνει αντωνυμιακή κατάληξη: lehu (για αυτόν).

3.5. Επιρρήματα

Στα τουρκικά ως επιρρήματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν εν γένει τα επίθετα στην ονομαστική του ενικού (ενίοτε επαναλαμβανόμενα). *Παράδειγμα:* yavaş yavaş (σιγά σιγά).

3. 5. 1. Τοπικά επιρρήματα

ایچرو، ایچری، اچره	içre ή içeri, içeri	μέσα
طشیره، طیشاری	dişarı ή dışra	έξω
یوقارو، یوقاری	yuğarı, yuğaru	πάνω
اشغی	aşağı	κάτω
ایلرو	ilerü	μπροστά
کیرو	gerü	πίσω
برو	berü	εδώ
قارشو	karşu	απέναντι
ارقوری	arkuri	στην αντίθετη κατεύθυνση

3. 5. 2. Χρονικά επιρρήματα

شمدی، امدی	imdi,şimdi	τόρα
شمدیکیحینده، شمدیکیحالده	şimdikihâlde, şimdikihînde	επί του παρόντος
اليوم، الان، حالا	hālā, elān, elyevm (από τα αραβικά)	τόρα, αυτή τη στιγμή, σήμερα
بعد، بعده، اندن	andan, ¹ ba‘de, ba‘dehu (από τα αραβικά)	στο εξής
بوندن اول، اقدمجه، مقدا	mukaddema, akdemce, bundan evvel	παλαιότερα
اکسزین، همین، همان	hemān, hemīn, aḥsuzın	Αμέσως

¹ Βλ. παραπάνω, §4.2 (Δεικτικές αντωνυμίες).

3. 5. 3. Τροπικά επιρρήματα

صحيح، البتّه، البتده	elbetde, elbette, şahîh	οπωσδήποτε, είναι αλήθεια
ده، دخى، داخى	daḥi, de/da ¹	επίσης
همان	hemān	άμεσα
حتى، بيله	bile, ḥattā	επιπλέον
بلکم، بلکیم، بلکی	belki, belkim	ίσως
خود	ḥōd ²	παρομοίως
صانكى	şanki	σαν, ας πούμε ότι
ارتق، ارتوق	artuḵ, artıḵ	πια

3. 5. 4. Ποσοτικά επιρρήματα

زياده	ziyāde	επιπλέον
دها	daha ³	πιο

¹ Χρησιμοποιούνται ουσιαστικά ως συμπλεκτικοί σύνδεσμοι.

² Χρησιμοποιείται ουσιαστικά ως συμπλεκτικός σύνδεσμος. Σημειώστε τη χρήση του στο παράδειγμα της φράσης *قالدّم بن خود كيتدى gitdi ben ḥōd kaldum*, «έφυγε· όσο για μένα, έμεινα».

³ Χρησιμοποιείται επίσης για το σχηματισμό του συγκριτικού βαθμού.

3.5.5. Η αιτιατική των αραβικών σε επιρρηματική χρήση

Η αιτιατική των αραβικών (βλ. παραπάνω §3.2.5) χρησιμοποιείται ιδιαίτερα συχνά στα οθωμανικά, πάντοτε σε επιρρηματική χρήση. Σχηματίζεται με δύο τρόπους:

- με το διπλασιασμό της *φατχά*, που δηλώνει ότι μετά το φωνήεν προφέρεται ένα nun χωρίς να σημειώνεται (tenvīn), στην περίπτωση που η λέξη λήγει σε *χεμζέ*, συνημμένο *te* (το οποίο σε αυτή την περίπτωση συνήθως γράφεται *l*) και μετά από την κατάληξη των θηλυκών (η οποία σε αυτή την περίπτωση παραμένει πάντοτε *ḥ* στα οθωμανικά).

Παραδείγματα:

قضاء *qazā* («συμβάν, ατύχημα») > قضاءً *qazā'en* («κατά δυστυχία, ακουσίως»)
 معنی *ma'nā* («έννοια, σημασία») > معنأً *ma'nen* («κατ' έννοια, κατά σημασία»)
 بغتةً *baḡtet* («αναπάντεχο γεγονός») > بغتةً *baḡtetten* («αναπάντεχα»)

- με την προσθήκη ενός *l* και στη συνέχεια το διπλασιασμό της *φατχά*, σε κάθε άλλη περίπτωση.

Παραδείγματα:

عموم *'umūm* («σύνολο») > عموماً *'umūmen* («ως σύνολο, εν γένει»)
 كلى *küllī* («σύνολο») > كلياً *küllīyen* («εξ ολοκλήρου»)
 بر *ber* («ξηρά, ήπειρος») > برأ *berren* («δια ξηράς»)

Στα οθωμανικά ο διπλασιασμός της *φατχά* συχνά παραλείπεται. Σε αυτή την περίπτωση η κατάληξη είναι απλώς *`*.

Παραδείγματα:

مثل *mesel* («παράδειγμα») > مثلاً *meselā* («για παράδειγμα»)
 حال *hāl* («παρόν, κατάσταση») > حالاً *hālā* («τόρα, επί του παρόντος»)

3.6. Προθέσεις

3.6.1. «Προθέσεις» των τουρκικών

Στα τουρκικά οι προθέσεις δεν προτίθενται, όπως στα ελληνικά, αλλά ακολουθούν τα ονόματα. Πολλές αραβικές λέξεις χρησιμοποιούνται με τον ίδιο τρόπο.

3.6.1.1. Προθέσεις που ακολουθούν τα ονόματα στην ονομαστική

ایله، له، ile: με	چوچوق ایله çocuk ile: με το παιδί
	بنم ایله benüm ile: με εμένα, μαζί μου ¹
	قیزیله kızıyla: με την κόρη του/της ²
ایچون içün: για	چوچوق ایچون çocuk içün: για το παιδί
	بنم ایچون benüm içün: για μένα ³
کبی gibi: ⁴ σαν, όπως (ή, με την ίδια	ادم کبی adam gibi: σαν άνθρωπος
σημασία, το αραβικό مثلی mişilli,	بنم کبی benüm gibi: όπως εγώ ⁶
مثال mişillü, مثال mişāl ή امثال emsāl) ⁵	کدر کبی gider gibi: σαν να πήγαινε ⁷
قدر қadar: περίπου, όπως (ή, με την ίδια	بش قدر beş қadar: περίπου πέντε
σημασία, τα αραβικά مقدار miқdā r, ⁸ درجه	بال قدر طاتلی bal қadar taṭli: γλυκιά όπως το μέλι
derece και مرتبه mertebe)	
اوزره üzre: επί, σύμφωνα με, (μετά το	دام اوزره dam üzre: πάνω στη στέγη
απαρέμφατο) για να, οσονούπω, (μετά	عادت اوزره ‘adet üzre: σύμφωνα με το έθιμο, τη
την μετοχή) όπως, καθώς	συνήθεια

¹ Οι αντωνυμίες τίθενται στη γενική πτώση όταν ακολουθεί το ile.

² Η σύντμηση στην αραβική γραφή δεν επηρεάζει την προφορά.

³ Οι αντωνυμίες τίθενται στη γενική πτώση όταν ακολουθεί το içün.

⁴ Σε ορισμένες περιπτώσεις συναντάται ως بکی bigi.

⁵ Με την ίδια σημασία συναντώνται επίσης οι κατάληξεις –leyin/-layın και –cileyin/-cileyin: كرنکینلین gerekınleyin, «όπως αρμόζει», ادمکینلین adamcılayın, «σαν άνθρωπος». Η κατάληξη –leyin/-layın συναντάται επίσης με τη μορφή «πρόθεσης» που ακολουθεί το όνομα: انک اولکی لین envelkileyin, «όπως πρώτα», انک لین anınlayın, «όπως αυτός/ή/ό».

⁶ Οι αντωνυμίες τίθενται στη γενική πτώση όταν ακολουθεί το gibi.

⁷ Με την ίδια σημασία χρησιμοποιούνται και οι κατάληξεις –cesine/-casına και –ce/-ca: کدرکچسینه gidercesine, «σαν να πήγαινε», کلمشجه gelmişce, «σαν να είχε έρθει».

⁸ Το συναντάμε στην ονομαστική, στην τοπική, με την κατάληξη –ce/-ca ή με την κτητική κατάληξη του τρίτου προσώπου.

اوزره كيتمك gitmek üzre: πρόκειται να αναχωρήσει άμεσα

اوزره مقدما ذكر اولندغى اوזره muqaddemā zikr olınuđı üzre: όπως αναφέρθηκε παραπάνω

3.6.1.2. Προθέσεις που ακολουθούν τα ονόματα στη δοτική

طوغرو dođru: προς (κατεύθυνση)

ادرنه به طوغرو Edirneye dođru: προς την Αδριανούπολη

قارشو qarşu: απέναντι

آغاجه قارشو ağaca qarşu: απέναντι στο δέντρο

قدر kadar: ως, μέχρι (ή, με την ίδια σημασία, دک dek, دکن degin, دکلو deñlü ή ددن-den)

ادرنه به قدر Edirneye kadar: μέχρι την Αδριανούπολη

كوره göre: σύμφωνα με (ή, με την ίδια σημασία, تا اراβیکاً نظراً nazaren και نسبة nisbeten)

بكا كوره baña göre: κατά τη γνώμη μου

رغماً rağmen: παρ' όλο (ή, συχνότερα, με

بوکا رغماً buña rağmen: παρ' όλα αυτά)

3.6.1.3. Προθέσεις που ακολουθούν τα ονόματα στην αφαιρετική

صکره şoñra: μετά, ύστερα

شمدیدن صکره şimdiden şoñra: από τώρα και στο εξής

بن یازدقدن صکره ben yazduqdan şoñra: αφού έγγραφα¹

طولایی dolayı: επειδή, λόγω (ή, με την ίδια σημασία, اوتورو ötürü)

بوندن طولایی bundan dolayı: εξαιτίας αυτού

باشقه başqa: εκτός από

بوندن باشقه bundan başqa: εκτός από αυτό, επιπλέον

یانه yana: προς (κατεύθυνση), σε ό,τι αφορά

بوندن یانه bundan yana: προς τα εδώ

بندن یانه benden yana: σε ό,τι με αφορά

¹ Ακολουθεί επίσης ονόματα στην ονομαστική, π.χ. beş gün şoñra, «ύστερα από πέντε ημέρες».

أول εννελ: πριν (ή, με την ίδια σημασία, τα أول beş gün(den) εννελ: πριν από πέντε
τουρκικά اوكدن öñden, اوكدین öñdín, اوكدە ημέρες
önce ή το αραβικό اقدام aǧdem και مقدم mukaddem)

Με την αφαιρετική χρησιμοποιούνται ως «προθέσεις» και τα τοπικά επιρρήματα
(βλ. παραπάνω §3.5.1)

3.6.1.4. Ονόματα που χρησιμοποιούνται κλινόμενα ως «προθέσεις»

قارشو qarşu:	اوست üst,	يان yan: πλάι,	نزد kurb, نزد
απέναντι ¹ , π.χ.	يوقارو yuqaru,	π.χ. eviñ	طرف nezd, طرف
eviñ	فوق fevq: πάνω,	yanında	اطراف taraf, اطراف
karşusunda	π.χ. eviñ		etraf, جوار
	üstünde,		civār: πλησίον
	yukarusunda		
ايلرو öñ, ايلرو	طيش dış,		ايچ iç, ارقه arqa, ارد
ilerü: μπροστά,	طيشرى dışarı,		ard, ارد, gerü:
π.χ. eviñ	بيرون bîrun,		πίσω, π.χ. eviñ
öñünde	خارج hāric: έξω,		arkasında
	π.χ. eviñ		μέσα, π.χ. eviñ
	dışında		içinde
ارا ara,	الت alt,		اوته öte: πέρα
اشنا şnā,	اشغى aşāğı,		وج uc: στην
ميان meyān,	دون dūn,		άκρη
بين beyn,	تهت taht, زیر zîr:		
مابين mābeyn:	κάτω, π.χ. eviñ		
ανάμεσα, π.χ.	altında,		
evleri/	aşağısında		
arasında			

Ας σημειωθούν επίσης οι εξής λέξεις που χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν αιτία («επειδή»): سببيله sebebiyle, جهتيله cihetiyle, يوزندن yüzinden, يونندن, يوكندن, yönünden/yöñünden, اچليچون ecliyçün.

¹ Σημειώστε επίσης τα αραβικά عقس ‘aqs και خلاف hīlāf («σε αντίθεση με»), عليه ‘aleyh («εναντίον»), له leh («υπέρ»).

3. 6. 2. Προθέσεις των αραβικών

من min: από	من الآن min'elān: από αυτή τη στιγμή, στο εξής منه minhu: από αυτόν
عن 'an: εκ, από	عن اصل 'an aṣl: εκ καταγωγής, εξ αρχής عن قصد 'an qaṣdin: εκ σκοπού, σκοπίμως عنه 'anhu: από αυτόν
في fī: εν, σε	في الحال fī'lḥāl: αυτή τη στιγμή, άμεσα في قسطنطينيه fī Qoṣṭantīniyye: εν Κωνσταντινουπόλει في اوائل شعبان المعظم سنة اثني و تسعين و ثمانمائه fī enā'il-i Ṣa'bāni'l-mu'azzam sene isnī ve tisa'īn ve ṣemānemi'e: το πρώτο δεκαήμερο του τρισέβαστου Σαμπάν του έτους οκτακόσια ενενήντα δύο ¹
مع ma': με	مع هذا ma' hazā: μολαταύτα, εντούτοις
على 'alā ('ale, 'aley): επί, εναντίον, σε, σύμφωνα με	على التفصيل 'ale't-tafṣīl: με κάθε λεπτομέρεια عليه 'aleyhu: εναντίον του
الى ilā (ile, iley): ως, μέχρι, σε	الى آخره ilā āḥarihi: μέχρι το τέλος, κτλ. الى الآن ile'lān: μέχρι τώρα اليه ileyhu: σε αυτόν مشار اليه mūṣārūnileyh: ο προαναφερθείς
ب bi: σε, με, εν ονόματι, μα (επί όρκου)	بالذات bi'zzāt: προσωπικώς, ο ίδιος بالجملة bi'l-cūmle: όλοι μαζί بمنه bimennihi: με τη χάρη Εκείνου (του Θεού) بغير حق biḡayr-i ḥaḩḩ: χωρίς δίκαιο, άδικα بسلانيك biSelānik: στην Θεσσαλονίκη بوجه من الوجوه bivech mine'l-vüçüh: κατά κανένα τρόπο
بلا bilā: χωρίς	بلا استثناء bilā istisnā: χωρίς εξαίρεση
ك ke: όπως	كذلك kezālik: όπως παραπάνω كماكان kemākān: όπως παλαιότερα

¹ Βλ. παρακάτω, §6.2.4.

بعد ba'd, ba'de: μετά

بين beyn (beyne): μεταξύ

عند 'ind ('inde): παρά

بعده ba'dehu: στο εξής

بين الاقران beyne'l-aqrān: μεταξύ των συγχρόνων

عند الله و عند الناس 'ind Allah ve 'inde'nnās: παρά Θεώ και παρ' ανθρώπους

3. 6. 3. Προθέσεις των περσικών

از ez: εκ, από

با bā: με, δυνάμει

بی bī: χωρίς

ب be: μέχρι, από ... σε, σύμφωνα με, εν ονόματι, μα (επί όρκου)

بر ber: επί, όπως

برای berāy: χάριν

تا tā: ως, μέχρι

در der: εν, σε

از هر جهت ez her cihet: από κάθε άποψη

با امر عالی bā emr-i 'ālī: δυνάμει υψηλής διαταγής

بی قصور bīkhuṣūr: ανελλιπώς

بهر سنه beher sene: κάθε χρόνο, ετησίως

بر منوال محرر ber minvāl-i muharrer: όπως παραπάνω

بر وجه مقطوع ber vech-i maḳṭu': κατ' αποκοπή

برای خاطر berāy hāṭir: χάριν φιλίας

تا ابد tā ebed: δια παντός, αιωνίως

در کنار der kenār: (σημείωση) στο περιθώριο

4. ΡΗΜΑΤΑ

4.1. Το απαρέμφατο

Η κατάληξη του απαρεμφάτου, με την αφαίρεση της οποίας προκύπτει το θέμα του ρήματος, είναι η εξής, ανάλογα με την αρμονία των φωνηέντων: مق –mak / مك -mek. *Παραδείγματα:* قالمق qalmāq («μένω»), سومك sevmek («αγαπώ»). Το απαρέμφατο κλίνεται ομαλά ως ουσιαστικό (εκτός της γενικής και του πληθυντικού).

4.2. Άρνηση

Το αρνητικό θέμα του ρήματος προκύπτει από την προσθήκη της εξής κατάληξης: ما, م, -ma / -me. *Παραδείγματα:* قالماق qalmamaq («δεν μένω»), سوممه sevmemek («δεν αγαπώ»).

4.3. Οι καταλήξεις της προστακτικής

	Ενικός	Πληθυντικός
2 ^ο πρόσωπο -		ك كز -(y)uñ(uz)/-(y)üñ(üz)
3 ^ο πρόσωπο سن	-sun/-sün	سنلر -sunlar/-sünler

Παραδείγματα:

2 ^ο πρόσωπο اوقو	oqu («διάβασε»)	اوقويوك، اوقويكز oquyuñ(uz) («διαβάστε»)
3 ^ο πρόσωπο اوقوسن	oqusun («ας διαβάσει»)	اوقوسنلر oqusunlar («ας διαβάσουν»)
2 ^ο πρόσωπο وير	vèr («δώσε»)	ويرك، ويركز vèrüñ(üz) («δώστε»)
3 ^ο πρόσωπο ويرسن	vèrsün («ας δώσει»)	ويرسنلر vèrsünler («ας δώσουν»)

4.4. Οι καταλήξεις του «ευρύ χρόνου» (*geniş zaman*)

		Ενικός		Πληθυντικός
1 ^ο πρόσωπο	يم	-(y)im/- (y)im	يز	-(y)uz/- (y)üz
2 ^ο πρόσωπο	سن،سك	-siñ/-siñ	سز،سكز	-siñuz/-siñüz, -sız/-siz
3 ^ο πρόσωπο	در	-dur/-dür ¹	درلر	-(dur)lar/- (dür)ler

Παράδειγμα:

1 ^ο πρόσωπο	سوريم	severim ²	سورز	severüz ³
2 ^ο πρόσωπο	سورسن،سورسك	seversin ⁴	سورسكز،سورسز	seversinüz, seversiz
3 ^ο πρόσωπο	سوردر	sever(dür)	سوردرلر	sever(dür)ler ⁵

Στην άρνηση:

1 ^ο πρόσωπο	سوم	sevmem ⁶	سوميز	sevmeüz ⁷
2 ^ο πρόσωπο	سومزسك	sevmezsin ⁸	سومزسكز	sevmezsinüz
3 ^ο πρόσωπο	سومز	sevmez	سومزدر	sevmezler

Οι καταλήξεις του «ευρύ χρόνου» αποτελούν επίσης τις «συνδετικές καταλήξεις» (π.χ. آدم سك adamsin, «είσαι άνδρας»). Με τις ίδιες καταλήξεις σχηματίζεται επίσης ο ενεστώτας (τον οποίο δηλώνουμε με την κατάληξη يور -yor), ο μέλλοντας (τον οποίο δηλώνουμε με την κατάληξη جق،ه جك -acak/-ecek) ο άοριστος «έμμεσης γνώσης» ή «διηγηματικό» (τον οποίο δηλώνουμε με την κατάληξη مش -miş/-mis), ο χρόνος «του δέοντος» (τον οποίο δηλώνουμε με την κατάληξη ملو -malu/-melü) και η υποτακτική (την οποία δηλώνουμε με την κατάληξη ا -a/-e).⁹

¹ Σύντμηση του ευρύ χρόνου του ρήματος durmak, در durur (ενίοτε συναντάται με αυτή τη μορφή στα παλαιά οθωμανικά τουρκικά).

² Επίσης συναντώνται οι τύποι سورين severin, سورم severem.

³ Επίσης συναντάται η διαλεκτική μορφή سورك severik.

⁴ Επίσης συναντάται η διαλεκτική μορφή سوك seveñ.

⁵ Στον παρατατικό (άμεσης γνώσης): سور ايدم sever idüm ή سوردم severdüm κ.ο.κ. Στον παρατατικό (έμμεσης γνώσης): سور ايمشم sever imişim ή سورمشم severmişim κ.ο.κ.

⁶ Επίσης συναντώνται οι τύποι سومزيم sevmezim, سومز، sevmezüz.

⁷ Επίσης συναντάται η διαλεκτική μορφή سومزك sevmezik.

⁸ Επίσης συναντάται η διαλεκτική μορφή سومك seveñ.

⁹ Με τη διαφορά ότι στο πρώτο πρόσωπο του πληθυντικού χρησιμοποιείται η κατάληξη لم -lüm/-lum.

Παράδειγμα: سه ل sevelüm (να αγαπήσουμε).

Παράδειγμα:

Στον ενεστώτα:

1 ^ο πρόσωπο	سويورم	seviyorum ¹	سويورز	seviyoruz
2 ^ο πρόσωπο	سويورسك	seviyorsuñ	سويورسكز	seviyorsuñüz
3 ^ο πρόσωπο	سويور	seviyor	سويورلر	seviyorlar

Στον μέλλοντα:

1 ^ο πρόσωπο	سوه جكم	seveceğim ²	سوه جكز	seveceğüz
2 ^ο πρόσωπο	سوه جكسك	seveceksiñ	سوه جكسكز	seveceksiñüz
3 ^ο πρόσωπο	سوه جك	sevecek(dür)	سوه جكلر	sevecekler(dür)

Στον αόριστο «έμμεσης γνώσης» (ή «διηγηματικό» αόριστο):

1 ^ο πρόσωπο	سومشم	sevmişim ³	سومشنز	sevmişiz
2 ^ο πρόσωπο	سومشسك	sevmişsiñ	سومشسكز	sevmişsiñüz
3 ^ο πρόσωπο	سومش	sevmiş	سومشلر	sevmişler

Στον χρόνο «του δέοντος»:

1 ^ο πρόσωπο	سوملييم	sevmeliyim ⁴	سومليينز	sevmeliyiz
2 ^ο πρόσωπο	سومليسك	sevmelisiñ	سومليسكز	sevmelisiñüz
3 ^ο πρόσωπο	سوملى	sevmeli(dür)	سوملى درلر	sevmelidürler

Στην υποτακτική:

1 ^ο πρόσωπο	سوه يم	seveyim ⁵	سوه لم	sevelüm
2 ^ο πρόσωπο	سوه سك	sevesiñ	سوه سكز	sevesiñüz
3 ^ο πρόσωπο	سوه	seve	سوه لر	seveler

¹ Στην άρνηση: سويورم sevmiyorum κ.ο.κ. Στον παρατατικό (άμεσης γνώσης): سويورر ايديم seviyor idüm ή سويوردم seviyordum κ.ο.κ. Στον παρατατικό (έμμεσης γνώσης): سويورر ايديم seviyor imişim ή سويورمشم seviyormişim κ.ο.κ.

² Στην άρνηση: سوه جكم sevmeyeceğim κ.ο.κ. Στον παρατατικό (άμεσης γνώσης): سوه جك ايديم sevecek idüm ή سوه جكسك sevecekdüm κ.ο.κ. Στον παρατατικό (έμμεσης γνώσης): سوه جك ايديم sevecek imişim ή سوه جكمشم sevecekmişim κ.ο.κ.

³ Στην άρνηση: سومشم sevmemişim κ.ο.κ. Στον παρατατικό (άμεσης γνώσης): سومش ايديم sevmiş idüm ή سومشدم sevmişdüm κ.ο.κ. Στον παρατατικό (έμμεσης γνώσης): سومش ايديم sevmiş imişim ή سومشمشم sevmişmişim κ.ο.κ.

⁴ Στην άρνηση: سوملييم sevmemeliyim κ.ο.κ. Στον παρατατικό (άμεσης γνώσης): سوملى ايديم sevmeli idüm κ.ο.κ. Στον παρατατικό (έμμεσης γνώσης): سوملى ايديم sevmeli imişim κ.ο.κ.

⁵ Στην άρνηση: سوه يم sevmeyeyim κ.ο.κ. Στον παρατατικό (άμεσης γνώσης): سوه ايديم seve idüm κ.ο.κ. Στον παρατατικό (έμμεσης γνώσης): سوه ايديم seve imişim κ.ο.κ.

4.5. Οι καταλήξεις του αορίστου «άμεσης γνώσης».

		Ενικός		Πληθυντικός
1 ^ο πρόσωπο	دم	-dum/-düm	دك، دق	-duk/-dük
2 ^ο πρόσωπο	دك	-duñ/-dũñ	دكز	-duñuz/-dũñüz
3 ^ο πρόσωπο	دى	-dı/-di	ديلر	-dılar/-diler

Παράδειγμα:

1 ^ο πρόσωπο	سودم	sevdü ¹ m	سودك	sevdü ¹ k
2 ^ο πρόσωπο	دودك	sevdü ¹ ñ	سودكز	sevdü ¹ ñüz
3 ^ο πρόσωπο	سودى	sevdi	سوديلر	sevdi ¹ ler

4.6. Οι καταλήξεις των υποθετικών (του μη πραγματικού)²

		Ενικός		Πληθυντικός
1 ^ο πρόσωπο	سم	-sam/-sem	سوز، سق، سك	-sak/-sek, -savuz/-sevüz
2 ^ο πρόσωπο	سك	-sañ/-señ	سكز	-sañuz/-señüz
3 ^ο πρόσωπο	سه	-sa/-se	سه لr	-salar/-seler

Παράδειγμα:

1 ^ο πρόσωπο	سوسم ³	sevsem ⁴	سوسك، سوسوز	sevsek, sevsevüz
2 ^ο πρόσωπο	سوسك	sevseñ	سوسكز	sevseñüz
3 ^ο πρόσωπο	سوسه	sevse	سوسه لr	sevse ⁴ ler

¹ Στην άρνηση: سومدم sevmedüm κ.ο.κ. Στον παρατατικό (άμεσης γνώσης): ايدم سودي sevdi idüm ή سومدم sevdim idi κ.ο.κ.

² Τα υποθετικά που εκφράζουν πραγματική υπόθεση σχηματίζονται με το سور ايسه ise, π.χ. سورم ايسه severim ise ή سور ايسم sever isem («αν πράγματι αγαπήσω») κ.ο.κ.

³ سورم سوسه κ.ο.κ.

⁴ «Μακάρι να αγαπήσω». Στην άρνηση: سومم sevmezem κ.ο.κ. Στον παρατατικό (άμεσης γνώσης): سورم سوسه sevse idüm ή سورم سوسه sevseydüm κ.ο.κ. Στον παρατατικό (έμμεσης γνώσης): سورم سوسه sevse imişim κ.ο.κ.

4.7. Ρηματικά ουσιαστικά¹

4.7.1. Μετοχές

4.7.1.1. Μετοχή ενεστώτα σε –yor (βλ. παραπάνω, §4.4).

4.7.1.2. Μετοχή ενεστώτα σε –r (βλ. παραπάνω, §4.4).

4.7.1.3. Μετοχή ενεστώτα σε –(y)an, –(y)en. Παράδειγμα: سون seven («αυτός/ή που αγαπά»)

4.7.1.4. Μετοχή αορίστου σε –duḵ, –dük. Παράδειγμα: سودكى sevdüḡi («... τον/την/το οποίο αγαπά»). Χρησιμοποιούνταν πάρα πολύ συχνά στα οθωμανικά τουρκικά, καθώς κλίνεται και λαμβάνει τις κτητικές καταλήξεις και ισοδυναμούν με τις αναφορικές προτάσεις των ελληνικών. Σημειώστε τη «συνδετική» μετοχή ايدكى idüḡi («... που είναι»).

Για το σχηματισμό χρονικών προτάσεων, στα οθωμανικά χρησιμοποιούνταν σχεδόν ισοδύναμα οι σχηματισμοί كى كدى geldüḡi gibi كلكلىن geldükleyin كلكلىن geldüḡinleyin («από την άφιξη του...»).

4.7.1.5. Μετοχή μέλλοντα σε –acaḵ/-ecek (βλ. παραπάνω, §4.4).

4.7.2. Γερούνδια

4.7.2.1. «Ρηματικό» γερούνδιο σε وب –(y)ub/–(y)üb ή وبن –(y)uban/–(y)üben. Όπως και σήμερα, ισοδυναμούσε κατά χρόνο με το επόμενο ρήμα. Χρησιμοποιούνταν πολύ συχνά στα οθωμανικά τουρκικά αντί των απλών ρηματικών τύπων για να συνδέσει μακριές φράσεις (ακόμα και αν το υποκείμενό τους ήταν διαφορετικό).

¹ Για το απαρέμφατο βλ. παραπάνω, §4.1.

4.7.2.2. «Τροπικό» γερούνδιο σε به –(y)a/-(y)e ή یی –(y)i/-(y)i. Σημειώστε επίσης τη μορφή σε –(y)ü, την οποία συναντάμε πολύ συχνά στο دیو deyü αντί του دیه diye («λέγοντας»).

4.7.2.3. «Χρονικό» γερούνδιο σε ينجه –(y)ınca/-(y)ince ή يچق، يچك –(y)i(n)cağ/- (y)i(n)cek. *Παραδείγματα:* سوينجه sevince, «για όσο διάστημα αγαπώ», (στην άρνηση) ينجه ييمه yemeyince, «για όσο διάστημα δεν τρώω». Για παράδειγμα, η εισαγωγική φράση των φερμανιών είναι η εξής: توقيه رفيع همايون واصل اوليچق معلوم اوله كيم tenkî‘-i refî‘-i hümâyün vâşil olcağ ma‘lûm ola kim («Όταν φτάσει το υψηλό σουλτανικό μονόγραμμα, ας είναι γνωστό το εξής»).

4.7.2.4. «Χρονικό» γερούνδιο σε هلى –(y)eli/-(y)alı («από τότε που»), συνήθως στην αφαιρετική και (ενίοτε) με την «πρόθεση» berü να ακολουθεί. *Παραδείγματα:* گلهلندن gelelimden (berü) ή (με πτώση του i) گلهلدن gelelden (berü).

4.7.2.5. Γερούνδιο «της αιτίας» σε مگين، مگين –meğin/-mağın. *Παραδείγματα:* گلمگين gelmeğın, «από το γεγονός ότι, στο βαθμό που, επειδή ήρθα κ.ο.κ.».

4.7.2.6. Γερούνδιο σε مدن –madan/-meden ή مدين –madın/-medin.¹ *Παράδειγμα:* بولدى آرامدين aramadin buldı («το βρήκε χωρίς να το αναζητήσει»).

4.7.2.7. Σπανιότερα συναντάται το «τροπικό» γερούνδιο σε هرق، هرك –(y)erek/-(y)arak.

4.7.2.8. «Συνδετικό» γερούνδιο: ايکن iken, کن -ken.

¹ Με την ίδια σημασία χρησιμοποιείται και η κατάληξη مقسزين، مقسزين -maksuzın/-meksızın.

4.8. Μόρια

4.8.1. Συμπλεκτικοί σύνδεσμοι.

Το αραβικό «και» (و wa) προφέρεται ve στα οθωμανικά τουρκικά. Δεν πρέπει να συγχέεται με το περσικό «και» που χρησιμοποιείται επίσης στα οθωμανικά και γράφεται με τον ίδιο τρόπο, αλλά προφέρεται (όταν προηγείται σύμφωνα) ü/u ή (όταν προηγείται φωνήεν) vü/vu· συνήθως το χρησιμοποιούμε στα ζεύγη των αραβικών ή περσικών λέξεων, για παράδειγμα: امر و فرمان emr ü fermān, «διαταγή και φερμάνι».

هم ... هم	(από τα περσικά) hem ... και ... και hem
نه ... نه	(από τα περσικά) ne ... ne ούτε ... ούτε
بيله	bile ακόμα και

4.8.2. Διαζευκτικοί σύνδεσμοι.

ويا، يا	(από τα περσικά) yā, veyā ή
ياخود	yaḥud (από το yā ḥōd) ή
يا ... يا	yā ... yā είτε ... ή
كرك ... كرك	gerek ... gerek είτε ... ή
كاه ... كاه	gāh ... gāh είτε... ή
يوقسه	yoḵsa (ή το αραβικό (ve) لا σε αντίθετη περίπτωση..., ή illā.

4.8.3. Εναντιωματικοί σύνδεσμοι.

يالکوز، انجاق	ancaḡ, yaľñız	Ωστόσο, αλλά
فقط، اما	(ή τα αραβικά) ammā, faḡaḡ,	
ولی، ولیک، ولیکن، ولكن، والا	ve illā, ve lakin, ve lākin, ve lāk, ve lā	

4.8.4. Επεξηγηματικοί σύνδεσμοι.

یعنی	ya‘ni	δηλαδή
مکرسه	meḡerse	

4.8.5. Ειδικοί σύνδεσμοι.

Ειδικός είναι ο περσικός σύνδεσμος کي kī (ο οποίος συνυπήρχε στα οθωμανικά με το τουρκικό μόριο کیم kim), με τη σημασία «ότι», και επιπλέον χρονική και αιτιολογική σημασία.

Παραδείγματα:

باقارلر که بر درویش کلیر Baḡarlar kī bir dervīş gelir («βλέπουν ότι έρχεται ένας δερβίσης»).

جمعه کون که اولدی جعفر منبره چیقدی Cum‘a gün kī oldı Ca‘fer minbere çıḡdı, («Όταν ήρθε η Παρασκευή, ο Τζαφέρ ανέβηκε στον άμβωνα»).

کل که سنی بکلیورم Gel kī seni beklıyorum («Έλα γιατί σε περιμένω»).

Ας σημειωθούν και οι παρακάτω σύνδεσμοι που δημιουργούνται σε σύνθεση με το kī ή kim:

تا که	tā kī	για να
چونکه	çünkī ¹	Επειδή
مادام که	mādām kī	από τότε που

¹ Το μόριο چون çün συναντάται με χρονική σημασία («όταν»).

زیرا کہ	zīrā kī	επειδή
ہمانکہ	hemān kī	όταν

4.8.6. Τέλος, ας σημειωθεί ο υποθετικός σύνδεσμος اكر eğer ή eğerçi اكرچه («αν»), ο οποίος μπορεί στα οθωμανικά να χάσει το elif του: كر ger, كرحه gerçi.

5. Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΣΤΑ ΑΡΑΒΙΚΑ

Στα οθωμανικά κυριαρχούν σε μεγάλο βαθμό λεξιλογικά δάνεια από την αραβική γλώσσα. Γι' αυτό το λόγο είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για τον σπουδαστή να γνωρίζει τον τρόπο με τον οποίο γίνεται η παραγωγή των λέξεων στα αραβικά, ώστε να μπορεί να διαβάσει και να αποκτήσει μια πρώτη ιδέα της σημασίας μιας φράσης όπου κυριαρχούν λέξεις με αραβική προέλευση, προτού καταφύγει στα λεξικά για να εντοπίσει την ακριβή μορφή και σημασία τους.

5.1. Ριζικά και βοηθητικά γράμματα – σχηματισμός ρηματικής ρίζας

Η παραγωγή των λέξεων στα αραβικά γίνεται από (κατά κανόνα) τρία ριζικά γράμματα (που εκφράζουν τη γενική ιδέα από την οποία παράγονται στη συνέχεια σχετικές λέξεις) με βάση τύπους στους οποίους χρησιμοποιούνται βοηθητικά γράμματα (و ى (•) ت ن م س ا).

Παράδειγμα τριγράμματης ρίζας (την οποία χρησιμοποιούν οι μελετητές της αραβικής γραμματικής ως βασικό παράδειγμα):

ل + ع + ف (εκφράζει τη γενική ιδέα του κάνω)

Τύπος σχηματισμού της ρηματικής ρίζας (με βάση τον οποίο γίνεται η αναζήτηση στα λεξικά)¹:

فَعَلَ fa‘ala: γ' πρόσωπο ενικού του αορίστου στα αραβικά: έκανε²

Παραδείγματα:

ك + ت + ب > كَتَبَ ketebe: γράφω, έγγραψε

ل + ت + ق > قَتَلَ katala: σκοτώνω, σκότωσε

م + ل + ع > عَلِمَ ‘alama: γνωρίζω, γνώρισε³

¹ Στην αραβική γραμματική η ρίζα όλων των λέξεων θεωρείται πάντοτε ρηματική. Ακόμα και τα ονόματα που δεν παράγονται από ρηματικές ρίζες καταχωρίζονται στα λεξικά ως παράγωγα ρηματικών ριζών.

² Η ρηματική ρίζα σχηματίζεται επίσης με τους τύπους فَعَّلَ fa‘‘ala (δηλώνει πάντοτε μια μόνιμη ιδιότητα) και فَعَّلَ fa‘‘ila (δηλώνει μια προσωρινή κατάσταση ή πράξη).

³ Ας σημειωθεί επίσης ένα παράδειγμα τετραγράμματης ρίζας (σχηματίζεται με βάση τον τύπο فَعَّلَلَ fa‘lala): تَرَجَّمَ tarjama, μετέφρασε.

5.2. Σχηματισμός ρηματικών ουσιαστικών (ενεργητικών - παθητικών μετοχών και απαρεμφάτων) της πρώτης συζυγίας

5.2.1. Ενεργητική μετοχή (*ism-i fail*): فاعِل (fā'il τουρκ. *fail*)

Η ενεργητική μετοχή σχηματίζεται

- με την προσθήκη ενός βοηθητικού ¹ μετά το α' ριζικό γράμμα (το οποίο είναι μακρό στα αραβικά και παραμένει μακρό στον προφορικό λόγο στα τουρκικά)
- με το συλλαβισμό του β' ριζικού γράμματος με zamme (ötre) [َ] = βραχύ i

Παραδείγματα:

كاتب (kātib, τουρκ. *katib*: γράφων, γραφέας, γραμματέας)

عالم ('ālim, τουρκ. *alim*: σοφός)

قاتل (kātil, τουρκ. *katil*: δολοφόνος)

5.2.2. Παθητική μετοχή (*ism-i meful*): مفعول (maf'ūl, τουρκ. *meful*)

Η παθητική μετοχή σχηματίζεται

- με την προσθήκη στην αρχή ενός βοηθητικού ² με fetha (üstün) [ُ] = a, e
- με την απάλειψη του φωνήεντος μεταξύ του α' και του β' ριζικού γράμματος
- με την προσθήκη ενός βοηθητικού ³ με zamme (ötre) [ُ] μετά το β' ριζικό γράμμα (το οποίο, αν και μακρό στα αραβικά, κατά κανόνα προφέρεται ως βραχύ u στα τουρκικά)

Παραδείγματα:

مكتوب (maktūb, τουρκ. *mektup*: γραμμένο, γράμμα, επιστολή)

معلوم (ma'lūm, τουρκ. *malum*: γνωστός)

مقتول (maqtūl, τουρκ. *maktul*: δολοφονημένος)

5.2.3. Οι τύποι σχηματισμού του απαρεμφάτου της α' συζυγίας που συναντώνται συχνότερα είναι οι εξής:

فَعْلٌ Παράδειγμα: قتل (katl, τουρκ. *katl*: φόνος)

فَعْلٌ Παράδειγμα: ظفر (zafar, τουρκ. *zafer*: νίκη)

فُعُولٌ Παράδειγμα: ظهور (zuhūr, τουρκ. *zuhur*: εμφάνιση)

فِعَالَتٌ Παράδειγμα: تجارة (ticāret, τουρκ. *ticaret*: εμπόριο)

**5.Α. Πίνακας σχηματισμού ρηματικών ουσιαστικών
(ενεργητικών - παθητικών μετοχών και απαρεμφάτων) όλων των συζυγιών**

	Σημασία	Απαρέμφατο	Ενεργητική Μετοχή	Παθητική Μετοχή
1 ^η συζυγία فَعَلَ		فَعَلَ فَعْلٌ فُعُولٌ فِعَالَتْ	فَاعِلٌ كَاتِبٌ (kātib, σύγχρ. τουρκ. kātip: γράφων, γραφέας, γραμματέας)	مَفْعُولٌ مَكْتُوبٌ (mektüb, τουρκ. mektup: γραμμένο, γράμμα, επιστολή)
2 ^η συζυγία فَعَّلَ	Ενεργητική (εκφράζει μεγαλύτερη ένταση της ενέργειας που δηλώνει το ρήμα)	تَفَعَّلَ (τεφήλ) تَفْعِيلَةٌ تَفْعَالٌ تَعْلِيمٌ (ta‘līm, τουρκ. talim: διδάσκειν, διδασκαλία, στρατ. γυμνάσια) تَكْمِيلُهُ (tekmīle, τουρκ. tekmile: συμπλήρωση) ¹ تَكَرَّرَ (tekrār, τουρκ. tekrar: επανάληψη)	مُفَعِّلٌ (μουφεϊλ) مُعَلِّمٌ (mü‘allim, τουρκ. müallim: δάσκαλος)	مُفَعَّلٌ (μουφεέλ) مُعَلَّمٌ (mü‘allem, τουρκ. müallem: γυμνασμένος)
3 ^η συζυγία فَاعَلَ	Αλληλοπαθητική (εκφράζει την πρόθεση ή την προσπάθεια να ασκηθεί η ενέργεια που δηλώνει το ρήμα σε ένα πρόσωπο, να επηρεαστεί ένα πρόσωπο ή ένα πράγμα)	مُفَاعَلَةٌ (μουφασαλέ) فِعَالٌ مَكَاتِبُهُ (mukātebe, τουρκ. mukātebe: αλληλογραφία) مِثَالٌ (miṣāl, τουρκ. misal: παράδειγμα)	مُفَاعِلٌ (μουφασίλ) مُسَاعِدٌ (müsā‘id, τουρκ. müsait: επιτρέπων, ευνοϊκός, κατάλληλος)	مُفَاعَلٌ (μουφασέλ) مُبَارَكٌ (mübārek, τουρκ. mübarek: ευλογημένος)

¹ Στα οθωμανικά το *ta marbuta* των αραβικών τρέπεται σε -e/-a ή -et/-at. Βλ. παραπάνω §3.2.1.

4 ^η συζυγία أَفْعَلَ	Ενεργητική (causative)	أَفْعَلَ (ιφάιλ) ارسال (irsāl, τουρκ. <i>irsal</i> : πέμπειν, αποστολή)	مُفْعِلٌ (μουφίλ) مرسل (mürsil, τ. <i>mürsil</i> : αποστέλλων)	مُفْعَلٌ (μουφέλ) مرسل (mürsel, τουρκ. <i>mürsel</i> : απεσταλμένος)
5 ^η συζυγία تَفَعَّلَ	Αυτοπαθής της 2 ^{ης} συζυγίας	تَفَعَّلَ (τεφεούλ) تشكر (teşekkür, τουρκ. <i>teşekkür</i> : ευχαριστείν)	مُتَفَعِّلٌ (μουτεφεΐλ) متشكر (müteşekkir, τ.. <i>müteşekkir</i> : ευγνώμων)	مُتَفَعَّلٌ (μουτεφεέλ) متصور (mutaşavver, τουρκ. <i>mutaşavver</i> : σχεδιαζόμενος)
6 ^η συζυγία تَفَاعَلَ	Αυτοπαθής και αλληλοπαθής της 3 ^{ης} συζυγίας	تَفَاعَلَ (τεφαούλ) تتافر (tanāfür, τουρκ. <i>tenafür</i> : αμοιβαία αποστροφή)	مُتَفَاعِلٌ (μουτεφαΐλ) متعاقب (müte‘ākıb, τ. <i>müteakıb</i> : αλλεπάλληλος)	مُتَفَاعَلٌ (μουτεφαέλ) متعالم (müta‘allem, τουρκ. <i>mütaallem</i> : πασίγνωστος)
7 ^η συζυγία انْفَعَلَ	Μέση ή αυτοπαθής της 1 ^{ης} συζυγίας	انْفَعَلَ (ινφιάλ) انقلاب (inkilāb, τουρκ. <i>inkilab</i> : μεταβολή, μεταπολίτευση)	مُنْفَعِلٌ (μουνφεΐλ) منحصر (münhasır, τ. <i>münhasır</i> : περιορισμένος)	مُنْفَعَلٌ (μουνφεέλ) منتخب (müntahab, τουρκ. <i>müntahab</i> : εκλεκτός)
8 ^η συζυγία اِفْتَعَلَ	Μέση ή αυτοπαθής της 1 ^{ης} συζυγίας	اِفْتَعَلَ (ιφτιάιλ) امتحان (imtihān, τουρκ. <i>imtihan</i> : δοκιμασία) ¹	مُفْتَعِلٌ (μουφτεΐλ) محتسب (muhtesib, τ. <i>muhtesib</i> : αγορανόμος)	مُفْتَعَلٌ (μουφτεέλ) محترم (muhterem, τουρκ. <i>muhterem</i> : σεβαστός)
10 ^η συζυγία اسْتَفْعَلَ	Εκφράζει ευχή ή παράκληση σε κάποιον	اسْتَفْعَلَ (ιστιφάιλ) استرحام (istirhām, τουρκ. <i>istirham</i> : ικεσία)	مُسْتَفْعِلٌ (μουστεφίλ) مستلزم (müstelzim, τουρκ. <i>müstelzim</i> : συνεπάγων, επιφέρων)	مُسْتَفْعَلٌ (μουστεφέλ) مستحکم (müstahkem, τουρκ. <i>müstahkem</i> : οχυρωμένος)

¹ Το ت τρέπεται σε ط όταν το πρώτο ριζικό γράμμα είναι ένα από τα εξής ط ص ض (Παράδειγμα: اصطبار *iṣṭibār*, υπομονή) και σε ذ όταν το πρώτο ριζικό γράμμα είναι ένα από τα εξής ذ د ذ (Παράδειγμα: ازدحام *izdiḥām*, πλήθος).

Πίνακας 5.Β. Τύποι σχηματισμού ουσιαστικών και επιθέτων των αραβικών

Τύποι	Σημασία	Παραδείγματα
فَعْل (φαΐλ)	Με αυτό τον τύπο σχηματίζονται κατεξοχήν τα ουσιαστικά (συντετμημένη μορφή της ενεργητικής μετοχής της α΄ συζυγίας)	ملك (melik, βασιλιάς)
فَعْل (φαΐλ)	Με αυτό τον τύπο σχηματίζονται κατεξοχήν τα επίθετα	كبير (kebīr, μεγάλος)
مَفْعَل (μαφάλ)	Με αυτούς τους τύπους σχηματίζονται κατεξοχήν τα ουσιαστικά που δηλώνουν τόπο (nomina loci)	مكتب (mekteb, σχολείο)
مَفْعَلَة (μαφαλά)		محكمة (mahkeme ιεροδικείο)
مَفْعِل (μαφίλ)		منزل (menzil, σταθμός)
مِفْعَال (μιφάλ)	Με αυτόν τον τύπο σχηματίζονται τα ουσιαστικά που δηλώνουν ένα όργανο (nomina instrumenti)	مفتاح (miftāh, κλειδί)
أَفْعَل (αφάλ)	Με αυτούς τους τύπους σχηματίζονται τα παραθετικά (αρσενικό και θηλυκό αντίστοιχα)	كبير (kebīr, μεγάλος) >
فُعْل (φουλά)		اكبر (ekber, μέγιστος)
		كبرا (kübrā, μέγιστος)
فَعَّال (φαάλ)	Με αυτό τον τύπο σχηματίζονται εξίσου ονόματα που δηλώνουν ιδιότητα σε απόλυτο βαθμό, καθώς και τα επαγγελματικά ονόματα	علام ('allām, πάνσοφος)
فُعَيْل (φουεΐλ)	Με αυτό τον τύπο σχηματίζονται τα υποκοριστικά	بقال (baḳḳāl, μπακάλης)
أَفْعَل (αφάλ)	Με αυτό τον τύπο σχηματίζονται ονόματα που δηλώνουν το χρώμα	عبد ('abd, δούλος) > عبيد ('ubeyd, μικρός υπηρέτης) احمر (ahmer, ερυθρός)

Πίνακας 5.Γ. Συγνοί τύποι σχηματισμού του ανώμαλου πληθυντικού των αραβικών

Τύποι	Παραδείγματα
أَفْعَالٌ (αφάλ)	ملك (mülk, κτήμα) > املاك (emlāk)
	اشرف (eşrāf, έξοχος) > شريف (şerīf)
فِعَالٌ (αφάλ)	كبير (kebīr, μεγάλος) > كبار (kibār)
	ملت (millet, μιλέτι, έθνος) > ملل (milel)
فُعْلٌ (φουούλ)	كتاب (kitāb, βιβλίο) > كتب (kütüb)
فُعَالٌ (φουάλ)	كافر (kāfir, άπιστος, γκιαούρης) > كفار (küffār)
فُعَلَا (φουαλά)	عالم (‘ālim, σοφός) > علماء (‘ulemā)
فَعَلَةٌ (φααλά)	طالب (tālib, μαθητής) > طلبه (talebe)
مَفَاعِلٌ (μαφαίλ)	مكتب (mekteb, σχολείο) > مكاتب (mekātib)
فَعَالِلٌ (φααλίλ)	خندق (ḥandaq, χαντάκι) > خنادق (ḥanādīq)
فَعَالِيلٌ (φααλίλ) ¹	سلطان (sulṭān, σουλτάνος) > سلاطين (selāṭīn)

Ορισμένες λέξεις σχηματίζουν τον ανώμαλο πληθυντικό με δύο διαφορετικούς τύπους και σημασία.

Παράδειγμα: بيت (beyt, οικία, στίχος) > بيوت (buyūt, οικίες), ابیات (ebyāt, στίχοι).

Στα οθωμανικά οι τύποι σχηματισμού του ανώμαλου πληθυντικού των αραβικών χρησιμοποιήθηκαν ενίοτε για τον πληθυντικό μη αραβικών λέξεων.

Παράδειγμα: خاقان (ḥāqān, ηγεμόνας) > خواقين (ḥanāqīn).

Συχνά, ο ανώμαλος πληθυντικός έχει σημασία ενικού στα οθωμανικά.

Παράδειγμα: تاجر (tācir, έμπορος) > تجار (tüccār, έμπορος, έμποροι).

Στα οθωμανικά λεξικά, οι ανώμαλοι πληθυντικοί καταχωρίζονται σε δικά τους λήμματα.

¹ Όταν η τρίτη συλλαβή του ενικού είναι μακρά.

6. ΑΡΙΘΜΟΙ ΚΑΙ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ

6.1. Οι αριθμοί

Στα οθωμανικά χρησιμοποιούνται οι αριθμοί των τουρκικών και των αραβικών (συχνά στις ημερομηνίες). Πολύ σπάνια συναντάμε τους αριθμούς στα περσικά.

Πίνακας 6.Α. Τα απόλυτα αριθμητικά στα τουρκικά, αραβικά και περσικά

۱	1	بر bir	اھاد اھد ή واحد vāhid	يك yek
۲	2	ایکی iki	اثنین işneyn	دو dū
۳	3	او üç	ثلاثة selāse, θηλ. ثلاث selās	سه se
۴	4	دورت، دورت dört	اربع erba‘a, θηλ. اربع erba‘	چار، چهار çehār, çār
۵	5	بش beş ή بیش	خمسه hamse, θηλ. خمس hams	پنج penç
۶	6	آلتی altı	ستہ sitte	شش şeş
۷	7	یدی yedi	سبعه seb‘a	هفت heft
۸	8	سکز sekiz	ثمانه semāni‘e	هشت heşt
۹	9	طوقوز، طقوز toğuz	تسعه tis‘a	نه nuh
۱۰	10	اون on	عشره ‘aşere	ده deh
۱۱	11	اون بر on bir	اھاد اھد عشر ‘aşer	
۱۲	12	اون ایکی on iki	اثننا işnā ‘aşer	

٢٠	20	يكرم ή يكرمي yiğirmi	عشرون 'iṣrīn 'iṣrūn
٣٠	30	اوتوز otuz	ثلاثين ṣelāsīn
٤٠	40	قرق kırk	اربعين erba'īn
٥٠	50	اللى، اللى elli	خمسين ḥamsīn
٦٠	60	آلتمش altmış	ستين sittīn
٧٠	70	يتمش yetmiş	سبعين seba'īn
٨٠	80	سكسان seksen	ثمانين ṣemānīn
٩٠	90	طقسان toksan	تسعين tisa'īn
١٠٠	100	يوز yüz	مائة، مئى، mi'e صد ṣad
٨٠٠	800	سكز يوز sekiz yüz	ثمانمائة، ثمانمائة ṣemānemi'e
٩٠٠	900	طقوز يوز toköz yüz	تسعمائة، تسعمائة tis'ami'e
١٠٠٠	1000	بيك، بك biñ	الف elf هزار hezār

Τα τακτικά αριθμητικά σχηματίζονται στα τουρκικά με την κατάληξη نجي :
birinci («πρώτος-η-ο»), ikinci («δεύτερος-η-ο»), üçüncü («τρίτος-η-ο»),
κ.ο.κ.

Στα αραβικά, τα τακτικά αριθμητικά, με την εξαίρεση του πρώτου, σχηματίζονται σύμφωνα με τον τύπο της ενεργητικής μετοχής της πρώτης συζυγίας (βλ. παραπάνω, §5.2.1): أول envel («πρώτος»), θηλ. أولى ulà («πρώτη»), ثانی ṣāni («δεύτερος»), اثنى iṣnà («δεύτερη»), ثالث ṣālīs («τρίτος»), حادى ḥādī 'aṣer («ενδέκατος»), العشرین و الحادى el-ḥādī ve'l-'iṣrīn («εικοστός πρώτος»), κ.ο.κ.

6.2. Οι ημερομηνίες

6.2.1. Οι ημέρες

Πίνακας 6.B. Οι ημέρες της εβδομάδας στα τουρκικά, αραβικά, περσικά

Κυριακή	بازار bazar ή بازار pazar	يوم الاحد yevmü'l-aḥad	يكشنبه yekşenbih
Δευτέρα	پazar ايرتسی pazar ertesi	يوم الاثنين yevmü'l-işneyn	دوشنبه düşenbih
Τρίτη	صالی şalı	يوم الثلاثاء yevmü's-selās ή yevmü's-sülāsā	سهشنبه seşenbih
Τετάρτη	چارشنبه çarşanba	يوم الاربعة yevmü'l-erbi'a	چهارشنبه çahârşenbih
Πέμπτη	پرشنبه perşenbe	يوم الخميس yevmü'l-ḥamīs	پنجشنبه pençşenbih
Παρασκευή		جمعه cum'a	
Σάββατο	جمعه ايرتسی cum'a ertesi	يوم السبت yevmü's-sebt	شنبه şenbih

Η πρώτη ημέρα ενός μήνα ονομάζεται **غره** ğurre και η τελευταία **سلخ** selḥ.

Στα οθωμανικά έγγραφα συχνά η χρονολογία δεν είναι ακριβής ως προς την ημέρα, αλλά ως προς το δεκαήμερο:

- πρώτο δεκαήμερο (1-10): **اوائل** evā'il
- δεύτερο δεκαήμερο (11-20): **اواسط** evāsıṭ
- τρίτο δεκαήμερο (21-29 ή 30): **اواخر** evāḥır

6.2.2. Οι μήνες

Οι δώδεκα μήνες του ισλαμικού (σεληνιακού) ημερολογίου είναι οι εξής:

Πίνακας 6.Γ. Οι μήνες του ισλαμικού ημερολογίου (Εγίρας)

Συντομογραφία	Ονομασία	Διάρκεια
م	محرم Muḥarrem	30 ημέρες
ص	صفر Şafer	29 ημέρες
را	ربيع الاول Rebī'yülevvel	30 ημέρες
ر	ربيع الاخر Rebī'yülāḥir	29 ημέρες
جا	جمادى الاول Cemāzīyülevvel	30 ημέρες
ج	جمادى الاخر Cemāzīyülāḥir	29 ημέρες
ب	رجب Receb	30 ημέρες
ش	شعبان Şa'bān	29 ημέρες
ن	رمضان Ramażān	30 ημέρες
ل	شوال Şevvāl	29 ημέρες
ذا	ذى القعدة Zīlka'de	30 ημέρες
ذ	ذى الحجة Zīlḥicce	29/30 ημέρες

Από τον 17^ο αιώνα, συναντάμε στα οθωμανικά έγγραφα το ηλιακό ημερολόγιο της δημοσιονομικής διοίκησης (*mali*), με έναρξη το μήνα Μάρτιο.

Πίνακας 6.Γ. Οι μήνες του ημερολογίου μαλί

Μάρτιος	مارت Mart
Απρίλιος	نيسان Nisan
Μάιος	مايس Mayıs
Ιούνιος	حزيران Haziran
Ιούλιος	تموز Temmuz
Αύγουστος	اغسطس Ağustos
Σεπτέμβριος	ايلول Eylül
Οκτώβριος	تشرين اول Teşrîn-i evvel
Νοέμβριος	تشرين ثانی Teşrîn-i s̄ani
Δεκέμβριος	كانون اول Kânûn-i evvel
Ιανουάριος	كانون ثانی Kânûn-i s̄ani
Φεβρουάριος	شباط Şubat

6.2.3. Τα έτη

Για τα έτη, σε πολλές περιπτώσεις στα οθωμανικά έγγραφα χρησιμοποιούνται ολογράφως τα απόλυτα αριθμητικά των αραβικών. Για παράδειγμα, για το έτος 987 (ἑ᾽᾽), χρησιμοποιείται ο εξής τύπος: *سنة سبعة وثمانين و تسعمانه sene seb'a ve semānīn ve tis'ami'e* (έτος «επτά και ογδόντα και εννιακόσια», δηλ. εννιακόσια ογδόντα επτά).

6.2.4. Η μετατροπή των ημερομηνιών.

Για τη μετατροπή των ημερομηνιών από το ισλαμικό στο χριστιανικό (γρηγοριανό) ημερολόγιο (ή στο παλαιότερο ιουλιανό ημερολόγιο),¹ χρησιμοποιούμε παραδοσιακά τους πίνακες που έχει δημοσιεύσει ο F. R. Unat, *Hicrî Tarihleri Miladî Tarihe Çevirme Kilavuzu*, Άγκυρα (Türk Tarih Kurumu) 1940 (με συνεχείς επανεκδόσεις) ή, πλέον, προγράμματα μετατροπών στο διαδίκτυο, όπως τον οδηγό μετατροπής (*Tarih Çevirme Kilavuzu*) στην ιστοσελίδα του Türk Tarih Kurumu: <https://ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>. Θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι υπάρχουν δύο παραδόσεις για την έναρξη του ημερολογίου της Εγίρας, με διαφορά εικοσιτεσσάρων ωρών (15 ή 16 Ιουλίου 622 μ.Χ.), γεγονός που μπορεί να προκαλέσει ένα λάθος μιας ημέρας στις μετατροπές μας (στην περίπτωση που εκδίδουμε μια σειρά εγγράφων, είναι απαραίτητο να δηλώσουμε σε ποια, κατά προτίμηση ενιαία, βάση κάνουμε τις μετατροπές μας). Αν στο έγγραφο ή στο κείμενο που μελετάμε αναφέρεται και η μέρα της εβδομάδας, είναι προτιμότερο, ωστόσο, να εμπιστευόμαστε αυτή την πληροφορία για να χρονολογήσουμε το έγγραφο, παρά την αριθμητική ένδειξη για την ημέρα του μήνα.

Ιδού ένα παράδειγμα χρονολογίας, όπως καταγράφεται σε οθωμανικό χοτζέτι:

فی اوایل شعبان المعظم سنه اثنی و تسعین و ثمانمانه

fī evā'il-i Şa'bāni'l-mu'azzam sene isnī ve tisa'īn ve şemānemi'e (το πρώτο δεκαήμερο του τρισέβαστου Σαμπάν του έτους «δύο και ενενήντα και οκτακόσια», δηλαδή οκτακόσια ενενήντα δύο).

Η παραπάνω χρονολογία αντιστοιχεί στο διάστημα μεταξύ 23 Ιουλίου-1 Αυγούστου 1487 (εφόσον θεωρήσουμε ως εναρκτήρια ημερομηνία του ισλαμικού ημερολογίου την 16^η Ιουλίου του έτους 622).

¹ Ας σημειωθεί ότι το οθωμανικό ημερολόγιο μαλί αντιστοιχεί στο παλαιότερο ιουλιανό ημερολόγιο, ως εκ τούτου η προσφυγή στους πίνακες είναι απαραίτητη εφόσον θέλουμε να μετατρέψουμε την ημερομηνία στο γρηγοριανό ημερολόγιο. Το οθωμανικό ημερολόγιο άλλαξε για τελευταία φορά στο τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν υιοθετήθηκε η γρηγοριανή μεταρρύθμιση: Το έτος μαλί 1334 ξεκινά την 1^η Ιανουαρίου 1918 και υπολογίζεται με βάση το γρηγοριανό ημερολόγιο.

7. ΕΞΑΣΚΗΣΗ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΑ (ΓΙΑ ΑΡΧΑΡΙΟΥΣ): ΈΝΑ ΕΜΜΕΤΡΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ

Το 1797, ο Οσμάν Νουρί από τα Χανιά (1767-1815), γιος του Χανιώτη προύχοντα (‘*ayān*) Αχμέτ Μπέη, αγά των υπέων της αριστερής πτέρυγας (*farisān-i yesār*), γραφέας ο ίδιος στα 1800 του διοικητή των Χανίων και μέλος του δερβισικού τάγματος των Τζελβετιδών, γράφει ένα έμμετρο λεξικό των ελληνικών, μετά από παράκληση, όπως εξηγεί στο προοίμιο, ενός φιλικού του προσώπου, ο οποίος, μαζί με πολλούς, είχαν βρεθεί, στην Κρήτη, ως υπάλληλοι της διοίκησης, και ζητούσαν να μάθουν λίγα ελληνικά, «αφού στην Κρήτη όλοι τα ρωμείκα μιλούν, άνδρες και γυναίκες αυτή τη γλώσσα αγαπούν» (*çünki rûmîdur Giridde söylenen, mübtelâdir bu dile heb merd ü zen*). Αν και ο Οσμάν Νουρί σκέφτηκε, όπως αναφέρει, ότι ίσως δεν αρμόζει σε έναν μουσουλμάνο να μιμείται τη γλώσσα των απίστων, ο φίλος του τού υπενθύμισε, για να κάμψει τις αντιρρήσεις του, τη χρήση των ελληνικών από τον άγιο Μεβλανά Τζελαλεντίν Ρουμί. Το επιχείρημά του έπεισε τον συγγραφέα μας, ο οποίος μας χάρισε αυτή την «Προσφορά του Νουρί» (*Tuhfe-i Nūrîye*), ώστε να μπορούμε να εξασκηθούμε, αντίστροφα, στην οθωμανική γλώσσα και παλαιογραφία, με τις ελάχιστες γνώσεις λεξιλογίου και γραμματικής, στην στρωτή γραφή *nesih* (βλ. παρακάτω, §9). Το χειρόγραφο του έμμετρου αυτού λεξικού απόκειται στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη (αρ. χφ. 186) και μελετήθηκε το 1996 από τον Matthias Kappler.¹ Ακολουθεί το πανομοιότυπο, που δημοσιεύεται εδώ με την ευγενική άδεια της Γενναδείου Βιβλιοθήκης/Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών, και η πλήρης μεταγραφή του κειμένου των τριών πρώτων σελίδων.

¹ “Fra religione e lingua/grafia nei Balcani: I musulmani grecofoni (XVIII-XIX sec.) e un dizionario rimatio ottomano-greco di Creta”, *Oriente Moderno*, n.s., 15/3 (1996), 79-112.

فَاعِلَاتُنْ فَاعِلَاتُنْ فَاعِلَاتُنْ

بِاسْمِكَ يَا مَنْ أَوْلَى دَرْ لِفَاعِلَاتُنْ

در بحر مضارع و اخبار

ایسم شریفِ حاتم لفظی بر اقلیوس در	نایم خدا نموس در لیساً انور بوس در
بشجره برو فینی قریته آنکوس در	ایمانه بیستی بر لر حقه بر بندگی در چکه
اگر هم ادر عو امر وقت و زمانا کوس در	آدم ادر آذامی حتماً و ادر آزار
نویسیا اتش نیل اما مشهوری انوس در	اویزانی اولدی فی فلاک الیوس کونش در
هم فالاساده کور در نویسیا انم کوروس در	بوبر از کادی و وریا بانی بی غری در
اوستاده مانشفی هم ملذذ اسفالوس در	خرفی کتاب و کاغذ به نا قلم بیرو در
ایچیل اولانکیوشو شرعی ادر نوس در	خریستو ضباب عیسی ماد تر لیر بانایا
هم میمانه تور نو پیمان ادر مولوس در	خریستیانو عیسویک اوزره اوسوسو بدی
بر دو لیک و چکینک ادر قونسلوس در	شبقه به در قبه لوقم در نسه قوقولی

مفعول فاعلاتن اربلیس کریک

ز یاد و ولولیلله سولیه و اسرایسه صوغ در

در بحر سیرع مملوی و مکشوف

کریک

Fā‘ilātun fā‘ilātun fā‘ilāt
Bilmemekden bilmek evlādur luğāt¹

Der baħr-ı mużāri‘-i aħrab²

- 1- nām-ı ħudā *se* ‘osdur insān *ansropos*dur / ism-i şerīf-i ħātem lafız *paraκλιτος*dur
- 2- imāne *pisti* dērler ħaκķa dēnildi *zikā* / peygāmbere *borofiti* ferişte *angelos*dur
- 3- Ādem adı *Azami* Ĥevvā *Eva* dēr ey yār / İbrāhīm adı ‘*Avram* vaκt ü zemān *keros*dur
- 4- *urani* oldı eflāk *ilyos* güneş dēmekdür / *fotyā* ateş yel ammā mefhūmı *anemos*dur
- 5- poyraziñ adı *voryā* batıya *garbi* dērler / hem *salasa* deñizdür *notya* beylim lodosdur
- 6- *ħarti* kitāb u kağıd *bena* kalem dēr ey dōst / üstāde *masitefti* hem mollā *zaskalos*dur
- 7- *ħristo* cenāb-ı ‘İsā mādarları *Panaya* / incīl *evangelyo* şer‘iñ adı *nomos*dur
- 8- *ħuristyano* ‘isevīdür *evreo* musevīdur / hem müslimāna *turķo* liman adı *molos*dur
- 9- şapķaya dē *kapelo* hem dē fese *ķukuli* / bir devletiñ vekīliniñ adı *ķonsolos*dur

Maḫūlu fā‘ilātun ey bülbül-i Giridī
Feryād ü velveylele söyler var ise şusdur

Der baħr-ı sar‘ī-i maṭvī ve mekşūf

¹ Είναι καλύτερο να γνωρίζει κανείς τις γλώσσες από το να μην τις γνωρίζει.

² Το μέτρο για την απαγγελία: mużāri‘-i aħrab.

کویہ خدا ذوقک حمد و ثنا	بابا پاترا خیم اولدی تینا
آنا ستر اوغول ادی بیدی	هم اوجوز آشیا به دینلورفتینا
مرد قیقده دینلور بیل فتق حنون	دلوسبو غنی یعنی که صاحب غنا
آلوغون ات ادر مولاری قیطر	مترکبه تمندارو تپر در چینا
فایونیک خورتاسه یعنی ملوق اول	پینا در اچلواج اولورسه پینا
مینا شهر یعنی که شهر زمان	کوندیر اولسه خیر اولدی مینا
مردمکول اولدی پوتایمدا هزار	بومر تیلدکیم پشیدر واجینا
بولی سینا بول موریه مور یادی	دغی اتینا دیمه در آیشنا
تینو دو تون قهوهیه فانه دینور	اکش اولان سنه لره اوقینا
اولدی تفاقسو تو حریر البسته	اوله ککان رو بایه دیر لر لینا
ار اوونا خاتیم تر و پجدس	نامر نیساده بریدر آرکینا
مانتار ما پیتی زهر فارهاکی	هم اجم بقده نیک ادر لیبنا
پینا صدق تینا دواي جدید	ساقه ما سبکی حینا دیر قینا

مفتعلن مفتعلن فاعلن

حق ایت محبوبی صاحب غنا

- 1- *Kiryē Hudā zoḵsasi ḥamd u senā / baba patera hışım oldı tina*
- 2- *ana mitera oğul adı pezi / hem ucuz eşyāya dēnilür ftina*
- 3- *merd-i faḳıre dēnilür bil ftoḥon / plusyo ğanī ya'nī kī şāhib-i ğinā*
- 4- *aloğo at adı mulari ḳatır / merkebe ğayzaro depredür çina*
- 5- *fayto yemek ḥortase ya'nī toḳ ol / pinadur açlık ac olursa pina*
- 6- *mina şehr ya'nī ki şehr-i zemān / gönderir olsa ḥaber oldı mina*
- 7- *rozo gül oldı potamiza hezār / börtliğeniñ yemişidür vaçina*
- 8- *Poli Sitanbul Moraya Morya dē / daḫi Atina dēmedür Aşina*
- 9- *ḳapno düttün ḳahveye ḳafe dēnür / ekşi olan nesnelere oḵsina*
- 10- *oldı metaḳsoto ḥarīr elbise / olsa ketān robaya dērler lina*
- 11- *aravona ḥatem-i tezvīcdür / nām-ı nisādan biridür Ergina*
- 12- *mantara maniti zehir farmaki / hem acı baḳlanıñ adı libina*
- 13- *pina şadef ḳina devā-yı cedīd / saḳıza mastiki ḥinadir ḳına*

Müfte'ılun müfte'ılun fā'ılun
Ḥaḳḳ ēde maḥbūbımı şāhib-i ğinā

در بحر مل محذوف

اَشْكَلُ قَلْبُونُو يَعْنِي كَوْمُ	كَيْتْ مَيْسَهْ كَلَّ اَلَا قَاهِ اَوْدُ
قَوْمِ كَوْمِهْ هَمْ خِي لَاقُو جَوْمُ	بَعْجَهْ بَرُو دِي حَوْضِ اسْتِنَادِينُو
اِسْكَهْ پَاسَطُو اَوْتُو پَرِ اَرْغَا اَوْتُو	يُورَنَانَهْ بَابَلُو مَهْ سِيْتَهْ رِيغُو
خَشَخَاشَهْ دَهْ اِبِينُو كِي مَاهْ اَوْتُو	نِيخْتَامِ كِي مَهْ كُونْدَزِ اِبُونُو
عُورِي مَهْ مِي دَرِ يَعْنِي بِيَوْمِ	لِيخُو قَنْدِيلُ لَازِي يَاعْدِ رِيغُو
بَا اَلْحِي اَدْرِ سِي پُورَهْ يَازِدَهْ كُو سَرِ	نَاصِدِرِ اِسْكَلَهْ نِيكْ قَانْقَلَدِي
اَو بَا اِحْقَلِقْدَهْ اَوْ بِي دِرِ سَاحُو	بُومَرِ نُو دَرِ وَفْتِ قَبَاحِ اَرْغَا اَوْتُو

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

لَا زِي كِي اَيِّ مَهْلِقَا بَتَا اَلْحِيَوْمِ

هزج اخرب مكفوف محذوف

اَوْدِ رَكْمِي قَا رَا وِي صِيْرَهْ مَوْبِ اَلْاَبَانَهْ

اَنَابِرِ عَدَدَا يَكِي دِي سُو قِرْقَهْ سَا اَرِنْدَا

اَلْحِي تِي پَيْنِي دَا يُو زَهْ دِرِ لَرَا قَا مَوْ هَمْ
 سِي لَ اَبَانَهْ اَو لَوْبِ اَو تُو زَهْ دِرِ لَرَا تَرِ پَانْدَا

بِحسبو

Der baħr-ı remel-i maħzūf

- 1- Git *misepse* gel *ela* *kaçe* otur / *ašo* küldür *karvuno* ya'nī kömür
- 2- Bağçe *pervoli* havz *isterna* dēnür / *kopra* gübre hemdaħi *laço* çuğur
- 3- yorgana *paploma* sıtma *riğodur* / *iskepašto* örtü dēr *erga* uşūr
- 4- *niħtamera* gece gündüz *ipno* ħ^vāb / ħaşħāşe de *ipno* *kimate* uyur
- 5- *liħno* kandil *laži* yağdır şu *nero* / 'orise mefhūmıdur ya'nī buyur
- 6- nāmıdur iskemleniñ *kaşekla* bil / *parasira* adı süpürge *yayze* gör
- 7- *purnodur* vağt-i şabāħ *arga* gurüb / *avya* açıklığdur *avyi* dēr saħūr

Fā'ilātun fā'ilātun fā'ilāt
Rāzıñı ey mehlika baña duyur

Hezc-i aħrab-ı mekfūf-ı maħzūf

- 1- oldı gemi *karavi* *sira* toğ alabanda
- 2- *ena* bir 'aded iki *zi*'o kırka *saranda*
- 3- elliye *peninda* yüze dērler *eğato* hem
- 4- *şilya* biñ olub otuza dērler *tri*'anda

8. ΤΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΥΠΟΙ ΤΩΝ ΛΥΤΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

8.1. Τα οθωμανικά αρχεία

8.1.1. Στην Κωνσταντινούπολη

Μετά την κατασκευή του *Τορκαρι Sarayi*, το αρχείο της κεντρικής διακυβέρνησης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το οποίο στεγαζόταν παλαιότερα στο φρούριο του *Yedi Kule* και στη συνέχεια στον *Ιππόδρομο (At Meydanı)*, φυλασσόταν πλάι στο κτίριο του σουλτανικού συμβουλίου, στη μεσαία αυλή. Τον 18ο αι. η Υψηλή Πύλη (*Bāb-i ‘Ālī*), η υπηρεσία υπό τον μεγάλο βεζίρη δηλαδή, άρχισε να τηρεί δικό της αρχείο και τα παλαιά έγγραφα στέλνονταν στο *Τορκαρι*. Τον 19ο αι., με την ίδρυση των Υπουργείων στο πλαίσιο του συγκεντρωτικού εγχειρήματος των οθωμανικών Μεταρρυθμίσεων (*Tanzīmāt*) ο αριθμός των εγγράφων αυξήθηκε, με συνέπεια το 1845, επί Υπουργού Οικονομικών *Safveti Paşa*, να γίνει προσπάθεια να ταξινομηθούν ανά γραμματείες και να αρχειοθετηθούν ορισμένα έγγραφα από το *Τορκαρι*. Το 1846, όταν έγινε Πρωθυπουργός ο *Muṣṭafā Reṣīd Paşa*, ο οποίος είχε επισκεφθεί τα ευρωπαϊκά αρχεία, ξεκίνησε την προσπάθεια για να κτιστεί ένα ιδιαίτερο κτίριο Αρχείων (*Hazīne-i Enrāk*). Το κτίριο των Αρχείων ολοκληρώθηκε το 1850 και βρίσκεται μέχρι σήμερα στον κήπο της Υψηλής Πύλης (της Νομαρχίας σήμερα), χτισμένο από τον Ελβετό αρχιτέκτονα *Fossati*. Ήδη από το 1849 συντάχθηκε και κανονισμός των οθωμανικών Αρχείων για τη λειτουργία τους. Αποφασίστηκε ότι θα ταξινομούνταν και θα γίνονται κατάλογοι των εγγράφων από το 1839 και εξής, τα παλαιότερα θα ταξινομούνταν με γενικό τρόπο θεματικά, ενώ τα έγγραφα στο *Τορκαρι* θα παρέμεναν στην κατάσταση που ήταν. Επί σουλτάνου ‘*Abdū’lhamīd B’* δημιουργήθηκε ένα νέο αρχείο στο *Yıldız Sarayı* και κτίστηκαν κτίρια για τα αρχεία του Υπουργείου Οικονομικών και του *Şeyhü’lislām*. Τα αρχεία του *Τορκαρι* άρχισαν να ταξινομούνται μετά το Β’ Σύνταγμα, από επιτροπή με πρόεδρο τον χρονικογράφο ‘*Abdū’rrahman Şeref Bey*. Ένα τμήμα τους μεταφέρθηκε στη Βιβλιοθήκη του *Cevād Paşa* και ένα άλλο έμεινε στο παλάτι, στο μεστζίτι του *Τορκαρι*. Μεταξύ 1918-1921 μια επιτροπή υπό τον ‘*Alī Emīrī Efendi* ταξινόμησε ένα τμήμα των εγγράφων στη Βιβλιοθήκη του *Cevād Paşa*, την οποία συνέχισαν επιτροπές υπό τον *İbnü’lemīn Maḥmūd Kemāl İnal* (1921) και τον *Mü’allim Cevdet* (1923).

Από το 1984 μέχρι το 2018, το Οθωμανικό Αρχείο (*Osmanlı Arşivi*) ανήκε στη Γενική Διεύθυνση Αρχείων του Κράτους (*Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü*), που υπαγόταν στην

Πρωθυπουργία της Τουρκικής Δημοκρατίας, και για το λόγο αυτό έμεινε γνωστό στη βιβλιογραφία ως Οθωμανικό Αρχείο της Πρωθυπουργίας (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi*). Το 2018 η Γενική Διεύθυνση Αρχείων του Κράτους υπήχθη στην Προεδρία της Τουρκικής Δημοκρατίας (*Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı*).¹ Από το 2013, το οθωμανικό αρχείο στην Κωνσταντινούπολη, περίπου 400.000 τεφτέρια και 95.000.000 έγγραφα, μετακόμισε από το παλαιότερο κτίριο του Fossati, στο οποίο εργάστηκαν οι παλαιότεροι οθωμανολόγοι ερευνητές, σε ένα νέο συγκρότημα στη συνοικία Kağıthane. Για την πρόσβαση των ερευνητών στο αρχείο, θα πρέπει να συμβουλευτεί κανείς τις οδηγίες που έχουν αναρτηθεί στην ιστοσελίδα των Αρχείων του Κράτους, <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

Το οθωμανικό αρχείο συνεχίζει να ταξινομείται, ενώ υπάρχει πλέον και ιδιαίτερα πλούσιος ηλεκτρονικός κατάλογος που ανανεώνεται συνεχώς: <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

8.1.2. Στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, οι μεγαλύτερες συλλογές οθωμανικού αρχειακού υλικού ανήκουν σήμερα στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας στη Θεσσαλονίκη (<https://gak.thess.sch.gr/>), περίπου 300 ιεροδικαστικά κατάστιχα της περιόδου 1694-1912, και στη Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη στο Ηράκλειο (<https://vikelaia.gr/>), με 166 ιεροδικαστικά κατάστιχα. Μικρότερες συλλογές υπάρχουν στη Βέροια, στην Κοζάνη, στα Χανιά, στη Σάμο, στη Ρόδο.² Τα μοναστήρια, στο Άγιον Όρος, στα Μετέωρα, στην Πάτμο κ.α., διαθέτουν επίσης πλούσια αρχεία, ειδικότερα σε ό,τι αφορά πολύ παλαιά οθωμανικά έγγραφα, πριν από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης.³ Τέλος, οι κατά τόπους Εφορείες Αρχαιοτήτων διαθέτουν άφθονο επιγραφικό υλικό.

8.2. Οι τύποι των λυτών εγγράφων

Για την ταξινόμηση των λυτών οθωμανικών εγγράφων, συνιστάται να ακολουθήσει κανείς τις αναλυτικές κατηγοριοποιήσεις του βασικού πλέον εγχειριδίου οθωμανικής

¹ Βλ. αναλυτικά Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Κωνσταντινούπολη (Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı), 1998², σ. 1-3.

² Βλ. αναλυτικά Evangelia Balta, "Ottoman Archives in Greece", *Balkanlar ve İtalya'da Şehir ve Manastır Arşivlerindeki Türkçe Belgeler Seminerleri (16-17 Kasım 2000)*, Άγκυρα (Türk Tarih Kurumu Basımevi) 2003, σ. 15-24.

³ Βλ. Elias Kolovos – Phokion Kotzageorgis, "Turco-Athonica: The Ottoman archives of the Athonite Monasteries", *Travaux et Mémoires* 23/2, Παρίσι 2019, σ. 641-658· Φωκίων Π. Κοτζαγεώργης, *Επανεκτιμώντας την πρόιμη οθωμανική παλαιογραφία και διπλωματική: Εννέα έγγραφα από το αρχείο της Ι.Μ. Μεγάλου Μετεώρου (1394-1434)*, Άγια Μετέωρα 2022.

διπλωματικής, εκείνου της Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Κωνσταντινούπολη (Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı) 1994.

8.2.1. Φιρμάνια (σουλτανικά διατάγματα)

Τα **φιρμάνια** (*fermān, emir, hüküm*) ήταν τα διατάγματα των Οθωμανών σουλτάνων που γράφονταν με βάση τις αποφάσεις του σουλτανικού συμβουλίου ή του συμβουλίου στην οικία του μεγάλου βεζίρη και έφεραν τον τουγρά, την ιδιαίτερη μονοκονδυλιά του εκάστοτε σουλτάνου. Η διάρθρωση ενός φερμανιού, σύμφωνα με τους κανόνες της διπλωματικής των οθωμανικών εγγράφων, περιλάμβανε τα εξής αναμενόμενα μέρη με τους λατινικούς και τουρκικούς τους όρους:

- **invocatio** (*da‘vet*): επίκληση, στο ανώτερο τμήμα του εγγράφου, του ονόματος του Θεού με τη φράση «αυτός (ο Θεός)» (*hüve* ή *hū*)
- **tuğrā**: ο τουγράς, το μονόγραμμα με το όνομα του εκάστοτε σουλτάνου
- **inscriptio** (*elkāb*): αναγραφή του τιμητικού τίτλου του παραλήπτη ή των παραληπτών με βάση την ιεραρχία
- **salutatio** (*du‘ā*): ευχή για τον παραλήπτη ανάλογα με τον τιμητικό του τίτλο
- **narratio/expositio** (*naḥil/iblağ*): έκθεση του λόγου που προκάλεσε την έκδοση του φερμανιού, η οποία ακολουθεί την εισαγωγική φράση «με την άφιξη του υψηλού σουλτανικού διατάγματος, ας είναι γνωστό το εξής:» (*tenkī‘-i refī‘-i hümayün vāşil olıcak ma‘lūm ola kim*)
- **dispositio** (*emir/hüküm*): διαταγή προς τον παραλήπτη, η οποία ακολουθεί την εισαγωγική φράση «διάταξα το εξής:» (*buyurdum ki*)
- **sanctio, comminatio** (*te‘kīd/tehdīd*): Επίρρωση της διαταγής και προειδοποίηση, π. χ. η φράση «έτσι να γνωρίζετε και να υπακούετε στο έξοχο διάταγμα» (*şöyle bilesiz ‘alāmet-i şerīfe ‘itimād kılasız*)
- **datatio** (*tarīh*): ακολουθεί στα αραβικά την εισαγωγική φράση «*tahrīren fī*» ή «*hurrire fī*»
- **locus** (*maḥall-i tahrīr*): ο τόπος έκδοσης

Το διάταγμα για την εκ νέου ανοικοδόμηση της Μονής Σιμωνόπετρας μετά τη φωτιά του έτους 1580¹

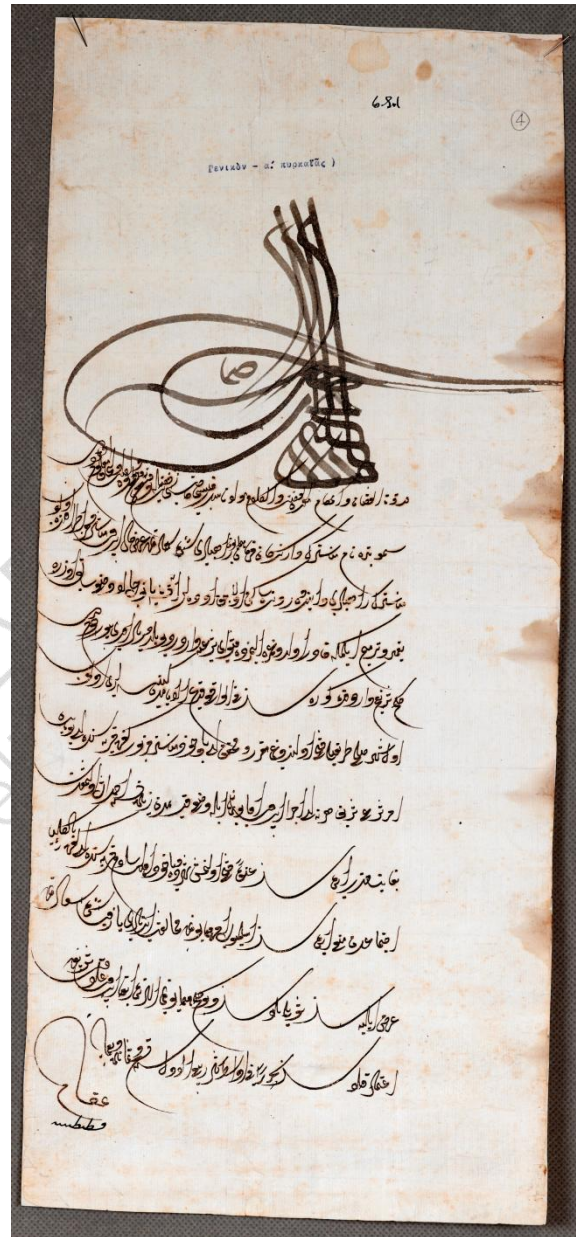
Τύπος εγγράφου: Σουλτανικό διάταγμα (fermān-ı hümayūn)

Προέλευση: Μονή Σιμωνόπετρας, αρ. 4.

Χρονολογία: evāsıṭ-ı Rebī'ü'l-envel 989 [= 15-24 Απριλίου 1581]

Περιγραφή: Πρωτότυπο, γραφή *dīvāni*, χαρτί, 49 x 21.4 cm. Διατήρηση: μέτρια.

Εκδούσα αρχή και τύπος έκδοσης: σουλτάνος Μουράτ Γ' (β. 1574 – 1595), Κωνσταντινούπολη.

Τα οθωμανικά έγγραφα της Σιμωνόπετρας μελετώνται στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος του ΙΙΕ/ΕΙΕ Simonopetra Monastery Ottoman Archive.

¹ Βλ. αναλυτικά Φωκίων Π. Κοτζαγεώργης – Μοναχός Κοσμάς Σιμωνοπετρίτης, «Συμβολή στην ιστορία του Καθολικού της Σιμωνόπετρας», *Αθωνικά Τετράδια* 2 (2015), σ. 45-84.

Μεταγραφή:

[*Invocatio (da'vet)*]: έχει απολεσθεί λόγω φθοράς του εγγράφου].

[*tuḡrā*]: Murād Şāh bin Selīm Şāh Han el-muzaffer dāi' mā

[1] [*Inscriptio (elḡāb)*]: Kıdvetü'l-kuzzāt ve'l-hükkām ma'denu'l-faẓl ve'l-keḡām Mevlānā Şidreḡabsı kādıśı [*salutatio (du'ā)*]: zıde faẓluhu tevḡī'-i refī'-i hümāyūn vaşıl olıcaḡ ma'lūm ola ki

[2] [*narratio/expositio (naḡil/ıblāḡ)*]: Simobetra nām manastırūñ dārendegān-i fermān-i hümāyūn rāhibleri südde-i sa'adetüme 'arz-ı ḡāl édüb manastırumuz etrāfında olub

[3] manastırūñ rāhibleri ve āyende ve revende sākin olacaḡ odalar aḡdem yanub ḡālā vaẓ'-ı sābıḡ üzere

[4] ta'mır ve termīm eylemeḡe kādir olduḡımuza elimüzde fetvā-yı şer'iyye vardur deyü bildürdiler imdi buyurdum ki

[5] [*dispositio (emir/hüküm)*]: ḡükm-i şerīfüm varduḡda göresin fī'lvāḡı' ḡadīmü'l-eyyāmdan kenīseleri olub

[6] ol şehir şulḡ tarīḡıyle fetḡ olınuḡı muḡarrer ve muḡaḡḡaḡ ise veyāḡud manastır-ı mezbūr keferē ḡaryesinde ise bu bābda

[7] emr-i şer'-i şerīf her ne ise icrā édüb aña bu bahāne ile vaẓ'-i ḡadīmden ziyāde nesne iḡdāş olınmaḡın

[8] bigayet ḡazer édesin 'anvatan fetḡ olınmış şehirde veyāḡud ehl-i İslām ḡaryesinde ise keferē bi'tḡaleb

[9] ictimā'dan men' édesin eslemeyüb emr-i hümāyūnuma muḡālefet édenleri yazub südde-i sa'adetüme

[10] arz eyleyesin [*sanctio, comminatio (te'kīd/tehdīd)*]: şöyle bilesin ve bu ḡükm-ü hümāyūnumı ellerinde ibḡā édüb 'alāmet-i şerīfe

[11] i'timād kılasın taḡrīren fī [*ḡronologia (tarīḡ)*]: evāsıḡ-ı şehir-i Rebī'ü'levvel sene tisa' ve semānīn ve tisa' mie.

[*locus (maḡall-i taḡrīr)*]: Bimaḡām-ı Ḳoşantıniyye

8.2.2. Χοτζέτια (ιεροδικαστικά έγγραφα).

Η λέξη χοτζέτι (*hüccet*) έχει αραβική προέλευση και σημασία «απόδειξη». Στην οθωμανική διπλωματική σημαίνει το είδος του εγγράφου που εξέδιδε ο καδής ή ο τοποτηρητής του. Περιείχαν τις αποφάσεις του ή απλώς επικύρωναν όσα διαμείβονταν ενώπιόν του. Τα χοτζέτια ως λυτά έγγραφα επιδίδονταν σε όσους είχαν αιτηθεί την έκδοσή τους, αφού το περιεχόμενό τους καταχωρούνταν στα κατάστιχα του ιεροδικείου (*ser'iyge sicilleri*).

Τα χοτζέτια αποτελούνται από τα εξής μέρη: πάνω από το κυρίως κείμενο τοποθετούσε ο καδής ή ο τοποτηρητής του την επικύρωσή του (στα αραβικά).¹ Ακριβώς από κάτω έβαζε τη σφραγίδα του (από τον 16ο αιώνα και εξής κατά κανόνα).

Το κείμενο ξεκινά με την εισαγωγική φράση S_____ ebeb-i tahîr ... («Αιτία της γραφής, της σύνταξης του εγγράφου είναι η εξής»).

Στο κυρίως κείμενο αναφέρονται τα πρόσωπα που απευθύνθηκαν στον καδή ή τον τοποτηρητή του, τι δήλωσαν στον καδή ή τον τοποτηρητή του, τι αποφάσισε εκείνος (εφόσον υπήρχε λόγος να αποφασίσει κάτι). Στο τέλος του κυρίως κειμένου γίνεται αναφορά στην σύνταξη του εγγράφου, η ημερομηνία (στα αραβικά) και, σε διακριτή γραμμή, οι μάρτυρες της διαδικασίας (§ _____ uhüdü'lhāl).²

¹ Για τις επικυρώσεις των καδήςδων και των τοποτηρητών τους, βλ. τις μελέτες των Asparouh Velkov, “Signatures-formules des agents judiciaires dans les documents Ottomans à caractère financier et juridique,” *Turcica* 24 (1992) 193–240· Phokion P. Kotzageorgis, “The Multiple Certifications in Ottoman Judicial Documents (hüccets) from Monastic Archives”, *Archivum Ottomanicum* 31 (2014) 117-127· Nicolas Vatin, “Les *Nâ'ib* du *Kazâ* de Cos au XVe-XVIIe siècle à la lumière du fonds ottoman des archives du monastère de Saint-Jean à Patmos », *Turcica* 51 (2020) 319-348· Elias Kolovos, “Müvellas and Naibs on the Islands of Andros and Syros, Sixteenth to Eighteenth Centuries”, *Turcica* 51 (2020) 349-364· Michael Ursinus, “Mustafa : A *Naib* in Action in the *Kaza* of Cos in the First Half of the Eighteenth Century”, *Turcica* 51 (2020), 365-383.

² Για τη διπλωματική ανάλυση των χοτζετιών βλ. Vanco Boskov, “Die *Hüccet*-Urkunde - Diplomatische Analyse”, *Stidia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Νάπολη 1982.

Μια πώληση ακινήτου στη Νικήτη, Χαλκιδική

Τύπος εγγράφου: Ιεροδικαστικό έγγραφο (*hiiccet*). Στο ίδιο το έγγραφο αναφέρεται απλώς ως “έγγραφο” (*vesīka*).

Προέλευση: Ιερά Μονή Σιμωνόπετρας, αρχείο οθωμανικών εγγράφων, αρ. 56

Χρονολογία: *evāsīṭ-i Cemāziyü'lāhir* 985 [= 25 Αυγούστου – 3 Σεπτεμβρίου 1577].

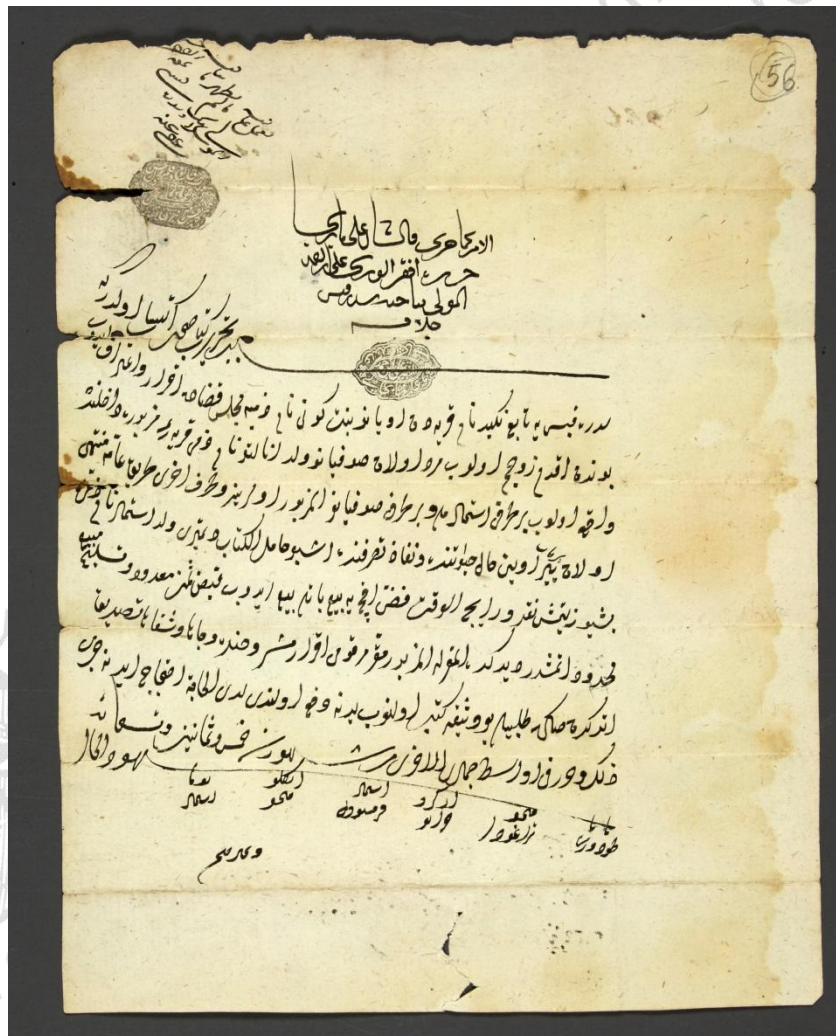
Περιγραφή: Πρωτότυπο: γραφή τύπου *ta'lik*, χαρτί, 20 x 15.6 εκ. Διατήρηση: κακή.

Σκισίματα στο ανώτερο τμήμα και στην αριστερή όα, λεκέδες στην αριστερή όα.

Υγρασία.

Εκδούσα αρχή και τύπος έκδοσης: Ο τοποτηρητής καδής του Ιεροδικείου

Σιδηροκαυσίων.

Μεταγραφή:

[**invocatio**: έχει απωλεσθεί λόγω της φθοράς του εγγράφου]

[αρχική **επικύρωση** στα αραβικά πάνω από το κείμενο, στο κέντρο:] El-emru kemā cerà ve'şşān 'ale-mā-cerà ḥarrerehu efkaru'l-verà 'Alī bin Aḥmed el-müvellà be-nāḥiye-i Sidreḳabsı ḥilāfeten [**σφραγίδα**] 'Alī bin Aḥmed

[επικύρωση στα αραβικά άνωθεν του κειμένου, στα αριστερά:] Yu'malu bi-mā fihi mā-lam yaẓharu mā-yunāfihi nemeḳḳahu el-faḳīr Ḥüseyi[η] el-müvellà bi-Selanik ve Sidreḳabsı 'ufiye 'anhu

[**σφραγίδα**] tevakkul 'ale ḥālik

[1] Sebeb-i taḥrīr-i kitāb-ı şıḥḥat-iktisāb oldur ki

[2] Sidreḳabsı'ya tābi' Nikid nām ḳaryeden Evyeno bint Göni nām zımmiye meclis-i ḳazāda iḳrār ve i'tirāf édüb

[3] bundan aḳdem zevcem olub mürd olan Şofyano veled-i Analato nām zımmī ḳarye-i mezbüre dāḥilinde

[4] vāḳi' olub bir ḫarafı İstamad ile ve bir ḫarafı Şofyano el-mezbūr evlerine ve ḫaraf-ı aḫari ḫarīḳ-i 'ämme müntehī

[5] olan /bir bab\ yer (sic) evini ḥāl-i ḫuyūtında ve nefāz-ı taşarrufında işbu ḥāmilü'l-kitāb Dimitri veled-i İstamad nām zımmiye

[6] beş yüz yetmiş naḳd ve rā'icü'l-vaḳt fidḍa aḳçeye bey'-i bāttla bey' édüb ḳabz-i semen-i ma'dūd ve teslīm-i mebī'-i

[7] maḥdūd etmişdür dedükde el-muḳırrunleh el-mezbūr muḳırr-i merkūmi iḳrār-ı meşrūhında vicāhen ve şifāhen taşdıḳen

[8] etdükden sonra ḫalebiyle bu veşīḳa ketb olunub yedine def' olındı lede'l-ḫācetihi ihticāc édine cerà

[9] zālik ve ḫurrire fī evāsit-i Cemāziyü'l-uḫrà mine şühür-i sene ḫamse ve semānīn ve tisa' mie

Şühüdü'l-ḫāl: Papa Ṭodoris; Miḫo Traḡuda; Argiro Ḥrano; İstamad Ḥıristodul; Angelo Miḫo; Toma İstamad; ve gayrihim.

Μετάφραση:

[Επίκληση: έχει απωλεσθεί λόγω της φθοράς του εγγράφου].

[Αρχική επικύρωση στα αραβικά πάνω από το κείμενο, στο κέντρο:] Η υπόθεση και η κατάσταση έχουν ως αναφέρονται (κάτωθι). (Η επικύρωση) γράφτηκε από τον ταπεινότερο των ανθρώπων, ‘Alī bin Ahmed, τοποτηρητή καδή (*müvellâ hilâfeten*) στον ναχιγιέ των Σιδηροκαυσίων [Σφραγίδα του ίδιου ‘Alī bin Ahmed κάτωθι της επικύρωσης].

[Επικύρωση στα αραβικά άνωθεν του κειμένου, στα αριστερά:] Το έγγραφο ενεργείται, εκτός αν εμφανιστεί νέο στοιχείο, σε αντίθεση με το περιεχόμενό του. (Η επικύρωση) γράφτηκε από τον ταπεινό Hüseyin[η], μολλά (*müvellâ*) στη Θεσσαλονίκη και στα Σιδηροκαύσια. Να του συγχωρεθούν (οι αμαρτίες) [Σφραγίδα του ίδιου κάτωθι της επικύρωσης].

Ο λόγος της σύνταξης του παρόντος έγκυρου εγγράφου είναι ο εξής:

Η ζιμμυγιέ Ευγένω κόρη Γκιόνη, από το χωριό Νικήτη των Σιδηροκαυσίων, δήλωσε και ομολόγησε τα εξής στο ιεροδικείο:

“Παλαιότερα, ο αποθανών σύζυγός μου ζιμμής Σοφιανός γιος Αναλάτου, όταν βρισκόταν εν ζωή και με σώας τας φρένας, είχε πουλήσει, με οριστική πώληση, έναντι 570 άσπρων τρέχουσας αξίας τοις μετρητοίς, στον φέροντα το (παρόν) έγγραφο ζιμμή Δημήτρη γιο Σταμάτη, ένα σπίτι του μέσα στο εν λόγω χωριό (της Νικήτης), με όρια τα σπιτια του Σταμάτη και του ίδιου του Σοφιανού, καθώς και τον δημόσιο δρόμο. Είχε εισπράξει το καταμετρημένο αντίτιμο και είχε παραδώσει το πωληθέν σύμφωνα με τα προαναφερθέντα όρια.”

Ο αναφερόμενος στην εν λόγω δήλωση (ο Δημήτρης) επιβεβαίωσε τα λεγόμενα της ομολογούσας (Ευγένως) με την παρουσία του και προφορικά. Μετά από αίτηση, καταγράφηκε το παρόν έγγραφο και του δόθηκε, ώστε να αποτελεί τεκμήριο σε περίπτωση ανάγκης. Ό,τι διημείφθη καταγράφηκε κατά το δεύτερο δεκαήμερο του Τζεμαζιγιουλάχιρ, μεταξύ των μηνών του έτους 985 (Εγίρας).

Μάρτυρες της διαδικασίας: Παπά Θεωδωρός. Μίχος Τραγούδας. Αργυρός Χράνος. Σταμάτης Χριστόδουλος. Άγγελος Μίχος. Θωμάς Σταμάτης· και άλλοι.

9. ΕΙΔΗ ΓΡΑΦΩΝ

9.1. Τα έξι «κλασικά» είδη γραφής (*aḵlām-i sitte*):¹

- ***sülüs***: Μεγάλου μεγέθους καλλιτεχνική γραφή. Χρησιμοποιήθηκε για να γράφονται επικεφαλίδες κεφαλαίων του Κορανίου, δίστιχα (*beyit*) και ωδές (*kasīde*) σε πινακίδες διαφόρων τύπων (*kit' a*, *muraḵḵa*, *levhā*). Γραφόταν με κάλαμο πάχους 2,5-3 εκατοστών. Όταν χρησιμοποιούνταν κάλαμοι μεγαλύτερου ακόμα πάχους, η γραφή ονομαζόταν *sülüseyin* και σε μεγαλύτερο μέγεθος ακόμα *celī sülüs*. η τελευταία χρησιμοποιήθηκε για επιγραφές και μεγάλες πινακίδες. Βασικό χαρακτηριστικό της *sülüs* είναι ότι τα γράμματα ακολουθούν τον κανόνα των 2/3 και του 1/3: κάθε γράμμα, δηλαδή, γράφεται κατά 2/3 σε ίσια μορφή και κατά 1/3 σε στρογγυλή μορφή. Επίσης, η γραφή *sülüs* και ιδιαίτερα η *celī sülüs* γράφεται με τα γράμματα ανά ένα ή κατά ομάδες το ένα πάνω στο άλλο. Όσο περισσότερο έντεχνη είναι η τοποθέτηση των γραμμάτων, τόσο δυσκολότερη γίνεται η ανάγνωση.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ: Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, Ρόδος.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: Ανάγλυφη κτιτορική επιγραφή με το κείμενο σε ένα επίμηκες παραλληλόγραμμο αβαθές διάχωρο, χωρισμένο σε δύο μέρη για τους δύο στίχους του κειμένου.

ΓΡΑΦΗ: Sülüs. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ: Εγίρας 1233 (=1817/18 μ.Χ.)

ΚΕΙΜΕΝΟ ΕΠΙΓΡΑΦΗΣ:

Sāhibü'l-hayrāt ve'l-ḥasenāt 'azebān
ağası Es-seyyid El-ḥacc Meḥmed Ağa sene
1233

صَاحِبِ الْخَيْرَاتِ وَالْحَسَنَاتِ عَزَبَانَ
اِغَاسِي السَّيِّدِ الْحَاجِّ مُحَمَّدِ اغَا سَنَةِ ١٢٣٣

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: (Το κτίσμα ανήγειρε) ο γενναιόδωρος και ευεργέτης αγάς των αζάπηδων Σεγίτ Χατζής Μεχμέτ Αγάς. Έτος 1233 (=1817/18 μ.Χ.)

¹ Βλ. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Κωνσταντινούπολη (Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı), 1998², σ. 50-70.

Οι οθωμανικές επιγραφές της Ρόδου μελετώνται στο πλαίσιο του προγράμματος InscriptiO(ttoma)ns του ΙΕΕ/ΕΙΕ.

- **nesih**: Είδος εύκολης γραφής, γι' αυτό το λόγο προτιμήθηκε στην αντιγραφή χειρογράφων του Κορανίου και άλλων. Τα γράμματα ακολουθούν τον κανόνα των 2/3 και του 1/3, αλλά γραφόταν με κάλαμο μικρότερο κατά 1/3 από εκείνον που χρησιμοποιούνταν για τη γραφή *sülüs*. Η γρήγορη μορφή της ονομάστηκε **nesih kırmasi**. Για ένα παράδειγμα γραφής *nesih*, δείτε το χειρόγραφο του λεξικού του Οσμάν Νουρί στην §7 παραπάνω.
- **tevkî**: Είδος γραφής που χρησιμοποιήθηκε στα παλαιότερα φερμάνια και στα μπεράτια. Αργότερα αντικαταστάθηκε από τη γραφή **dīvānî**. Βασικό χαρακτηριστικό της είναι ότι τα γράμματα είναι κατά το ήμισυ ίσια και κατά το ήμισυ στρογγυλά. Το πάχος της είναι σχεδόν παρόμοιο με εκείνο της γραφής *sülüs*. Η γρήγορη μορφή της ονομάστηκε **tevkî kırmasi**.
- **rika**: είδος γρήγορης γραφής, στην οποία τα περισσότερα γράμματα ενώνονται μεταξύ τους όταν δεν πρέπει ή σε ορισμένες περιπτώσεις δεν ενώνονται όταν πρέπει. Το πάχος και η μορφή των γραμμάτων δεν υπακούουν σε κάποιον κανόνα. Χρησιμοποιήθηκε σε γράμματα και στην αλληλογραφία, σε ιδρυτικά έγγραφα βακουφιών (*vakfiyye*), σε χρεωστικές ομολογίες των ιεροδικείων, σε καταχωρήσεις στο τέλος των βιβλίων για να διαφέρουν από το κυρίως κείμενο και σε υπογραφές και επικυρώσεις σε έγγραφα αδειών (*icāzetnāme*). **Δεν πρέπει να συγχέεται με τη γραφή *rika* του 19ου αι.**
- **muḥakkak**: Είδος γραφής μεγάλου μεγέθους χωρίς καμία δυσκολία στην ανάγνωση. Το πάχος της είναι όπως και της γραφής *sülüs*, αλλά οι διαστάσεις των αναλογιών στο εσωτερικό των γραμμάτων είναι μεγαλύτερες. Ήδη τον 5ο αι. της Εγίρας η γραφή αυτή εγκαταλείφθηκε σε όφελος της *sülüs*.
- **reyhānî**: Είδος γραφής παρόμοια με την προηγούμενη. Δεν χρησιμοποιήθηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

9.2. Άλλα είδη γραφής

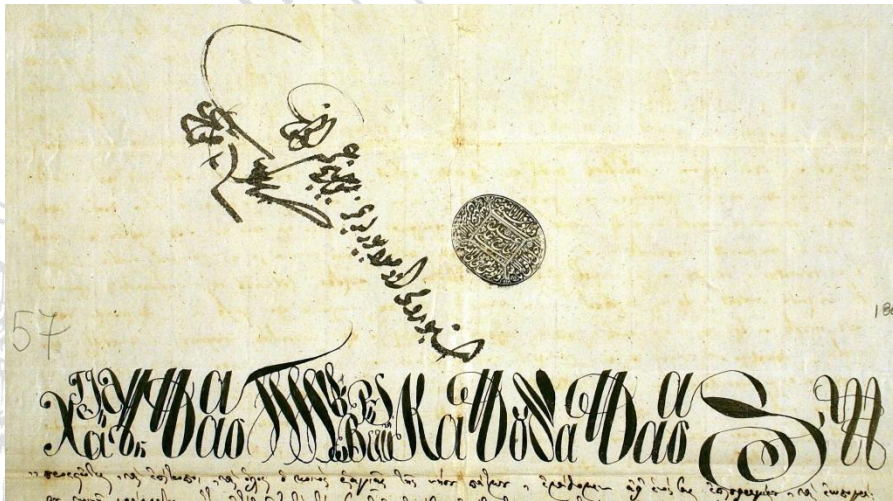
- **ta 'līk**: Γραφή με ιρανική προέλευση, η οποία εμφανίστηκε τον 11ο αι. Τα γράμματα μοιάζουν να κρέμονται. Χρησιμοποιήθηκε στο Ιράν στην αλληλογραφία, στα βιβλία και στα έγγραφα του συμβουλίου διακυβέρνησης. Η μορφή της οριστικοποιήθηκε τον 13ο αι. Τον 16ο αι. εμφανίστηκε η παραλλαγή *nesḥ-i ta 'līk* ή κοινώς *nesta 'līk*, σε συνδυασμό με τη γραφή τύπου *nesih*. Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία την έφεραν Ιρανοί γραφείς στο παλάτι του Μεχμέτ Β' τον 15ο αι. Βασικό της χαρακτηριστικό είναι ότι όλα τα γράμματα είναι στρογγυλά. Το πάχος της είναι όσο και της γραφής *sülüṣ*. Υπήρχαν λεπτότερες (*ince ta 'līk*) και μεγαλύτερες παραλλαγές της (*celī ta 'līk*) με τη δεύτερη παραλλαγή γράφονταν χαρτόνια, πινακίδες και επιγραφές. Τη γραφή *ta 'līk* προτιμούσαν οι νομομαθείς και θεολόγοι. Γι' αυτό και χρησιμοποιήθηκε στους φετβάδες, στις αναφορές και στα χοτζέτια των καδήδων, στους κώδικες των ιεροδικείων. Επίσης χρησιμοποιήθηκε για στίχους από το Κοράνι σε ορισμένα αυτοκρατορικά έγγραφα.

Για ένα παράδειγμα *ta 'līk* δείτε παραπάνω το χοτζέτι στη σελ. 76.

- **dīvānī**: Η γραφή του σουλτανικού συμβουλίου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης. Χρησιμοποιήθηκε σε φερμάνια, μπεράτια, ναμέδες, αχτιναμέδες, διατάγματα (*sebeb-i tahrīr ḥükümleri*) και στα κατάστιχα των σημαντικών υποθέσεων (*mühimme defterleri*), των διαμαρτυριών (*şikāyet defterleri*) και των εντολών (*ahkām defterleri*). Χρησιμοποιήθηκε επίσης και στις σημειώσεις στο περιθώριο των εγγράφων (*der kenār*) και στις σημειώσεις με τη φράση *buyuruldu* στις αναφορές (*'arżuhāl*). Τα βασικά χαρακτηριστικά της είναι τα εξής: Το γράμμα *elif* έχει βόστρυχο που στρέφεται προς τα αριστερά και καταλήγει με κλίση επίσης προς τα αριστερά. Τα γράμματα *elif*, *re*, *dal* και *van* ενώνονται με επόμενα γράμματα. Το *van* διακρίνεται από το *dal* επειδή έχει κλειστό το μάτι του. Το *sin* χάνει συνήθως τα δόντια του. Τα γράμματα *te*, *kaf*, *fe*, *nun* στο τέλος δεν έχουν τελεία αλλά μικρές ουρές προς τα αριστερά. Το *mim* όταν είναι μόνο του χάνει την ουρά του και μοιάζει με το *he*. Μια ιδιαιτερότητα της γραφής *dīvānī* είναι επίσης το γεγονός ότι το τέλος κάθε σειράς λαμβάνει μια ανωφερή κλίση και το τελευταίο γράμμα, εφόσον το επιτρέπει η μορφή του,

επιμηκύνεται στην ουρά με κατεύθυνση προς τα κάτω και αριστερά· αν δεν το επιτρέπει η μορφή του, οι γραφείς τοποθετούσαν ένα *he* με μακριά ουρά, για να εξασφαλίσουν την ομοιότητα με τις άλλες σειρές. Στα έγγραφα των αρχείων χρησιμοποιήθηκε κυρίως η ταχύτερη γραφή του τύπου *dīvānī kırmasi*, τα γράμματα της οποίας είναι λεπτότερα. Για ένα παράδειγμα γραφής *dīvānī* δείτε παραπάνω το φιρμάνι στη σελ. 73.

- ***celī dīvānī***: Καλλιτεχνική παραλλαγή της γραφής *dīvānī* για την οποία (παρά την ονομασία της) χρησιμοποιήθηκε κάλαμος μικρότερου πάχους, χρησιμοποιήθηκαν «χαρεκέδες» και στο εσωτερικό των γραμμμάτων τοποθετήθηκαν μικρά σημάδια που μοιάζουν με τελείες. Τα γράμματα *elif*, *re*, *dal*, *van* δεν ενώνονται με τα επόμενα, όπως στην γραφή *dīvānī*. Η βασική ιδιαιτερότητα της γραφής αυτής είναι ότι οι γραφείς δεν αφήνουν κενό μεταξύ των γραμμμάτων, αλλά ξεκινούν την επόμενη συλλαβή ή λέξη πάνω από την προηγούμενη, σαν να γράφουν σε δύο σειρές μαζί. Η γραφή αυτή δεν είχε ακόμα αποκρυσταλλωθεί τον 16ο αι. Τελειοποιήθηκε τον 19ο αι. Χρησιμοποιούνταν σε μουλκναμέδες που παραχωρούνταν σε σπουδαία πρόσωπα, σε μπεράτια παραχώρησης τιμαρίων, σε αυτοκρατορικά έγγραφα (*nāme-i hümayūn*) και σε αχτιναμέδες. Επίσης χρησιμοποιήθηκε για τα «νισάνια» (*nişān*) των μπερατιών.
- Ιδού ένα παράδειγμα της υποκατηγορίας γραφής ***kalın dīvānī***:

Πρόκειται για το ανώτερο τμήμα ενός ελληνικού ορισμού (*Rūmīyü'limlā buyurıldı*) του Χατζή Αλή πασά έλέφ θεοῦ βεζήρη καί καπουδάν πασά (11-13 Μαρτίου 1809) από το οθωμανικό Αρχείο της Μονής Αγίου Ιωάννη Θεολόγου Πάτμου, που μελετάται στο πλαίσιο ερευνητικού προγράμματος του ΠΕ/ΕΙΕ.

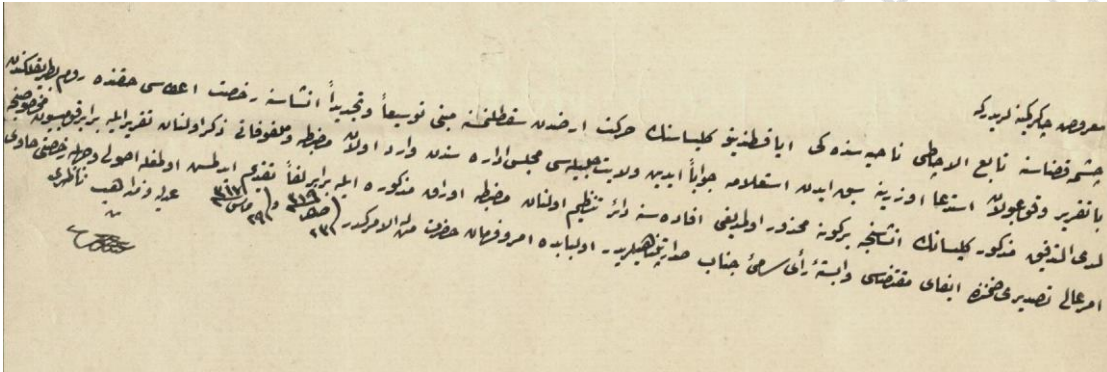
- **siyaḳat**: Είδος γραφής με τη μεγαλύτερη δυσκολία στην ανάγνωση. Θεωρείται ότι χρησιμοποιήθηκε από την εποχή των Αββασιδών και μεταφέρθηκε στη Μικρά Ασία την εποχή των Σελτζούκων μέσω του Ιράν. Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία χρησιμοποιήθηκε από τον 15ο αι. Χρησιμοποιούνταν σε κατάστιχα που θεωρούνταν απόρρητα, της οικονομικής υπηρεσίας, των βακουφιών και των τίτλων. Βασικό χαρακτηριστικό της γραφής αυτής είναι ότι τα γράμματα είναι μικρά για να επιταχύνεται το γράψιμο. Επίσης, λόγω της ίδιας ανάγκης και επιπλέον της ανάγκης για μυστικότητα, πολύ συχνά αφαιρέθηκαν οι τελείες για τη διάκριση των γραμμάτων μεταξύ τους.¹ Λόγω της ανάγκης για μυστικότητα χρησιμοποιήθηκαν και ιδιαίτεροι τύποι για τους αριθμούς (*erḳam-i dīnānī*), οι οποίοι διαμορφώθηκαν με βάση τις ονομασίες των αριθμών στην αραβική.

Οθωμανικό Αρχείο, Προεδρία της Τουρκικής Δημοκρατίας, κατάστιχο αρ. TT 635 (έτους Εγίρας 1000/1591 μ.Χ.), σ. 1, τίτλος και έναρξη των καταχωρίσεων σε γραφή *siyaḳat* με χρήση *erḳām-i dīnānī*: Defter-i Muḳaṭa‘āt-i ‘imāret-i ‘āmiri-i merhūm ü maḡfūr Sultān Süleymān Hān ṭabe ṣerahu der cezīre-i Rodos/Κατάστιχο μουκατάδων του Ιμαρετιού του αοίδιμου σουλτάνου Σουλεϊμάν Χάν (είθε να ευωδιάζει ο τάφος του) στη νήσο Ρόδο

Muḳaṭa‘a-i Hammām-ī ‘Atīḳ der neḡs-i Rodos: 10.000 <aḳḷe>/Μουκατάς του Παλαιού Λουτρού της Ρόδου: 10.000 <άσπρα>	Muḳaṭa‘a-i Hammām-ī Cedīd der neḡs-i m(ezbūr): 16.639 <aḳḷe>/Μουκατάς του Νέου Λουτρού της προαναφερθείσας (Ρόδου): 16.639 <άσπρα>
--	--

¹ Για τα προβλήματα που προκύπτουν στην ανάγνωση *siyaḳat* στη γραφή ειδικά των ελληνικών ονομάτων από όσους δεν γνωρίζουν ελληνικά βλ. Elias Kolonos, “Yunanca bilmeden Yunan Coğrafyasının Osmanlı Defterleri Okunamaz!”, *Toplumsal Tarih* (Kasım 2022), 78-78.

- rika‘: Η γραφή που αντικατέστησε την γραφή *dīvānī* τον 19ο αι. και χρησιμοποιούνταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ήδη από το β΄ μισό του 18ου αι. Μοιάζει με γρήγορη μορφή της γραφής *dīvānī*. Λόγω της ταχύτητάς της, χρησιμοποιήθηκε ιδιαίτερα στην καθημερινή ζωή, στην αλληλογραφία και στους «μπούσουλες» (*puşula*). Η ταχύτερη ακόμα μορφή της ονομάζεται *rika‘kırmacı*: σε αυτή την παραλλαγή, το γράμμα *he* για παράδειγμα γραφόταν μαζί με το προηγούμενο *dal*, αν ήταν μόνο του, ως προέκταση του άνω τμήματός του· αν το *dal* ενωνόταν με προηγούμενο γράμμα, το *he* γραφόταν ως προέκταση του κάτω τμήματός του.

Σύσταση του Υπουργού Δικαιοσύνης και Θρησκευμάτων Αμπντουρραχμάν Πασά για την ανακαίνιση του ναού του Αγίου Κωνσταντίνου στα Αλάτσατα (29.5/11.6.1901)
 Προέλευση: T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, ŞD 1413/18/4. Το έγγραφο μελετήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος ERC Homeacross.

Μεταγραφή στα σύγχρονα τουρκικά (συστήνεται για έγγραφα του 19^{ου} και των αρχών του 20ού αιώνα):

Maruz-ı çakerkeminelidir ki:

Çeşme kazasına tabi Alaçatı nahiyesindeki Aya Kostandino kilisesinin hareket-i arzdan sakatlanmasına mebnî tevsiyen ve teccididen inşasına ruhsat itası hakkında Rum Patrikliği'ndan bâ takrir vukubulan istedâ üzerine sebk eden istilâma cevaben Aydın Vilayet-i celilesi Meclis-i İdaresi'nden varid olan mazbata ve melfufatı zikr olunan takrir ile beraber komisyon-ı mahsusunca ledettedkik mezkûr kilisenin inşasınca bir gûne mahzur olmadığı ifadesine dair tanzim olunan mazbata evrak-ı mezkûre ile beraber leffen takdim olmuş olmağla üsûlü vechle ruhsatı havi emr-i âli tasdiri zımnında ifa-yı muktazası vabeste-i ray-ı sami-i cenab-ı sadaretpenahileridir ol bapta emr ü ferman hazret-i minlehülemrindir fi 23 Safer sene (1)319 ve fi 29 Mayıs sene (1)317 [=29.5/11.6.1901].

Adalet ve Mezahib Nazırı Abdürrahman Paşa

10. ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ (sigla) ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΟΘΩΜΑΝΙΚΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ, ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ

<code>abc...</code>	γράμματα δυσανάγνωστα ή αμφίβολα
<code>....</code>	γράμματα μη αναγνωσθέντα ή εξίτηλα (ακριβής αριθμός)
<code>[.⁵..]</code>	γράμματα μη αναγνωσθέντα ή εξίτηλα (αριθμός κατά προσέγγιση)
<code>[abc]</code>	αποκατάσταση από τον εκδότη φθοράς στο κείμενο ή στην επιγραφή
<code><abc></code>	γράμματα που παραλείπονται από τον γραφέα ή τον χαρακτή αλλά είναι απαραίτητα για την κατανόηση του κειμένου
<code>[[abc]]</code>	γράμματα διαγραμμένα από τον γραφέα ή τον χαρακτή
<code>{abc}</code>	γράμματα οβελιστέα
<code>(abc)</code>	ανάπτυξη βραχυγραφίας
<code>\abc/</code>	προσθήκη του γραφέα ή χαρακτή στο διάστιχο
<code>\ abc//</code>	προσθήκη του γραφέα στο περιθώριο
<code>vacuum</code>	λευκός χώρος που άφησε ο γραφέας, χωρίς κενό στο κείμενο
<code>vacat</code>	λευκός χώρος που άφησε ο γραφέας για να δηλώσει κενό στο κείμενο
<code> abc </code>	μεταγενέστερη προσθήκη άλλου γραφέα ή χαρακτή σε προηγούμενο κενό (vacat)

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΟΗΘΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Γραμματικές:

Jean DENY, *Grammaire de la langue turque (dialecte osmanli)*, Παρίσι (Ernest Leroux), 1920 (έργο αναφοράς).

J. NÉMETH, *Turkish Grammar*, μετάφρ. T. Halasi-Kun, 'S-Gravenhage (Mouton & Co) 1962 (ευσύνοπτη γραμματική των τουρκικών και των οθωμανικών για αρχάριους).

G. L. LEWIS, *Turkish Grammar*, Οξφόρδη, Νέα Υόρκη (Oxford University Press) 1967 (γραμματική των τουρκικών, με αναφορά στα οθωμανικά).

Πρόδρομος ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ, *Στοιχειώδης γραμματική της οθωμανικής γλώσσας*, Κωνσταντινούπολη (Βιβλιοπωλείον Π. Αγγελίδου) 1907 (μια από τις παλαιότερες γραμματικές για τους Έλληνες σπουδαστές των οθωμανικών τουρκικών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία).

Λεξικά:

Ιωάννης ΧΛΩΡΟΣ, *Λεξικόν Τουρκο-Ελληνικόν*, 2 τ., Κωνσταντινούπολη (Πατριαρχικό Τυπογραφείο) 1899 (Το πληρέστερο λεξικό των οθωμανικών τουρκικών στα ελληνικά).

James REDHOUSE, *A Turkish and English Lexicon*, Κωνσταντινούπολη (Matteosian) 1890 (Το πληρέστερο λεξικό των οθωμανικών τουρκικών: ανατυπώνεται σε σταθερή βάση στην Κωνσταντινούπολη και στη Βηρυτό από τη Librairie du Liban).

New Redhouse Turkish-English Dictionary, Κωνσταντινούπολη (Redhouse Yayınları) 1968 (Λεξικό το οποίο στηρίζεται στο παλιό λεξικό του REDHOUSE, το οποίο ανανεώνει λεξικογραφικά, αλλά παραθέτει τα λήμματά του με βάση τη μεταγραφή των οθωμανικών στο σύγχρονο τουρκικό αλφάβητο: ανατυπώνεται σε σταθερή βάση).

Ferit DEVELLİOĞLU, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, eski ve yeni harflerle*, Άγκυρα 1962 (οθωμανικό-τουρκικό λεξικό, με πλούσια λήμματα για τις αραβικές και περσικές εκφράσεις που χρησιμοποιήθηκαν στα οθωμανικά, αλλά χωρίς τις τουρκικές λέξεις που συναντώνται στα οθωμανικά: ανατυπώνεται σε σταθερή βάση).

XIII. *Yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, Άγκυρα (Türk Dil Kurumu) 1963-1977 (ιστορικό λεξικό της τουρκικής γλώσσας από τον 13^ο αιώνα).

Franciscus a Mesgnien MENINSKI, *Lexicon Arabivo-Persico-Turcicum*, 4 τ., Βιέννη (Joseph de Kurzböck) ²1780.

J. T. ZENKER, *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*, Λειψία 1866 (ανατύπ. Hildesheim, Zürich, New York, Georg-Olms Verlag) 1994.

Διαδικτυακό λεξικό των οθωμανικών τουρκικών: Kubbealti Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, *Kubbealti Lugati*, προσβάσιμο στον ιστότοπο: <https://lugatim.com/>

Παλαιογραφία και διπλωματική:

Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Κωνσταντινούπολη (Kubbealti Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı) 1994 (έργο αναφοράς για την οθωμανική διπλωματική).

Jan και Ananiasz Zajaczkowski Reychman, *Handbook of Ottoman-Turkish Diplomats*, μετάφρ., αναθεώρ., ευρετηρ. και επιμ. Andrew S. EHRENKREUTZ, Fanny DAVIS και Tibor HALASI-KUN, Χάγη, Παρίσι (Mouton) 1968 (κλασική ευσύνοπτη εισαγωγή στην οθωμανική διπλωματική).

Paul WITTEK, “Notes sur la tughra ottomane”, *Byzantion*, 18 (1948), 311-334; 20 (1950), 267-293 (η κλασική μελέτη για τους τουγράδες).

Ludwig FEKETE, *Die Siyaqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung*, 2 τ., Βουδαπέστη (Akademiai Kiado) 1955 (έργο αναφοράς για την ειδική γραφή siyakat των οθωμανικών οικονομικών υπηρεσιών).

Selahaddin ELKER, *Divan Rakamları*, Άγκυρα (Türk Tarih Kurumu) 1953 (απαραίτητο για τη σωστή ανάγνωση των αριθμών που χρησιμοποιούνται στην ειδική γραφή siyakat των οθωμανικών οικονομικών υπηρεσιών).

Dündar GÜNDAY, *Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı Özellikleri ve Divan Rakamları*, Άγκυρα (Türk Tarih Kurumu) 1974 (ιδιαίτερα χρήσιμο για εξάσκηση στην ειδική γραφή siyakat των οθωμανικών οικονομικών υπηρεσιών).

Εγκυκλοπαίδειες:

The Encyclopedia of Islam, νέα έκδ. H. A. R. GIBB *et alii*, Λάιντεν (E. J. Brill) 1960-2004 (Έργο αναφοράς για τις ισλαμικές σπουδές).

The Encyclopedia of Islam, έκδ. M. T. HOUTSMA, T. W. ARNOLD, R. BASSET, R. HARTMANN *et alii*, 4 τ., Λάιντεν (E. J. Brill) 1913-1934 (παλαιότερη έκδοση της Εγκυκλοπαίδειας του Ισλάμ πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο).

İslam Ansiklopedisi, İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati, Κωνσταντινούπολη (Milli Eğitim Basımevi) 1945-1988 (Τουρκική εγκυκλοπαίδεια ισλαμικών σπουδών).

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Κωνσταντινούπολη (Türkiye Diyanet Vakfı) 1988- (νεότερη τουρκική εγκυκλοπαίδεια ισλαμικών σπουδών). Στο διαδίκτυο: <https://islamansiklopedisi.org.tr/>

Ιστορικά λεξικά:

Mehmed Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 τ., Κωνσταντινούπολη (Milli Eğitim Bakanlığı) 1946-1956.

Βιογραφικά λεξικά:

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 6 τ., Κωνσταντινούπολη (Kültür Bakanlığı ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı) 1996.

Χρονολόγια:

İsmail Hami DANIŞMEND, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 5 τ., Κωνσταντινούπολη (Türkiye Yayınevi) 1947-55.

Ιστορική γεωγραφία:

Donald Edgar PITCHER, *An Historical Geography of the Ottoman Empire*, Λάιντεν (E. J. Brill) 1972.

Ισλαμικό δίκαιο:

Joseph SCHACHT, *An Introduction to Islamic Law*, Οξφόρδη (Oxford University Press) 1964.

Βιβλιογραφίες:

Turkologischer Anzeiger (Turkology Annual), Βιέννη (Institut für Orientalistik der Universität Wien) 1975-.

Εισαγωγή στις πηγές της οθωμανικής ιστορίας:

S. FAROQHI, *Approaching Ottoman History: An Introduction to the Sources*, Κέμπριτζ (Cambridge University Press) 1999.

Αρχεία – Κατάλογοι - Εκδόσεις αρχειακού υλικού:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi, Άγκυρα (T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü) 1995 (Κατάλογος των καταλόγων του πρώην Οθωμανικού Αρχείου της Πρωθυπουργίας στην Κωνσταντινούπολη).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Άγκυρα (T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü) 1992 (Κατάλογος του πρώην Οθωμανικού Αρχείου της Πρωθυπουργίας στην Κωνσταντινούπολη).

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Kılavuzu, Κωνσταντινούπολη (Devlet Basımevi), I, 1938, II, 1940 (Κατάλογος τμήματος του Αρχείου του Μουσείου του Τόπκαπι).

İ. H. UZUNÇARŞILI – İ. K. BAYBURA – Ü. ALTINDAĞ, *Topkapı Sarayı Osmanlı Saray Arşivi Kataloğu. I. Fermanlar; II. Hükiimler – Beratlar*, Άγκυρα 1985, 1988 (Κατάλογος των σουλτανικών εγγράφων στο Αρχείο του Μουσείου του Τόπκαπι).

Fehmi Edhem KARATAY, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Kataloğu*, 2 τ., Κωνσταντινούπολη (Topkapı Sarayı Müzesi) 1961 (Κατάλογος των οθωμανικών χειρογράφων του Μουσείου του Τόπκαπι).

H. İNALCIK, *Hicrî 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Άγκυρα (Türk Tarih Kurumu Basımevi) 1954 (η πρώτη έκδοση ενός οθωμανικού φορορολογικού απογραφικού καταστίχου, *τεφτεριού*).

167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530), I, Άγκυρα (T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü) 2003 (έκδοση του πανομοιότυπου, με ευρετήριο, ενός συγκεντρωτικού φορολογικού απογραφικού καταστίχου των νότιων Βαλκανίων).

Abdülbaki GÖLPINARLI, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, 3 τ., Άγκυρα (Milli Eğitim Bakanlığı) 1967-1972 (Κατάλογος χειρογράφων στο Μουσείο του Μεβλανά στο Ικόνιο).

Ekmeleddin İHSANOĞLU, Nimet BAYRAKTAR και Mihin LUGAL, *Bibliography on Manuscript Libraries in Turkey and the Publications on the Manuscript Located in these Libraries*, Κωνσταντινούπολη (IRCICA) 1995.

Seyfettin ÖZEGE, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, 5 τ., Κωνσταντινούπολη (Nihal Kütüphanesi), 1971-1979 (Κατάλογος τυπωμένων οθωμανικών βιβλίων).

Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu, The Union Catalogue of Manuscripts in Turkey, Άγκυρα (T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı), 1979-.

3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/ 1558-1560), 2 τ., Άγκυρα (T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü) 1993 (έκδοση ενός καταστίχου «σημαντικών υποθέσεων» σε πανομοιότυπο και μεταγραφή – συνεχίζονται παρόμοιες εκδόσεις και των επόμενων στη σειρά καταστίχων).

Bulgaristan'daki Osmanlı Evraki, Άγκυρα (T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü) 1994 (κατάλογος οθωμανικού αρχειακού που βρίσκεται στη Βουλγαρία).

Makedonya'daki Osmanlı Evraki, Άγκυρα (T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü) 1996 (κατάλογος οθωμανικού αρχειακού που βρίσκεται στην Βόρεια Μακεδονία).

N. TODOROV και B. NEDKOV, *Fontes Turcici Historiae Bulgaricae*, 2 τ., Σόφια (Academia Literrarum Bulgaricae) 1966 (έκδοση οθωμανικών πηγών από τα αρχεία της Βουλγαρίας).

PEDANI FABRIS Maria Pia, *I 'Documenti turchi' dell' Archivio di Stato di Venezia*, Ρώμη (Ministero per i beni culturali e ambientali, Ufficio centrale per i beni archivistici) 1994 (οθωμανικά έγγραφα στη Βενετία).

Gustav FLÜGEL, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der kaiserlich-königlichen Hofbibliothek zu Wien*, Βιέννη (K. K. Hof- und Staatsdruckerei) 1865-1867 (Κατάλογος οθωμανικών χειρογράφων στη Βιέννη).

Charles RIEU, *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*, Λονδίνο: (Trustees of the British Museum) 1881 (κατάλογος οθωμανικών χειρογράφων στο Βρετανικό Μουσείο).

E. BLOCHET, *Bibliothèque Nationale, Catalogue des manuscrits turcs*, Παρίσι (Bibliothèque Nationale) 1932-1933 (κατάλογος οθωμανικών χειρογράφων στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας).

Georgios C. ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *The Early Ottoman Peloponnese. A Study in the Light of an Annotated editio princeps of the TT 10-1/14662 Ottoman Taxation Cadastre (ca. 1460–1463)*, Λονδίνο (Ginkgo) 2019 (Ibrahim Pasha of Egypt Fund Series) (έκδοση του αρχαιότερου οθωμανικού καταστίχου της Πελοποννήσου).

Ηλίας ΚΟΛΟΒΟΣ – Γιάννης ΚΗΠΟΥΡΟΣ, *Σαντορίνη 1670 μ.Χ. Τα τεκμήρια των οθωμανικών απογραφών (κατάστιχο κεφαλικού φόρου και κτηματολόγιο)*, Αρχείο Θηραϊκών Μελετών, Συλλογή Δημήτρη Τσίτουρα, Αθήνα 2023 (έκδοση των καταστίχων για τη Σαντορίνη του έτους 1670 μ.Χ.).

Ηλίας ΚΟΛΟΒΟΣ, *Όπου ἦν κῆπος: Η μεσογειακή νησιωτική οικονομία της Άνδρου σύμφωνα με το οθωμανικό κτηματολόγιο του 1670*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης και Καΐρειος Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 2017 (έκδοση των καταστίχων της Άνδρου του έτους 1670 μ.Χ.)

Ηλίας ΚΟΛΟΒΟΣ, *Οθωμανικές πηγές για τη νεώτερη ιστορία της Λευκάδας*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2013 [εισαγωγή, επιμέλεια: Ηλίας Κολοβός· μεταφράσεις: Ηλίας Κολοβός – Μαρίνος Σαρηγιάννης· προλεγόμενα Σπύρου Ι. Ασδραχά] (Μεταφράσεις οθωμανικών πηγών).

Ηλίας ΚΟΛΟΒΟΣ, Σουκρού ΙΛΙΤΖΑΚ και Μοχαμάντ ΣΧΑΡΙΑΤ-ΠΑΝΑΧΙ), *Η οργή του σουλτάνου. Αυτόγραφα διατάγματα του Μαχμούτ Β΄ το 1821*, εκδόσεις Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, Αθήνα 2021 (Μεταφράσεις οθωμανικών πηγών).